

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapiai
2001*

18

TURINYS

Istorija

Antanas Tyla ANYKŠČIŲ MIESTO 560 METŲ KELIAS	2
--	---

Vardai ir datos

Vincentas Žemaitis LIETUVIO ŠIRDIS PRIE MEKSIKOS ĮLANKOS	5
Zigmas Dautartas PROF. KUPRIONIO NUOPELNAI JAV MIŠKININKYSTĖS MOKSLUI	8
Jonas Bagdonas DĖDĖ JONAS	10
Teklė Meškauskienė KAIMYNAI KUPRIONIAI	13
Rozalija Petruševičienė TEKŲ KARTU GYVENTI	14
Halina Didžiulytė-Mošinskienė IŠ ANŪKĖS PRISIMINIMŲ	15

Gyvoji klasika

Bronė Buivydaitė MES ŠIOS ŽEMĖS DULKĖS	18
PASKUTINĖ	22

Palikimas

Albertas Talačka DIEVAS SU MUMIS	25
--	----

Iš albumo

Kunigo Alberto Talačkos nuotraukos	27
--	----

Kraštovaizdis

Regina Morkūnaitė ŠVENTOSIOS METAMORFOZĖS MOKSLININKŲ AKIMIS	29
--	----

Mūsų tėviškėnai

Vytautas Bagdonas VIEŠINTŲ POVILIUKAS	31
---	----

Mano kaimas

Indrė Eimanavičiūtė LATAVA	34
----------------------------------	----

Versmės

Agnė Biliūnaitė LAIŠKAI SAKURI	43
Sandra Junevičiūtė MŪSŲ SIAURUKAS	46
Dalius Dulevičius GERĖSNIS GYVENIMAS	46
Lelija Lankauskaitė NEŠU TAU PAKALNUČIŲ	47
Nora Laurinaitytė IEŠKAU KELIO Į SAULĘ	48
Rima Malakauskaitė TYLESNĖ UŽ TYLĄ	49
Tautvydas Pušinskas RUBIKIŲ ISTORIJĖLĖS	49
Toma Razmislavičiūtė NEIŠSIŲSTI LAIŠKAI. BEVEIK IŠ DIENORAŠČIO	51
Justina Širvinskaitė JIE NUSISUKO	52

Sukaktys

.....	53
-------	----

Kultūros kronika

.....	57
-------	----

Pirmajame viršelio puslapyje: TAUTODAILININKO ALOYZO URBŠIO STOGASTULPIS ANYKŠČIŲ ŠILELYJE JONO KUPRIONIO ATMINIMUI

Ketvirtajame viršelio puslapyje: TAUTODAILININKO LIUDO TARABILDOS DROŽINYS

Dėkojame Danutei KUPRIONYTEI-ANKAITIENEI ir Romui ANKAIČIUI už paramą išleidžiant šį žurnalo numerį.

Kasmet tūkstančius lankytojų pasitinkantis, muziejumi tapęs namas, kuriame gyveno ir kūrė anykštėnų mylimas rašytojas Antanas Žukauskas-Vienuoelis

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Anykščių miesto 560 metų kelias

Habilituoto daktaro, profesoriaus Antano TYLOS kalba, pasakyta
III-ajame Pasaulio anykštėnų suvažiavime 2000 m. liepos 27 d.

Paskutiniaisiais XX a. metais sukako 560 metų nuo pirmojo Anykščių paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose. Nedaug mes turime miestų ir miestelių, kurių įkūrimas yra aktuotas atskiru Lietuvos didžiojo kunigaikščio ar didiko sprendimu. Daugelis miestų savo pradžia laiko pirmąjį paminėjimą rašytiniuose šaltiniuose.

Anykščiai išaugo būdami Lietuvos didžiojo kunigaikščio domene¹. Kaip ir dera kunigaikštiškam miestui, Anykščius pirmasis paminėjo Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis 1440 m. liepos 22 d. rašte, kuriame vienam iš Lietuvos didikų pranešė, kad savo Anykščių dvarą davė valdyti Radvilai Astikaičiui. Apie šio dvaro įsteigimą žinių neturime; gal jis būtent tuo metu ir buvo įsteigtas.

Vytauto Didžiojo domene Anykščiai nebuvo. Kaip liudija kunigaikščio itinerariumas², jis lankėsi tik Ukmergėje, Vepriuose, o Anykščiai jo aplankyti stambesnių vietovių sąrašė nėra minimi. Tuo tarpu Kazimieras Jogailaitis ne tik kad pirmas paminėjo Anykščius, bet ir lankėsi Anykščių dvare, kuriam rodė išskirtinį dėmesį. Yra manoma, kad jo valdymo metu Anykščiuose buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Kazimiero sūnus Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, kaip rodo itinerariumas, Anykščiuose nėra lankęsis, tačiau po jo mirties dvare buvo apgyvendinta kunigaikštienė Elena.

Taip prasidėjo rašytinė Anykščių istorija. Pirmasis plačiau ja ėmė domėtis anykštėnas Petras Biržys, išleidęs atskirą knygėlę „Anykščiai“, vėliau pasirodė Algirdo Baliulio, Antano Miškinio miesto raidos studijos. Per pastarąjį Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį išėjo dvi Anykščių ir Anykščių krašto apybraižos – „Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose“ (1992 m.) ir „Anykščiai XX amžiuje“ (2000 m.). Pasirodė ir mokytojo Gintaro Ražansko stambus darbas „Anykščių Jono Biliūno gimnazija“ (1998 m.). Daugelis miesto ir krašto istorijos bei kultūros dalykų gvildinama almanache „Anykščiai“ paskelbtuose straipsniuose ir atsiminimuose. Tačiau dar daug kas tebėra netyrinėta ir reikia tikėtis, kad Anykščių miesto ir krašto istorijos bei kultūros tyrinėjimai bus tęsiami ir XXI amžiuje.

Šiame trumpame savo pranešime pabandysiu apžvelgti svarbiausius Anykščių 560 metų istorijos momentus, miesto raidą ir jo reikšmę visam Anykščių kraštui.

Miesto atsiradimą lemdavo kelios priežastys: per miestą einantys sausumos ir vandens keliai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ar žemvaldžio išaugęs dvaras, arti buvusi pilis, bažnyčios pastatymas. Anykščių miesto augimui lemiamos reikšmės turėjo čia įkurtas Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras. O kodėl jis buvo įkurtas būtent čia – jau gilesnis, logika paremtų tyrinėjimų už-

Jau tik vienas kitas senas pastatas išliko iki mūsų dienų Anykščių centre

davins. Anykščių dvaras tapo pavieta ir valsčiaus, paskui didžiojo kunigaikščio valdų seniūnijos užuomazga ir centru. O prie šio centro išaugo miestas su Anykščių parapijos bažnyčia. Pirmąsyk Anykščių miestas paminėtas 1514 m., t.y. praėjus 74 metams nuo pirmojo Anykščių vardo paminėjimo.

Norėtusi pažymėti dar vieną senosios miesto istorijos bruožą. Kai kas teigia, kad miestas XVI–XVIII a. turėjo savivaldos teises. Iš tikrųjų didysis kunigaikštis miestui nesuteikė Magdeburgo teisių, Anykščiai tvarkėsi pagal paprotinę tvarką, o savivaldą trumpam buvo suteikęs karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis 1792 m. sausio 17 d. Iki to laiko iš buvusių daugiau kaip 300 miestų ir miestelių Magdeburgo teises turėjo tik 28. Ukmergės pavieta, kuriam tuomet priklausė ir Anykščiai, nebuvo nė vieno tokio miesto. Keisčiausia, kad Anykščiai nebuvo gavę net turgaus bei prekybos privilegijos, nors jas turėjo artimiausi kaimynai – Troškūnai, Andrioniškis, Traupis, Kavarskas, Kurkliai, Leliūnai, Pakalnai, Utena. Turgūs Anykščiuose vyko pagal didžiojo kunigaikščio valdose nusistovėjusį paprotį, kuriuo Anykščiai tebesinaudoja ir dabar.

¹ Domenas (pranc. domaine – valda); viduramžių Europoje – stambaus feodalo žemės valda.

² Itinerariumas: keliavimas.

Šiandieniniai Anykščiai – 13 000 gyventojų turintis rajono ir parapijos centras, kuriame yra bendrojo lavinimo mokyklos, muzikos, dailės mokykla, A. Baranausko ir A. Žukausko-Vienušio memorialinis muziejus, kultūros rūmai, biblioteka, prekybos įstaigos. Miestas formavosi ir augo per kelis šimtmečius, patirdamas visas jam laikmečių atneštas sėkmes ir negandas. Anykščius kūrė, gyvybę įkvėpė žmonės – miesto ir krašto gyventojai.

Miestiečių dalis priklausė dvarui ir Anykščių seniūnui, dalis gyveno bažnyčios jurisdikijoje. Tikslėsnis duomenys apie miestiečių skaičių yra tik iš XVIII a. 1789 m. buvo 596 gyventojai, 1823 m. – 773, 1900 m. – 3200, 1923 m. – 3510, 1940 m. – 4000, 1970 m. – 8300 gyventojų.

Miesto augimą skatino (iš dalies – ir stabdė) jo strateginė padėtis: kurtasi prie svarbaus Vilniaus–Rygos kelio Livonijos, Šiaurės karų, I ir II Pasaulinių karų įtakoje. Miestą niokojo gaisrai – 1557, 1566, 1780, 1821, 1831, 1870, 1873, 1891, 1894, 1902, 1915, 1944 m. Anykščiai smarkiai nukentėjo ir per XVIII a. pradžios karą, marą ir badą – beliko tik trečdalis gyventojų. Sovietinės valdžios trėmimų, žudynių, nacių holokausto bangos daužė ir anykštėnų likimus...

Miesto urbanistinei struktūrai, jo išvaizdai reikšmingi buvo 1560 m. Užbaigta Valakų reforma, kurios metu perplanuotas miestas, pertvarkyta aikštė. 1780 m. miestas buvo išmatuotas, dar kartą perplanuotas, nutiestos gatvės. 1851 m. buvo sudarytas Anykščių planas. Paskutinis miesto planas prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo sudarytas po 1902 m. gaisro. Generalinis planas pas-

kutinį kartą sudarytas 1978 m. Kiek pakeitė miesto struktūrą 1899 m. praveistas Panevėžio–Švenčionėlių geležinkelis. Pastaraisiais dešimtmečiais numatytas miesto plėtimas pietryčių kryptimi.

Kalbant apie miesto įtaką jį supančiam arealui reikėtų priminti seniausias miesto funkcijas: administracinę, religinę, verslo ir prekybos bei švietimo ir kultūros.

Administracinė Anykščių funkcija buvo susijusi su didžiojo kunigaikščio dvaru ir miestu. Dvarui priklausė visas Anykščių valsčius ar pavietas, vėliau pavadintas seniūnija. Seniūnijai priklausė Anykščių miestas, Šeimyniškių, Bikūnų, Elmininkų, Vajėšių, Kuprių, Mikniūnų, Šiaulių, Aniūnų, Puodžių, Kirdeikių, Ivanėlių, Katlėrių, Pilviškių, Šuminiškių, Valunciškių, Gikonių, Klevenų, Juškonų, Rubikių, Bičionių, Kiškelių, Storių, Katlėrių, Gylių, Rudeniškių, Tartilų, Čiunkių, Maldeikių ir Suntogalų kaimai; taigi iš viso 30 gyvenviečių. Seniūnai buvo žymūs Lietuvos DK didikai, valstybės veikėjai, dažnai tos pačios giminės: iš pradžių Astikai, paskui Kmitai, Hlebavičiai, Sapiegos, iš Latgalos kilę Zybergai. Po to, kai Rusija užpuolė Lietuvos DK, seniūnijos laikytoju buvo caro rūmų patarėjas P. Botomas. Vėliau didžiojo kunigaikščio valdas pasisavino Rusijos iždas, kol galų gale buvo sudaryta valsčių savivalda.

Po I Lietuvos Statuto priėmimo Anykščiuose atsirado teisminės institucijos – buvo įsteigtas bajorų teismas. Pirmuoju teisėju tapo Jonas Perchurevičius. Po II Lietuvos Statuto paskelbimo sudarytas Ukmergės pavieto teismas, kurio viena sesija kasmet vykdavo Anykščiuose. Prie turgaus aikštės išaugo teismo pastatas.

Anykščių senamiestyje dar liko ir nedidelis plotelis senojo grindinio

Po baudžiavos panaikinimo Anykščiai tapo valsčiaus centru. 1919 m. buvo sudaryta pirmoji Nepriklausomos Lietuvos savivaldybė, pirmuoju viršaičiu išrinktas Juozas Avižienis. Sovietmečiu Anykščiai tapo apskrities centru, o atsiradus rajonams išnyko apie šimtmetį buvusi valstiečių savivalda – valsčius. Atkūrus Lietuvos valstybę Anykščiai tapo Utenos apskrities Anykščių rajono savivaldybės centru.

Įkūrus Bažnyčią ir parapiją Anykščiai tapo dvasinio gyvenimo centru. Jau nuo XV a. sekmadieniais ir šventadieniais anykštėnai renkasi į pamaldas. Bažnyčia yra ne tik maldos namai: bažnyčios choras, vargonai ne tik kelia dvasią, bet ir ugdo muzikinę kultūrą.

Lietuvoje bažnyčios yra susijusios su parapinių mokyklų išlaikymu. 1528 m. Vilniaus sinodas įpareigojo dvasininkiją laikyti tokias mokyklas prie kiekvienos parapijinės bažnyčios. Šiandien yra duomenų, kad tokia mokykla buvo įkurta ir Anykščiuose, vysk. Igno Masalskio, Edukacinės komisijos pirmininko, iniciatyva.

XIX–XX a. pr. mokykla keitė savo pavadinimus ir vietą. 1916 m. buvo atidaryta pirmoji lietuviška mokykla. Nepriklausomos Lietuvos laikais atsirado bent kelios pradinės mokyklos ir iš jų palengva išaugo Anykščių gimnazija, kurios pirmoji laida išėjo 1944 m. Išaugęs miestui dabar yra 2 gimnazijos – Jono Biliūno, Antano Vienuolio bei Antano Baranausko vidurinė mokykla, – savo vardais reprezentuojančios Anykščius kaip literatūros sostinę.

Nuo pat savo egzistavimo pradžios miestas buvo prekybos ir verslo centras. Nors dauguma miestiečių

iš Jurzdiko, Dvaro, J. Biliūno, Dariaus ir Girėno bei kitų gatvių nuo seno vertėsi žemdirbyste, tačiau daugėjo ir amatais užsiimančių miestiečių, turgavietėje vyko atvira prekyba, stovėjo kelios krautuvėlės. XVIII a. pabaigoje prie Turgaus aikštės buvo 40 apgyventų sklypų, iš jų 30 vertėsi prekyba. Tuo metu mieste buvo 5 siuvėjai, 4 kailiadirbiai, 7 pirkliai, 4 smulkūs prekiautojai, batsiuovys, skardininkas, stiklius, auksakalys, 7 odininkai, 2 kalviai, 2 audėjai, 1 kubilius. XIX a. pabaigoje mieste buvo 331 amatininkas.

Seniausios Anykščių verslo įmonės – karčemos ir malūnas. Nepriklausomoje Lietuvoje išdygo veltinių dirbtuvės, Karazijos vyno darykla, išsiplėtė kvarcinio smėlio panaudojimo galimybės.

1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę ypač išaugo Anykščių, kaip kultūros židinio, vaidmuo. A. Baranausko salė, Šaulių ramovė, Antano Baranausko klėtelė prieškaryje, šių dienų A. Baranausko ir A. Žukausko-Vienušio memorialinio muziejaus, kultūros namų, bibliotekos, mokyklų intensyvi veikla suteikia miestui savitumo.

Sunku trumpame pranešime apžvelgti visas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių įkurto Anykščių miesto gyvenimo sritis: 560 metų gyventa dinamiškai ir plačiai.

Baigiasi XX amžius. Kaip ir visa Lietuva, mūsų miestas atšventė atkurtos Nepriklausomybės 10-metį. Anykščiai jau turi per šimtmečius susiformavusį savo veidą ir garbingą vardą. Palinkėkime, kad ir XXI amžiuje jį garsintų anykštėnai – dori ir ištikimi Lietuvos valstybės piliečiai.

Tiktai sena fotografija primena 1932 m. statytą ir A. Baranausko vardu pavadintą tiltą per Šventąją

Šiomet rugpjūčio 3 dieną sukanka 100 metų, kai gimė Jonas KUPRIONIS, miškininkas, profesorius, žurnalo „Mūsų girios“ steigėjas ir ilgametis jo redaktorius, visuomenės veikėjas. Šis iš Kiaušų kaimo kilęs Anykščių krašto sūnus daug yra nuveikęs miškininkystės baruose prieškarinėje Lietuvoje. 1944 metų vasarą pasitraukęs į Vakarus ir apsigyvenęs Amerikoje, jis taip pat daug energijos ir intelekto atidavė savo specialybei, dėstė specialiosios miškininkystės kursą aukštojoje mokykloje, neatsiribojo ir nuo Amerikos lietuvių visuomenės, kultūrinės veiklos: redagavo miškininkų žurnalą „Girios Aidas“, buvo Lietuvių enciklopedijos bendradarbis, rašė straipsnius „Draugui“, „Mūsų Vyčiui“, aktyviai dalyvavo išeivijoje įkurtoje Lietuvių miškininkų sąjungos veikloje.

Apie Jono Kuprionio nueitą gyvenimo kelią, jo veiklą Lietuvoje ir Amerikoje išsamius straipsnius yra rašę kolegos ir bendražygiai Vincentas Žemaitis, Zigmas Dautartas, jubiliejinių sukakčių proga juos paskelbė Amerikos lietuvių dienraščiuose „Draugas“ bei „Dirva“. Tas publikacijas pateikiame ir mūsų leidinio skaitytojams, šiek tiek pataisę stilių.

Jonas Kuprionis 1971 metais išėjo į pensiją ir persikėlė gyventi į Kaliforniją, kur jau buvo įleidę šaknis abi dukros ir sūnus. Mirė 1982 m. liepos 8 dieną savo namuose, Los Angeles mieste, bebaigdamas 81-uosius savo gyvenimo metus.

Rustone Jono Kuprionio įkurtas vietinių bei egzotinių augalų veislių parkas tapo vienu iš egzotiškiausių Amerikoje, valdžia jį pavadino įkūrėjo vardu; tai įamžinta parke pastatytoje lentoje.

Neužmirštas šis žymus anykštėnas ir savo gimtajame krašte. Minint jo 90-ąsias gimimo metines Anykščių šilėlyje (J. Kuprionis svajojo šilėlį paversti Tautos parku) pastatytas stogastulpis, mūsų leidinyje „Anykščiai“ tąkart buvo pateikta keletas nuotraukų, išspausdintas Jono Kuprionio programinis straipsnis „Pagrindiniai dvasinio gyvenimo stulpai“.

Studijų metų Jono Kuprionio nuotrauka

Šviesų atminimą paliko Jonas Kuprionis artimųjų, bendradarbių, jį pažinojusių žmonių atmintyje. Jo 100-ųjų gimimo metinių proga spausdiname ir suaktuvininko sūnėno, pedagogo, buvusio Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriaus Jono Bagdono bei profesoriaus gimtojo sodžiaus senbuvų Teklės Meškauskienės bei Rozalijos Petruševičienės atsiminimus, pateikiame keliolika dar niekur neskeltų nuotraukų.

Lietuvio širdis prie Meksikos ilankos

Vincentas ŽEMAITIS

Mūsų kultūrininkų tarpe svarbus šulas – prof. Jonas Kuprionis. Jis gimė 1901 m. rugpjūčio 3 d. Buvo jauniausias vieno brolio ir dviejų seserų šeimoje. Jo gimtoji vieta – Kiaušų kaimas, netoli Anykščių. Gamta su savo aplinkuma daug veikia jauno žmogaus dvasinį ir fizinį vystymąsi. Gražieji Anykščiai yra mums davę poetą–vyskupą A. Baranauską, rašytojus J. Bilioną, A. Žukauską–Vienuolį ir miškininką prof. J. Kuprionį. Pirmieji trys talentingai apdainavo ir aprašė subtilią žmogaus meilę miškui, gamtai, J. Kuprionis nemažiau tą pačią meilę miškui ir gamtai realiai išryškino per mokslininko–tyrėjo prizmę.

Tėvų sodyboje

Nedideliame 15 ha tėvo ūky iš mažens jam teko pakelti sunkią ir varganą kaimo berniuko dalį. Atlikus 3 metų piemenėlio stažą, išvykus broliui ir seseriai Amerikon, o tėvui esant silpnos sveikatos, ant jo su vyresne seserimi užgulė visi sunkieji ūkio darbai: plūgas, akėčios, dalgis, šakės... Tas jį tik užgrūdino ir sustiprino jo pasiryžimą siekti geresnio, turtingesnio gyvenimo.

Jo tėvelis buvo didelis medžių ir tvarkos mėgėjas. Jis apšodino medžiais sodybą, palaukes, užvedė sodą, laikė bites. Medžių sodinti, jų prižiūrėti jis imdavo

*Gimtoji
Jono
Kuprionio
sodyba
Kiaušų
kaime*

drauge ir sūnų Jonuką, kuriam, kaip jis prisipažįsta, per visą gyvenimą šis darbas paliko vienu iš maloniausių, kai medžių kirtimas nebuvo patrauklus. Prie šios iš tėvo paveldėtos meilės medžiui, gamtai, vėliau daug jį paveikė ir priklausymas skautų organizacijai – „skautas myli gamtą“. J. Kuprionis sekė skautų idealais.

Miškininkas

Baigęs pradžios mokyklą, mokėsi Vilniuje, iš ten persikėlęs ir baigęs Panevėžio gimnaziją, 1924 m. įstojo į Dotnuvos Žemės ūkio Akademiją, miškininkystės skyrių, kurį baigė 1928 m. parašęs ir apgynęs diplominį darbą: „Lietuvos miškams želdyti – sėklų gaminimo planai“.

Skautų pirmūnas

J. Kuprionis jau gimnazijoje buvo gabus organizatorius: vadovavo ateitininkų, vėliau skautų draugovėms, suorganizavo ir vadovavo Panevėžio, po to Kėdainių tuntui, 1924 m. (Danijoje) ir 1930 m. (Anglijoje) vadovavo Lietuvos skautų delegacijoms pasauliniuose sąskrydžiuose, 1930 m. buvo išrinktas vyriausiuoju skautininku.

Taigi jis yra vienas iš skautų judėjimo pradininkų Lietuvoje. Studijuodamas Dotnuvoje, J. Kuprionis buvo seniūnų tarybos ir studentų pirmininkas, Studentų Ekonominės draugijos pirmininkas ir Šaulių sąjungos narys.

1929 m. stojęs Miškų departamento tarnybon, J. Kuprionis buvo Lietuvos Miškininkų Sąjungos, įsteigtos 1929 m., vienas iš organizatorių.

Redaktorius

Tais metais šio straipsnio autoriui teko J. Kuprionį pirmą kartą pažinti, ir iš to laiko bendro darbo yra palikę gražių prisiminimų, nes einant tos sąjungos pirmininko pareigas (1930–1934), buvo progos dažnai susitikti L. M. S. Valdybos posėdžiuose ir šiaip privačiai, tuo labiau, kad J. Kuprionis nuo 1929 m. iki rusų pirmos okupacijos (1940 m.) buvo nuolatinis redaktorius „Mūsų Girios“ mėnesinio žurnalo, kurį leido L. M. Sąjunga.

Sunkūs buvo taip Sąjungos, taip „Mūsų Girių“ žurnalo pirmieji kūrimosi metai! Tik J. Kuprionio neišsenkamos energijos, nepalaužiamo užsispyrimo siekti užsibrėžto tikslo dėka „Mūsų Girios“ žurnalas, iš nieko negaudamas paramos, 10 metų laikotarpy pasidarė vienu iš rimčiausių mokslo ir profesijos žurnalų. J. Kuprionis savo straipsniais „Mūsų Giriuose“, „Tautos ūky“, „Žemės ūky“, savo paskaitomis universitete ir per Kauno radijo stotį apie miškininkystę nusipelnė drauge su prof. P. Matulioniu miškų ūkio literatūros pradininkų titulo.

Universiteto katedros vedėjas

1941–1944 m. J. Kuprionis buvo Vilniaus universiteto docentas ir specialiosios miškininkystės katedros vedėjas, taip pat vadovavo mokomajam medelynui ir medžių sėklų tyrimo institutui. 1944 m. palikęs Lietuvą dėl besiantinančios antrosios rusų okupacijos, jis dirbo valstybinėje miškų tarnyboje Austrijoje (prie Graco) ir Vokietijoje, kur dėstė spec. miškininkystę Hanau stovykloje, miškininkų kursuose.

Magistras ir profesorius

1946 m. jis išvyko į JAV, kur po įvairaus darbo, pagilinęs mokslo žinias miškininkystėje, 1950 m. Michigano universitete gavo miškų mokslų magistro laipsnį. 1952 m. rudenį buvo pakviestas profesorium į Louisianos politechnikos institutą – Ruston La. Čia įsteigė miškininkystės kabinetą, medelyną, egzotinių medžių arboretumą, miškų tyrimo plantaciją.

Nežiūrint, kad jis gyvena toli nuo lietuvių centrų ir yra apkrautas tiesioginiais profesūros darbais, atidžiai seka lietuvių visuomeninę veiklą, rašo straipsnius spaudai, be to, nuo 1955 metų jis redaguoja miškininkystės žurnalą „Girios Aidai“, kurio jau išėję 19 numerių ir kurį nuo 1949 metų leidžia L. Miškų Sąjunga išseivijo. J. Kuprionio sugebėjimų dėka šis žurnalas savo turiniu gali konkuruoti su geriausiais mūsų išseivijos žurnalais.

Miškininko profesija J. Kuprionis yra patenkintas, nors ilgisi lietuviško jaunimo. Viename laiške jis pastebi: „Kad taip jaustum po kojom gimtąją žemę ir gimtinės girias bei jaunimą, tos žinios ir patirtis galėtų būti plačiau panaudojamos. Be instruktavimo darbo, vykdau kai kuriuos miškų tyrimo darbus genetikos ir aklimatizacijos srity. Turiu straipsnių suplanavęs ir surinkęs medžiagos“.

Lietuvos laisvės viltys

Kai dėl Lietuvos išlaisvinimo ir jos ateities, tai prof. J. Kuprionis vienam savo laiške, šio straipsnio autoriaus paklaustas, yra taip išsitaręs: „Pasaulinė padėtis, kaip yra, negali ir neturi jokio pagrindo ilgai tęstis. Su jos pasikeitimu Lietuvos padėtis irgi pasikeis. Bolševizmo dominavimas Lietuvoje yra daugiau negu tik-

ra laikinas, ir tai nebe taip ilgai ateičiai. Iš dabartinės rusų imperijos taps visa eilė atskirų respublikų, iš kurių Lietuva pirmoje eilėje. Aš laikau didesne problema, kaip ji ateity tvarkysis. Laimė, jei spės susikristalizuoti kas panašaus į Jungtines Europos valstijas ar bent regionalines grupes. Kitaip iškyla senosios problemos su lenkais, vokiečiais ir net gudais...“

Mūsų kad ir dabartinis nepažabojamas individualizmas – skirstytis, kas asmuo, tai jau ir atskira, su kitais nesugebanti skaitytis grupė ar partija, pastato mus į ne per daug pajėgią padėtį. Tad blogumai daugiau vidujiniai, mumyse pačiuose. Tai pats asmeniškai labiausiai pergyvenu, net ir geriausius draugus smerkiu, kai jie dėl savo individualumo nebepajėgia pritapti prie bendro veikimo. Iš to seka ir mano priklausymas „kokiai nors partijai“. Mano idealas stipri Sąjunga Lietuvos ūkininkų – su gražiomis ir giliomis Lietuvos kaimo tradicijomis, paremtomis krikščioniška pasaulėžiūra, meile savo dirbamai žemei, savo kraštui. Tad ir politinės grupės, kurios artimesnės šiam idealui, yra artimesnės mano širdžiai. Jei būtų mano valia, lietuviams duočiau tik tris partijas. Jei tai būtų pasaulėžiūrinis pagrindas, pats remčiau, kuri artimesnė Lietuvos kaimo tradicijoms: lietuviškai krikščioniškai“.

J. Kuprionis 1934 m. vedė Mariją Sragytę iš Žemaitijos. Žmonos tėvas Marcelis Sragys už lietuvišką veiklą caro administracijos buvo nubaustas ištremimu į Sibirą. Iš ten išsilaisvinęs, savo ūkio reikalus tvarkė gyvendamas Klaipėdoje. Kuprioniai išaugino sūnų ir dvi dukteris: Algimantas, atitarnavęs kariuomenėje ir baigęs mechaninę inžineriją, dirba Decatur, duktė Danutė baigė medicinos laborantės mokslus ir dirba Champagn, o jauniausioji Dalia šiemet baigia aukštąją mokyklą.

(*„Draugas“*, 1961 m. rugpjūčio 5 d.)

*Panevėžio
gimnazijos
direktorius
J. Yčas,
nusifoto-
grafavęs
su 7
„Kęstučio“
ir 8
„Birutės“
skautų
draugovių
štabų
nariais
1922 m.
birželio
mėn.
Pirmoje
eilėje
antras
iš dešinės –
Jonas
Kuprionis*

Prof. J.Kuprionio nuopelnai JAV miškininkystės mokslui

Zigmas DAUTARTAS

*Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.*

Tais poeto B.Brazdžionio žodžiais galima apibūdinti kūrybingą, į mokslą ir gerį besiveržiančią prof. Kuprionio asmenybę.

Prof. J.Kuprionis – Lietuvos aukštaitis, kilęs nuo Anykščių, 1928 m. baigęs aukštuosius miškų mokslus Dotnuvoje, Žemės ūkio Akademijoje, kelis metus dirbo referentu miškų departamente. 1939 m. buvo pakviestas docentu į Dotnuvos Žemės ūkio Akademijos miškų skyrių, kuriam persikėlus į Vilnių ir įsijungus į Vilniaus universitetą, buvo docentu jame iki 1944 m. Tais metais, vasarą, kaip ir daugumai lietuvių, kurie bėgo nuo raudonojo maro – komunizmo, jam teko palikti mylimus Lietuvos miškus ir pasitraukti į Vokietiją, kur dirbo miškininko pareigose.

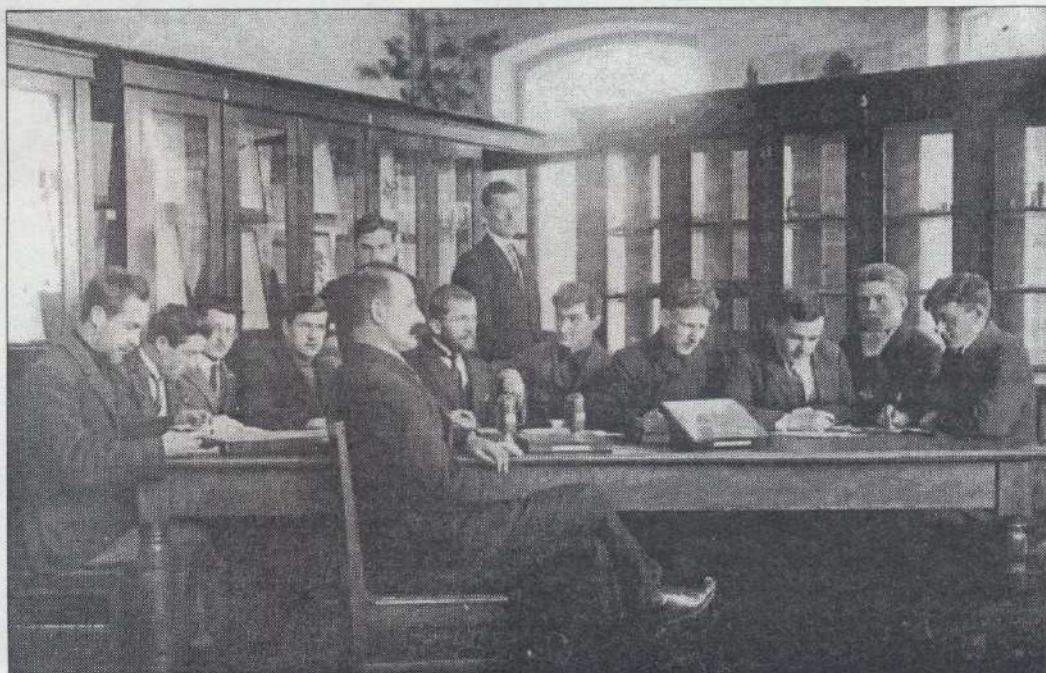
1946 m. atvyko į JAV. Atvykęs su trimis vaikais ir žmona, tuojau turėjo ieškoti pragyvenimo šaltinio – darbo. Čia gauti darbą miškininkui buvo labai sunku, nes Amerikos miškų administracija į svetur baigusius mokslus žiūrėjo su tam tikru rezervu – be konkretaus noro padėti. Daugumai miškininkų teko dirbti fabri-

kuose ar įsigyti naujas profesijas giminingoje miškininkams srityje ir dirbti fizinį darbą, kaip "Landscape Service", "Tree service" bei įvairiose dekoratyvinės sodininkystės medelynuose, kurie JAV yra labai išplitę. Tokių medelynų ir "Landscape service", kurie yra privačių asmenų bei bendrovių nuosavybė, metinę apyvartą sudaro 25–30 milijonų dolerių suma. Tai pelningos ir įdomios profesijos.

Prof. J. Kuprionis, išstudijavęs visas profesines galimybes, 1948 m. iš Chicagos persikėlė į Lansing, Mich. Tais metais, būdamas 48 m. amžiaus, įstojo į Michigano valstybinį universitetą. 1950 m. baigė miškų mokslus, gaudamas magistro laipsnį.

Apie 3 metus dirbo Dallas mieste medelyno vedėju, o 1952 m. buvo pakviestas dirbti į Louisianos Politechnikos Institutą su associate profesoriaus titulu. Čia jis galėjo panaudoti savo mokslo žinias ir mokslinę iniciatyvą. Institute, be jo dėstomų trijų miškininkystės kursų: bendros miškininkystės, praktinės miškininkystės ir miškų želdymo, ėmėsi organizuoti arboretumą – botanikos sodą. To darbo ėmėsi savo iniciatyva, nes norėjo padėti studentams, kurie galėtų vietoje (arboretume) stebėti augalų ekologines augimo sąlygas ir vykdyti mokslinius stebėjimus bei bandymus miškininkystės, botanikos, sodininkystės, zoologijos, entomologijos, augalų patologijos, planavimo ir deko-

Dotnuvos
žemės
ūkio
akademijos
3-ojo
semestro
studentai
miškininkai
miškininkystės
kabinete
klausosi
docento
Rukuižos
paskaitos.
Penktas
iš dešinės –
Jonas
Kuprionis

Jonas
Kuprionis
(trečias
iš kairės)
skautų
stovykloje

ratyvinės sodininkystės srityse. Turėdamas aiškia būsimą arboretumo viziją, kreipėsi į Instituto vadovybę, kad gautų pritarimą ir žemės. Gavęs pritarimą ir žemės, savo kursų studentų padedamas, padarė būsimą arboretumo planus, žemę išlygino, išvalė ir pradėjo įvairių augalų sodinimą. Daugumą medžių ir krūmų augino pats iš sėklų Instituto medelyne, kitus pirkė įvairiuose medelynuose bei botanikos soduose ir sodino užveistame arboretume. Oficialus arboretumo, kuris dabartiniu metu sudaro apie 50 akrų plotą, atidarymas įvyko 1967 m. gegužės 12 d. Ta proga Instituto 5 profesoriai arboretumo centre vainiko forma pasodino 5 ažuolus, o tų ažuolų viduryje, prof. L. P. Balckwell pasodino magnoliją (*Magnolia grandiflora* L.), kurią jis paskyrė J. Kuprionio garbei ir prisiminimui. Magnolija – Louisianos valstijos oficiali gėlė.

Prof. J. Kuprionio įsteigame arboretume auga augalai iš penkių pasaulio kontinentų: Amerikos, Afrikos, Azijos, Europos ir Australijos.

Išimtį arboretume sudaro JAV valstijų medžių alėja (All States Tree Ave.), kurioje susodinti tas valstijas atstovaujantys medžiai, nes kiekviena JAV valstija turi savo medį ar valstijos gėlę. Pavyzdžiui, Ohio valstiją atstovauja medis Ohio Buckeye (*Aesculus glabra* F. Michauxx 1818) – hipokaštano porūšis. Kai kurios valstijos turi krūmus bei vienmečius augalus kaip valstijos gėlę. Tie visi augalai randami įkurtame arboretume. Jie žydi įvairiais metų laikais ir sudaro gražų gyvos gamtos vaizdą.

Moksliniams bandymams prof. J. Kuprionis įsteigė arboretume 15 bandomųjų objektų. Pavyzdžiui, 1954 m. buvo pasėta lablolly pine (*Pinus taeda* L.) – pušų rūšis, kurių sėkla iš Arkansas, Georgia, North Carolina ir Louisiana buvo pasėta, kad galima būtų stebėti

tų sėklų sudygimą ir jauno daigo augimą iki pilno medžio skirtingose geografinėse sąlygose.

Tie visi bandymai yra mokslo požiūriu prasmingi ir labai naudingi praktiniame miškininkystės moksle.

Įsteigtą arboretumą aprašė savo paties redaguotame leidinyje, pavadintame "Louisiana Tech Arboretu by John Kuprionis". Leidinys spalvotu viršeliu, iliustruotas įvairiomis arboretumo nuotraukomis yra labai patrauklus ir lengvai suprantamas skaitytojams.

Leidinio turinį sudaro arboretumo planas, kūrimosi istorija, geografinė arboretumo padėtis ir ekologinės sąlygos. Tame skyriuje aprašyta žemės topografija, žemės rūšys ir savybės, metinis kritulių kiekis ir vidutinė metinė temperatūra. Toliau seka arboretumo tikslai, visų 50 valstijų medžių alėja su tos alėjos aprašymu; moksliniai bandymai ir egzotiniai medžiai; medžių veislių kilmė ir augančių augalų arboretume sąrašas su paprastais ir botaniniais vardais ir prie tų vardų pažymėta skaitlinė, kuri parodo, kuriame skyriuje tie augalai yra. Leidinys tvarkingas ir mokslinškai tikslus.

Prof. J. Kuprionis Politechnikos Institute profesoriau 18 metų. Tuo laikotarpiu sukonstravo specialų jauniems daigams sodinti sodiklį, kuris yra pavadintas K.B.C. planting bar. JAV iki 1954 m. buvo galvojama, kad miškai gali būti želdomi tik daigais, išaugintais medelynuose (daigynuose), bet ne tiesioginiu sėklų sėjimu miškams skirtuose plotuose, nes pasėtas sėklas paukščiai ir pelės sunaikindavo. Prof. J. Kuprionis iš Vokietijos išrašė "bird repellent" – Morkit. Federalinė miškų tyrimo stotis šį chemikalą išbandė ir nustatė, kad jis labai padeda. Nuo to meto, t.y. nuo 1954 metų, visoje Amerikoje masiškai pradėtas naudoti miškų želdymo būdas sėklomis, nes jis yra pigesnis.

Be savo tiesioginių pareigų Jonas Kuprionis redagavo Lietuvos miškininkų išeivijoje leidžiamą "Girios Aidą" ir bendradarbiavo kitoje lietuvių spaudoje JAV.

Pažvelgus į jo per tą laikotarpį nuveiktus darbus, ypač kuriant arboretumą, mokslinius bandymo objektus ir tuo reikalu išleistą leidinį, kuris ateities kartoms bylos jo prasmingo darbo paskirtį, norisi viešai pa-

reikšti, kad tais darbais prof. J. Kuprionis įstojo į pasaulinio masto miškininkų-mokslininkų eiles. Profesoriaus darbais naudosis ne tik studijuojantys Institute studentai bei jo personalas, bet ir įvairios kitos gamtos mokslo institucijos, o reikalui esant ir kitų kontinentų gamtininkai.

(*"Dirva", 1971 m. vasario 10 d.*)

Dėdė Jonas

Jonas BAGDONAS

Kas čia per šurmulys mano gimtajame Dabužių vienkiemyje, tėvelių namuose? Tvarkomi, vėdinami kambariai, kuris kartas nugrėbostas kiemas, šveičiamas nuo lentynos nukeltas virdulys. Kas gi atsitiko šią gražią vasaros dieną, kada baigtas suvežti pastutinis dobilų plėkas, kada patręstas mėšlu ir suartas pūdydas, o javus pjauti dar ankstoka? Ir kur tau pjauti javus, jei anykštėnuos, kur žemės sausesnės, dar niekas rugių pjauti nepradėjo. Juk dar iki šv. Onos gal ar ne dešimt dienų liko.

O nutiko štai kas. Pas mus iš Kauno atvažiuoja visų laukiamas ir mylimas mamos brolis – dėdė Jonas. Mylim ir laukiam jo visi, o ypač mama ir aš, irgi Jonas. Apie mamą paskui, o aš... Aš – tai kas kita. Man dėdė didesnis nei kitiems giminė. Jis man ne tik dėdė, bet dar ir krikšto tėvas... Tad jo garbei ir aš Jonu pakrikštytas. O tas kruopščiai šveičiamas virdulys ne kieno kito, o to paties dėdės mano krikštynų dieną mamai padovanotas. Tad tėtis, pasikinkęs į lineiką geriausią kumelaitę – Kaštanką, išvažiuoja į Anykš-

čius pas Karaziją ar į Kiaušus, dėdės Jono ir mamos gimtinę. Mes langus pražiūrim belaukdami, o tie langai per kelis kartus atidengiami ir uždengiami, nes kelis kartus musės varomos ir vis nebaigiamos vartyti.

Atvažiuoja dėdė, visiems atveža dovanų, neužmiršdamas visų šeimynykščių, net tėvelio brolio, mūsų kito dėdės, Vincento. Jam atveža papirosų "Kir" arba kitokių. O dėdė Vincentas išdidus, užsidega papirosą, užtraukia dūmą, ir tuoj užgesinęs, užkiša už balkio... Nežinia kada, gal po pusmečio, prisiminęs papirosą, atlieka tą pačią ceremoniją ir vėl užkiša už balkio. Ne iš taupumo. Turi jis tų papirosų, betgi jis – nerūkorius. Mes savaip savo dovanomis džiaugiamės... Ir ne tiek jau dėl tų dovanų mes jo laukdavom. Kiekvieną kartą atvažiudamas atsiveždavo tokią dėžutę. Būdavo, pastato ant trijų kojų, surikiuoja mus visus ir liepia žiūrėti, kol išskris paukščiukas. Paukščiuko mes kažkodėl nepastebėdavome, bet, dėdei išvažiavus, po savaitės kitos ateidavo laiškas, o jame ne viena nuotrauka įdėta. Mes to laiško ne ką mažiau

Lietuvos
miškų
departamento
ūkio ir
administracijos
dalies
tarnautojai.
Pirmoje
eilėje
antras
iš dešinės –
Jonas
Kuprionis

*Nuotrauka
iš Jono
Kuprionio
albumo.
Centre –
Lietuvos
kalbininkų
patriarchas
Jonas
Jablonskis,
greta jo stovi
kalbininkas
Juozas
Balčikonis
(trečias
iš dešinės).
1926 m.
lapkričio 26 d.,
Rietavas*

nei paties dėdės laukdavom. Taigi džiaugdavomės tomis nuotraukomis ir visiems Posinių, Zablackų, dar kartais ir Liepdegėnų žmonėms rodydavom. Prieš šv. Kalėdas ar šv. Velykas sulaukdavom ir siuntinukų. Džiaugdavomės jais, o vis tiek labiausiai džiaugdavomės nuotraukomis. Aš ir dabar dažnokai jas pavartau. Juk ne kiekvienas mano amžiaus žmogus turi savęs, vežamo krikštyti, nuotrauką. Nuotrauką mamos, laikančios mane, ką tik pakrikštytą, ant rankų

Dėdė mane, kaip ir mamą, kažkaip labiau mylėjo. Mat aš šeimoje labai buvau laukiamas. Dvi mergaitės, mano vyresnės seserys, jau šeimoje augo. O berniuko tai nėra. Tad kai atsiradau, ne tik tėvelis su mama nudžiugo, bet ir dėdė Vincentas ištaręs: "Čia tai kitas viralas..." Be to, man neblogai sekėsi mokytis. Visi sakė – į dėdę atsigimęs. O jis taigi baigęs aukščiausius mokslus! Na, o man kur jau nesiseks, kai namie mokėsi dvi vyresnės sesutės. Tupiu šaltokoje gryčioje ant pečiaus, jos kala, stengiasi išmokyti eilėraščių, o aš jau deklamuojau joms dar neįpusėjus. Dėdė, žinodamas mano "nuostabius gabumus" dar ir knygučių prisiųsdavo. Kaip dabar prisimenu Vytės Nemunėlio (B. Brazdžionio) "Dėdę rudenėlį" su pageltusiais lapais viršeliuose... O Kazio Binkio "Jonas pas čigonus"...

Ją mintinai mokėjau. Ir ne tik ją, bet ir "Kiškių sukilimą". Į spaudą mūsų namuose žiūrėta rimtai. Mat tėvelis antrą kartą grįždamas iš Amerikos du "boksus" (skrynias) ne kostiumų, drabužių, o knygų parsiplukdė. Dėdė Jonas prenumeravo tėveliui savo redaguojamą žurnalą "Mūsų girios". Tėvelis prenumeravo dar "Ūkininko patarėją" su "Jaunuojų ūkininku" ir visais kitais priedais, mama turėjo užsisakiusi "Moterį" ir "Lurdą" (trečias žurnalas "Žvaigždė" ją lankė turbūt irgi dėdės užsakytas). O mes, vaikai, visi trys turėjome po žurnalą. Taigi anais laikais tai jau buvo nemaža. O, be to, dar namuose, kiek pamenu, buvo radijo aparatas.

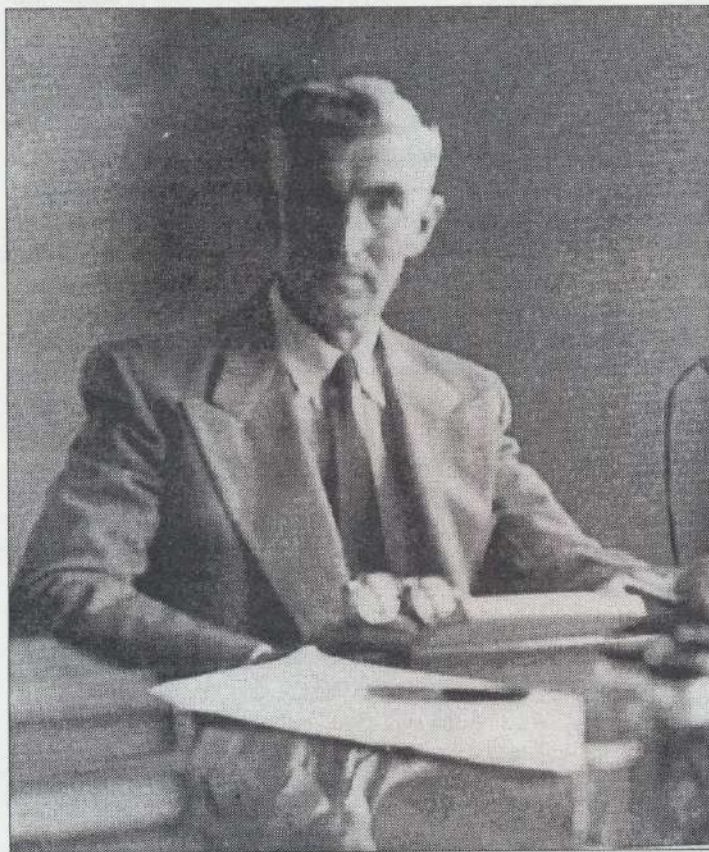
Dėdė Jonas atvažiuodavo daugiausia vienas, be šeimos. Radijo jis neklausydavo. Apeidavo su tėveliais tvartus, klėtį, kluoną, apžiūrėdavo gyvulius, tėvelio įsigytus padargus. Apeidavo laukus, miškelius. Dažniausiai jį lydėdavau ir aš. Susitikęs prakalbindavo kiekvieną žmogų. O su sentikiais Asočiavais, mūsų kaimynais, mano galva, gana keistai pasišnekėdavo. Jei sužinodavo, kad kaimynas lietuviškai nesupranta, kalbėdavosi rusiškai. Išgirdęs, kad supranta, liepdavo jam kalbėti rusiškai, o pats kalbėdavo lietuviškai. Man ir dabar smagu prisiminti, kad taip elgdamasis dėdė duodavo man pagarbos kitataučiams, tolerancijos pamokas. Jei atvažiuodavo į Anykščius ankstyvesnį pavasarį ar vėliau rudenį, visuomet atveždavo obelų, kriaušių skiepy, vaiskrūmių ar šiaip dekoratyvinių medelių. Jei pasiekdavo mūsų vienkienį, pats ir pasodindavo. Tą patį, žinau, darė ir savo gimtajame Kiaušų kaime. Dėdė patardavo, kaip tvarkyti mums priklausančią miškelį: kur praretinti, prašvieinti, kur plynai iškirsti, o kurį nelabai derlingą žemės plotą mišku užleisti.

Mama jam visuomet pasirodydavo, ką per tuos metus išaudusi ar nunėrusi. Mezgėja ji buvo menka, o audėja... Nedrįstu aš jos lyginti su kitomis anykštietėmis, man atrodo, kad apie Anykščius anais laikais visos moterys buvo puikios audėjos. Jau kiek tų lovatiesių, staltiesių, rankšluosčių, drobių ji buvo priaudusi, sunku ir apsaityti! Gal daug padarė mergaudama, bet ir ištėkėjusi žiemą vasarą staklių iš trobos neišnešdavo. Nebent per patį darbmetį. Dėdė su dideliu dėmesiu apžiūrėdavo mamos darbus, pasidžiaugdavo. Aš taip pat. Juk kur jis, ten ir aš!

Mylėjo savo seserį Teklę, mano motiną, dėdė Jonas. O ir buvo už ką. Bet gal nuo pradžių.

Už šešių kilometrų nuo Anykščių (anykštėnai tai žino) yra Kiaušų kaimas. Ten be Kiaušų, Gražių, Meškauskų, Banių ir kitų sodybų buvo ir Kuprionių sodyba. Joje Petro Kuprionio ir Marijonos Petronaitės šeimoje augo Antanas, Marytė ir Teklė, o paskui atsirado dar vienas sūnelis. Pakrikštijo jį Jonuku. Laikas greit bėga. Paaugo vaikai. Antanas pagalvojo, kad jam, būsimajam gaspadoriui, 15 ha ūkelis bus per mažas ir pasidavė į Ameriką, kaip ir sesuo Marytė, kuri, ištekėjusi už Bulotos, tuo metu gyveno Kanadoje. Jonukas, kaip jauniausias, buvo leidžiamas į mokslius. Tėveliai sakydavo: "Jei nebus kunigu, bent vargonininku tegu būna..." Taigi namuose šeiminkauti prisiėjo beveik vienai Tekliutei. Ji arė ir akėjo, pjovė ir ravėjo, namų ruošą apeidavo, dar ir į stakles įšokdavo. O tėveliai jau buvo senstelėję ir nepergeriausios sveikatos. Vasaros metu prie darbų puldavo ir Jonukas. Bet kiek tos vasaros... Ir vėl veža Tekliutė Jonuką į Panevėžį ar Vilnių.

Kai dėdė Jonas Vilniaus universiteto pakviestas 1978 metais lankėsi Lietuvoje, visa mūsų giminė patyrė didelį džiaugsmą. Antano vaikai jau buvo sugrįžę iš tremties, o mūsų šeima, po vieną išsibarsčiusi, išliko Tėvynėje. Atvykęs dėdė savo brolio, brolienės, mano tėvelio tarp gyvųjų jau nerado. O mes, pasižvalge po nuotraukas, turėjome ką prisiminti.

Profesorius Jonas Kuprionis savo raštinėje Louisianos institute

Man ir dabar tebestovi akyse iš Pavarių urėdijos balkono matomi padūmavę miškingi toliai. Ausyse skamba medžiotojo ragas, kurį mes papūsdavome išėję į balkoną. Buvo vasara, ne medžioklės metas, tad dėdė mus sudraudė. Barti jis nemokėjo. Dargi pamokė, kaip reikia pūsti. Bet apie viską iš eilės. Buvo taip. Kai 1942 metų rudenį Vilniuje po operacijos mirė mano mama, dėdė Jonas pasirūpino jos palaikų pargabenimu į Dabužius, laidotuvėms. Man, stojančiam į antrą gimnazijos klasę,ėjo dvylikti metai. Sutriko mokslas... Nors ir labai užimtas dėdė (dėstė universitete, dirbo urėdu), kitą vasarą mane su pusbroliu Vytautu paėmė pas save pamokyti kiek matematikos. Anksčiau gana sėkmingai krintę aritmetikos sąlyginius uždavinius, sutrikome prie algebros abėcėlės. Su dėdės pagalba tą atsilikimą įveikėme gana nesunkiai, vidurinėje trejetų nebegaudavome. Po ilgų odisėjų Vytautas tapo inžinieriumi statybininku, o aš – matematikos mokytoju...

Gyvendami Pavarėse, mes patyrėme daug naujų dalykų. Mat dėdė buvo neblogas psichologas ir norėjo ne tiek mane pamokyti matematikos, kiek atitraukti nuo namų aplinkos. Tai buvo pirmoji vasara be motinos... Su Vytautu ir dėdės Jono sūnumi Algiumi išbraidėme visus miškus, pievas, griovius. Apeidavome visus medelynus, želdinius. Prisimenu, labai stebėjau, kam tiek prisodinta žilvičių: juk jų visur ir taip pilna, pjauk kiek nori, o čia augina... Labai traukė džiovyklą, kur džiovindavo surinktus pušų kankorėžius ir nematytomis mašinomis juos "arpuodavo". Man dabar atrodo, kad dėdė norėjo mus į miškininkus privilioti, tik ne visai jam pavyko. Tiesa, jo sūnus Algis tapo miškininku profesionalu – jis Amerikoje miškų pramonės inžinierius. Vytautas keletą metų ne savo valia vežiojo Sibire rąstus... Aš gi, negalėdamas stoti į aukštąją mokyklą, buvau padavęs pareiškimą į Miškų technikumą Vilniuje. Geri žmonės patarė po gimnazijos į technikumą nestoti. Tad nusibeldęs toliau nuo namų, pradėjau mokytojauti.

Seniai jau buvau mamos ir dėdės gimtinėje. Žinau, nebėra to namo, kurio gonių lubose dėdės ranka buvo nupieštas balandis, snapelyje laikantis kaspina, kuriame įrašyti žodžiai: "Ramybė namuose – palaima laukuose". Neįgudusio piešėjo – gimnazisto – ranka tai buvo piešta. O man tas piešinėlis ir prasmingi, labai prasmingi žodžiai įsirėžė į atmintį. Tapęs pedagogu, dažnai tuos žodžius žmonėms kartoju. O dėdės paveikslas man išliko šviesus šviesus. Iki paskutinio atodūsis... Kaip Motinos, kaip Tėvo...

Kaimynai Kuprioniai

Teklė MEŠKAUSKIENĖ

(Užrašytas pasakojimas)

Esu gimusi, užaugusi ir pasenusi Kiaušų kaime. Nuo mažumės pažinau kaimynus Kuprionius. Mano tėvelis Anicetas buvo Jono Kuprionio krikštatėvis, o Jonas 1943 metais krikštijo mano dukterį Mildutę.

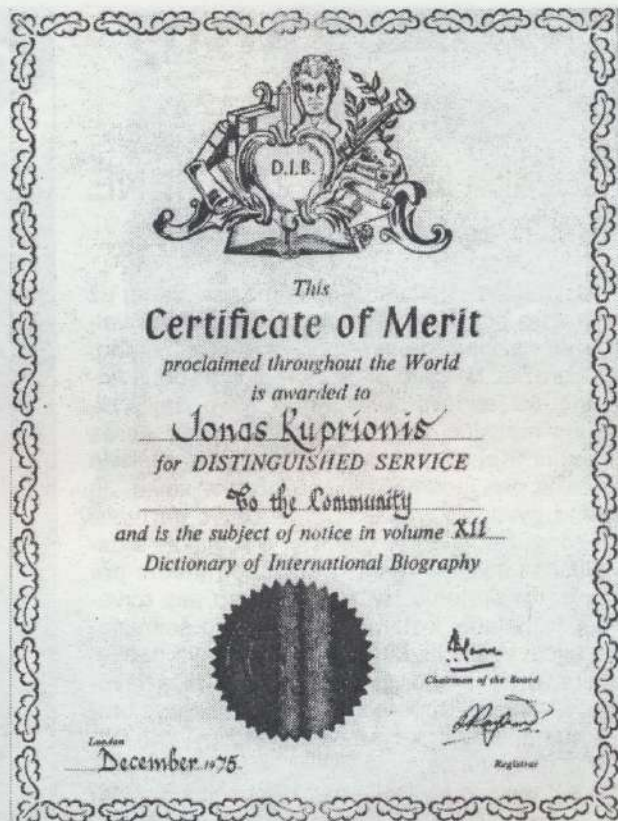
Senieji Kuprioniai turėjo pusę valako žemės, buvo darbštūs, dori ūkininkai. Tiesa, tėvas Petras Kuprionis buvo nesveikos širdies, negalėjo dirbti sunkių darbų. Jis sugadino savo sveikatą jaunystėje, nenorėdamas eiti caro kariuomenėn. Išgėrė dvi stiklines žibalo... Mėgo skaityti knygas, spaudą, buvo apsišvietęs žmogus. Motina Marijona – labai pamaldi, brostvininkė. Abu juos kaimynai laikė šventais žmonėmis. Mirė senieji Kuprioniai dar Smetonos laikais, abu palaidoti Anykščių kapinėse.

Tėvų ūkyje liko vyriausias sūnus Antanas, prie tėvų žemės dar pripirko pusę valako. Jis gerai mokėjo anglų kalbą, buvo prasliavinęs. Su žmona Julijona susilaukė dviejų vaikų, Vytauto ir Gražinos. Po karo jų šeima buvo išvežta į Sibirą. Ten išbuvę aštuonerius metus grįžo į Lietuvą, iš pradžių glaudėsi pas gimines – pas garsų daktarą Norkūną, paskui apsigyveno tėviškėje. Kai juos vežė, prisimenu, Vytukas buvo paskutinėje gimnazijos klasėje, o Gražina – penktoje. Sibire jie baigė aukštuosius mokslus, dabar gyvena Vilniuje. Antanas Kuprionis ir žmona Julija palaidoti Anykščių kapinėse, prie tėvų.

Po Antano sekė duktė Marytė. Aš ją mažai prisimenu, nes ji dar būdama mergina išvažiavo į Ameriką. Tenai ištėkėjo už Vajėšių Bulotos, susilaukė keturių sūnų. Girdėjome, kad Amerikoje prasigyveno. Ji paskui padėjo iš Lietuvos į Ameriką išvažiavusiam broliui Jonui.

Kita Kuprionių duktė buvo Teklė. Ji buvo ir mano krikštamotė – savo vardu mane pavadino. Ištėkėjo už pasiturinčio Dabužių ūkininko Bagdono, kuris giminiavosi su Vildžiūnais. Teklės sūnus Jonas baigė gimnaziją, dirbo mokytoju, daug metų buvo Trakų vidurinės mokyklos direktorius. Duktė Aliutė ištėkėjo už Aglinsko, gyvena Dabužiuose. Dabužiuose palaidota ir Teklė Kuprionytė-Bagdonienė. Kita duktė Aldutė, kiek vyresnė už Aliutę, ištėkėjo už Laurikėno ir tebegyvena Panevėžyje.

Jonas – jauniausias Kuprionių sūnus. Nuo mažumės labai mylėjo gamtą, ir pats buvo labai mielas. Kai ėjo mokslus ir grįždavo atostogų į Tėviškę, kaimynai vakarais susirinkdavo pas Kuprionius pasiklausti Jono pasakojimų. Mokėjo jis bendrauti su žmonėmis. Mano atmintyje Jonas labai šviesus, malonus žmogus, visų gerbiamas. Pasodino jis prie gonkų kaštoną, tada pas mus tai buvo retas medis, paskui laiškuose iš Amerikos vis klausdavo, kaip tas kaštonas. Deja, naujieji šeimininkai tą gražų medį nupjovė... Jonas paženklino ir mūsų kaimą – ant lentos užrašė: "Kiaušų kaimas. 25 vyrai, 25 mote-

Diplomas profesoriui Jonui Kuprioniui už ypatingus nuopelnus bendruomenei

rys". Jono žmona Marija, kilusi iš Žemaitijos, dvarininkų giminės, taip pat buvo baigusi Žemės ūkio akademiją. Prieš išvažiavodami iš Lietuvos jie turėjo sūnų Algimantą ir dukterį Danutę, ten susilaukė dar vienos dukters. Kuprionių sūnus Amerikoje vedė prancūzę, o dukterys ištėkėjo už lietuvių – viena už ukmergiškio, kita už uteniškio.

Vokiečių okupacijos laikais Kuprionis vengė susidūrimų su valdžia, bijojo gestapo, nes buvo "nusiudėjęs" – perspėjęs savo studentus, jog jie gali būti išvežti darbams į Saksoniją, padėjęs jiems slėptis. Pusmetį pagyvenęs pas brolių Antaną, Jonas persikėlė į Anykščių miškų urėdiją, ten gyveno su šeima, kol pasitraukė į Vakarų. Išvažiavo jie kaip stovi. Paliko net savo žiedus, drabužius, daugybę knygų, kurios paskui buvo sudegintos...

Brežnevo valdymo laikais Jonas Kuprionis su žmona buvo atvažiavę iš Amerikos į Lietuvą. Jį lydėjo ir vežiojo brolio Antano sūnus Vytautas. Buvo aplankę ir tėviškę, bet joje, kartu su jais lydinčiais saugumo palydovais, pabuvo tik keletą valandų, pastovėjo prie savo pamėgto prūdo, pasigedo kaštono, nusilenkė tėvų ir brolio Antano atminimui, aplankė kaimynus. Buvo ir pas mus. Aukštas, lieknas, baltas kaip obelėlė, regis dar šviesesnis... Nors tada jam buvo nemažai metų, bet neatrodė labai pasikeitęs. Ir žmona vis tokia pat elegantiška. Nežinau, ar tada jie spėjo nuvykti į Anykščius, aplankyti tėvų ir brolio kapą. Labai skubėjo... Taigi prieš mirtį Jonas Kuprionis aplankė savo tėviškę, tąkart paskutinį sykį pasimatėme.

Teko kartu gyventi

Rozalija PETRUŠEVIČIENĖ
(Užrašytas pasakojimas)

Esu kilusi iš Navariškių kaimo, maždaug už kilometro nuo Kuprionių sodybos, tad nuo vaikystės pažinau jų šeimą. Gyveno jie pasiturinčiai, gražiai. Mirus tėvams, ūkininkavo sūnus Antanas. Jo jaunėlis brolis Jonas buvo išėjęs didelius mokslus, bet ne mandras, labai geras žmogus. Kai užėjo vokiečiai, jis mane priprašė važiuoti pas juos į Vilnių, pabūti prie vaikų. Jų šeima gyveno Žvėryne. Danutė buvo dar visai maža, vežiodavau vežimėlyje, o Algiukas eidavo šalia įsitvėręs rankos. Maždaug metus prižiūrėjau Kuprionių vaikus, kartu su jais gyvenau. Rūpinausi ir namų ruošą. Mano šeiminiškai bijojo vokiečių, kartais nenakvodavo namie, ateidavo tik iš ryto. Paskui mes visi išvažiavome iš Vilniaus. Jono šeima prisiglaudė pas brolių Antaną, Kiaušų kaime, vėliau apsigyveno Pavarių girininkijoje.

Kai gyvenau Vilniuje pas Kuprionius, jis mane pavedžiodavo po miestą, aprodė Kalvarijas. Nesigėdijo kartu su kaimiete vaikščioti, noriai viską aiškino. Žmona tai buvo tikra ponija, bet ir jos negaliu minėti blogu žodžiu.

Jonas Kuprionis gerai sutarė su mano broliu Jonu Juzėnu, kuris vokiečių okupacijos metais dirbo pas jį Pavarių girininkijoje. Kai nutarė Kuprioniai bėgti nuo ateinančių raudonųjų, iš vakaro ilgai sėdėjo pas mano brolių ant priesvirnio. Rytą brolis visą Kuprionių šeimą išvežė į Anykščių geležinkelio stotį.

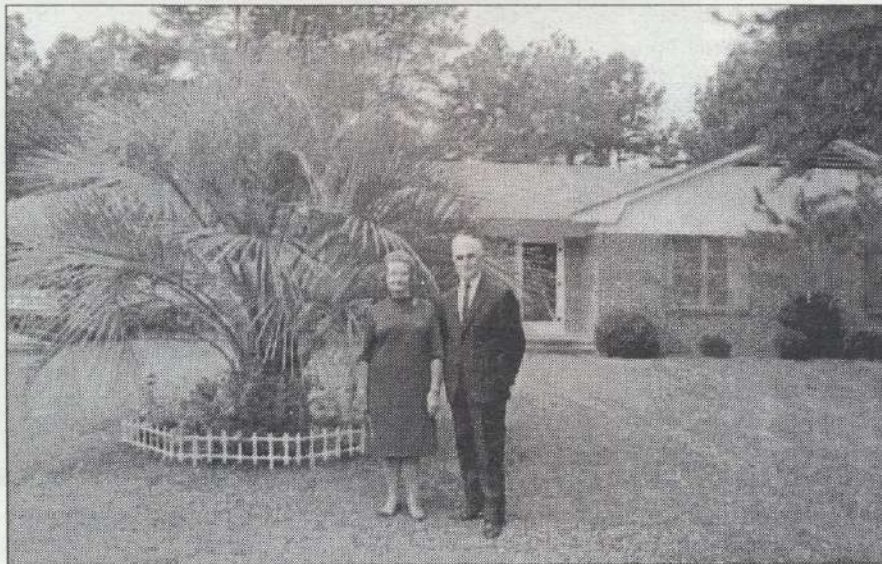
Kuprionienė laukėsi trečiojo vaiko, buvo paskutinės dienos. Girdėjau, kad tuoj, gal po savaitės, Vienoje pagimdė dukrą. Atsisveikindamas Kuprionis atidavė mano broliui arkį, kuriuo vežė į stotį, paliko akordeoną, rašo-

Jonas Kuprionis savo bityne

mąją mašinėlę. Kuprioniai labai mažai ką pasiėmė į kelią. Akordeoną mano brolis atidavė Jono Kuprionio sūnėnui Jonui, o rašomąją mašinėlę pasiėmė miško broliui, jiems buvo ji reikalinga spausdinti proklamacijoms.

Jonas Kuprionis turėjo daug knygų. Pilna buvo bute Žvėryne, nemažai jų atgabeno ir pas brolių Antaną. Kai jo šeima buvo išvežta į Sibirą, tų knygų jau niekas nesaugojo.

Jonas Kuprionis su žmona Marija prie savo namų Rustone. 1969 m.

Nuotraukos iš J. Kuprionio sūnėno Jono Bagdono asmeninio archyvo bei A. Baranausko ir A. Žukausko-Vienolio memorialinio muziejaus rinkinių.

Šiais metais savo 90-metį pasitiko Halina DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ, gimusi 1911 m. vasario 19 d. „Anykščių“ skaitytojams jau esame ją pristatę kaip rašytoją, publicistę, Brazilijos lietuvių kultūros veikėją, kaip knygnešių ainę – rašytojos, švietėjos Liudvikos Didžiulienės-Žmonos ir knygnešio Stanislovo Didžiulio anūkę. Esame publikavę Halinos Didžiulytės-Mošinskienės atsiminimus, publicistiką, liudijančią šios taurios asmenybės meilę Lietuvai, ištikimybę mūsų tautos šviesuomenės idealams, tikrosios lietuvių inteligentijos pašaukimui. Šviesius prisiminimus paliko Halinos Didžiulytės-Mošinskienės viešnage Griežionėlėse, Anykščiuose – tėvonijos aplankymas po daugelio metų. Primena Jubiliatę ir jos dovana anykštėnams – A.Baranausko ir A.Žukausko-Vienuolio muziejuje saugomos, iš tolimo San Paulo atkeliavusios knygos, spaudos leidiniai, laiškai, dienoraščiai, rankraščiai.

Sveikindami Ją, gerbiamą ir mielą Tėviškėnę, garbaus jubiliejaus proga, linkime sveikatos, ištvermės, Aukščiausiojo malonės tame nelengvame, bet šviesiame savojo pašaukimo tarnauti Tėvynei ir artimui kelyje. Žurnalo skaitytojams pateikiame pluoštelį dar neskaitytų jos atsiminimų.

Iš anūkės prisiminimų

Halina DIDŽIULYTĖ-
MOŠINSKIENĖ

Gėrio ir meilės nešėja

Aš, vyriausia duktė Antano Didžiulio šeimoje, prisimenu mūsų mielą Bobutę.

1923-leji metai. Man tebuvo 12 metų.

Vasaros tylus metas. Namuose nepaprastas sąjūdis. Švarinami kambariai, dulkinamos patalynės, plaujami langų stiklai, durys, veranda, šluojami takai iki pat vartų Ukmergės gatvėje.

Mes visi laukiame mūsų nuostabios viešnios – mūsų Bobutės, o lietuviams – Liudvikos Didžiulienės-Žmonos, rašytojos, „Varpo“ bendradarbės, kovotojos už lietuviybę.

Bobutę pasitikau sodo takuose, apsuptą tetulių, labai nuvargusią, kaip angelas baltai apsirengusią, išblyškusią. Kai puoliau jai ranką pabučiuoti, tetos tuoj atstūmė, – esą „nevarginkite Bobutės“. Man nepatiko. Juk viešnia ne vien jų, bet ir mūsų, jos anūkų.

Kai jinai atsigavo po kelionės, paglostė mano galvą tokia lyg permatoma ranka ir įteikė man žiedelį, apy-

Halina Didžiulytė-Mošinskienė viešnagės Anykščiuose metu

rankę ir koralų eilutę... Broliai gavo auksinį retežėlį su laikrodėliu, sesutė kryželį, jau nepamenu kitų dovanų, nes savomis labai džiaugiausi.

Brangiausia gi liko atmintis tų drauge praleistų valandėlių, kai Bobutė pasikviesdavo mane pasikalbėti. Ji man paskaitydavo lietuvišką vertimą iš P.Čechovo knygos apie nuostabų žirgą, kuris išvedė visą kaimeinę iš gaisro apimtų gurbų.

Po metų Bobutė išvyko į Griežionėles pas dukras Oną ir Emiliją.

* * *

Tylų rugpjūčio vakarą slankioju Griežionėlių palangėmis, kur snaudžia kvapnių fliokso kekės, razetos ir visi kiti žiedai, svaigindami savo aromatu. Namų langinės praviros. Dar nemiega – matau šešėlius tetų, mamos, girdžiu brolių ir sesutės verkšlenimą, kai juos varo miegoti. Sužiburiuoja prieangyje žvakių šviesa ir vėl

užgęsta. Mama uždaro mūsų kambarių langines ir šaukia: "Halia, eik miegoti!" Paklusniai einu į gonkus ir nuskynusi patį kvapniausią flioką nešu jį Bobutei – labanakčiui.

Užvėrusi gonkų duris, einu pas Bobutę "labanakt" pasakyti. Pereinu tamsų valgomąjį, kur jau pelės ima spintose krebždėti, dar sklinda šviesa pro praviras duris iš Bobutės kambario. Durelės tokios žemos, kad palinkusi įslenku į tą pilną šilumos kambarėlį. Bobutė baltai apsirengusi sėdi prie stalo. Ten stovi žibalinė lempa žalsvu gaubtu. Bobutė kažką rašo. Įslinkusi su stoju. Ji atsigrįžta: "Halyte, dar nemiegi?"

– Atėjau pasakyti "labanakt" – mikčioju.

– Sėsk va čia, ant lovos. Halyte, aš rašau prisiminimus.

Ir čia prasideda mano tėvų genties pasaka, išskyla bajoraičių, dvarininkų paveikslai. Ji sklaido pageltus lapelius.

– Čia mano praeities prisiminimai, – sako. – Dabar rašau "Ką aš beatmenu..."

Tuo tarpu įeina teta ir išvaro mane miegotų.

Po to vakaro, kol rugpjūčio pabaigoje turėjome grįžti į Panevėžį, aš vis taikydavusi įsmukti į Bobutės kambarėlį "labanakt" pasakyti. Ir kiekvieną vakarą man Bobutė paskaitydavo kokį tarpsnelį, ypač kur buvo pasakojama apie mūsų tėvelį Antaniuką. Man tai buvo patys gražiausi prisiminimai. Ir aš prašydavau: "Bobute, dar paskaityk!" Taip aš nuo vaikystės pažinau savo mylimą Tėtį, dr. Antaną Didžiulį – šviesos ir tiesos asmenybę.

* * *

1925 metų atostogas vėl praleidome Griežionėliuos, tyloje. Bobutė sirgo nebepagydoma "vandenlige", jos širdis sunkiai darbavosi. Mažųjų anūkielių neprileisdavo, tik man, paauglei, tetoms nepastebint, pasisekdavo įsmukti į bobutės kambarėlį. Aiškiai menu paskutinį apsilankymą. Mūsų Bobutė sėdėjo pagalvių atsirėmusi lovoje tarp baltų mežginių. Jos veidas ir rankos buvo patinusios, bet pasitiko žvalių akių šypsena. Pagraibiusi už priegalvio, įdavė man pluoštą prirašytų lapelių: "Telieka tau, Halyte, atminimui, tu mėgsti poeziją, čia rasi ką pasiskaityti". Priėmiau tą brangią dovaną, pabučiavau jos rankas ir su ašaromis akysse tarčiau: "Ačiū... labanakt". Jaučiau, kad jai sunku kalbėti. Ji paglostė mano galvelę, nusišypsojo ir, atsirėmusi pagalvių, paprašė paduoti vaistų. Padavusi tyliai išėjau iš kambario.

Prie žvakės šviesos skaičiau tuos lapelius. Tai buvo Slovackio, Mickevičiaus eilės.

Grįžusi į Panevėžį perrašiau juos visus į atskirą sąsiuvinį, kuriame vėliau įrašydavau perskaitytus mėgiamiausius eilėraščius. Sąsiuvinis buvo raudonu viršeliu. Jis dingo drauge su mano vaikystės dienoraščiais II-ojo pasaulinio karo metais.

Ir liko Bobutė atmintyje kaip Angelas, gėrio ir meilės tarp mūsų nešėja.

Tėviškės vasaros

– Ruoškitės, vaikai ir moterėlės, važiuojame atostogų į Griežionėlius! – vos pravėręs duris šaukia mūsų tėtušis.

– Važiuojam, važiuojam! – pasitinka mažieji, api puolę tėvelio kelius.

O mama, visa įkaitusi, pro virtuvės duris sudraudžia: "Kas kur važiuoja? Ką čia dabar išsigalvosite?"

– Važiuojam, Linute, važiuojam... gavau visą mėnesį atostogų, liepos mėnesį! – Tėvelis savo įpročiu bučiuoja Mamytę skruostą. O mažieji vieni kitų įsikabinę dainuoja jau į kiemą skubėdami: "Važiuojam, važiuojam, a! Važiuojam, važiuojam, ok!" – Ir kiemo smėly pakyla dulkių debesėlis nuo kojųčių trepsėjimo, o šunelis, prižištas prie būdos, pritaria:

– Hau, ham, a ham ham!

Iškišu galvą pro duris tame erzelyje iš savo kambario, o čia šoksta man į glėbį jauniausias broliukas – Liudukas: "Halia, tu juk irgi važiuosi su mumis? Sakyk, važiuosi?"

– Žinoma, važiuosiu, nereikia klausti!

– Halia važiuoja, Algis važiuoja, Irutė važiuoja ir aš važiuoju: "Čiuku, čiuku, traukinuku – tuo mažuoju Čiuku, čiuku..." – ir pranyko ten kažkur į kiemą nustriksėjęs.

Pietų metu mama, mums susėdus prie stalo ir papietavus, sako:

– Šį popietį kiekvienas pasiimkite savo žaislus, sąsiuvinius, pieštukus, ką norite turėti su savimi. Sudėkite man ant sofos valgomajame, tai aš viską drauge sudėsiu.

– Mama, – įsiterpia Liudas, – o kas globos katinėlį ir mūsų Džiulbarsą?

– Konstancija pagelbės.

– Konstancija? – toji storulė, aš jos nemyliu! – priešinasį Liudas.

– Myli, nemyli, bet jinai mums padeda, dirba, kur aš nesuspėju, ir visiems gera. Ji dabos mūsų namus ir prižiūrės juos, kol mes sugrįšime.

– Nemyliu Konstancijos, ji mūsų nemyli – burba Liudukas.

Papietavus kiekvienas puolasi savo smulkmenų surinkti: broliai kokį žaidimą, sesutė savo kokį neužbaigtą rankdarbį. O aš? Laiminga, kad galėsiu dėdei padėti senelio Stanislovo Didžiulio biblioteką tvarkyti. Aš nieko neturiu specialaus sau pasiimti, gal tik dienoraščio sąsiuvinį. O ten bibliotekoje turiu pasirinkti, ką skaityti lenkų kalba: Adomo Mickevičiaus, Slovackio, Kondratovičiaus, Ožeškienės raštus.

Kitos dienos popietyje skubu į Panevėžio turgavietę dvejus vežikus nusisamdyti, kurie nuvežtų mūsų šeimą ir bagažą į stotį, į 4-tos valandos popietinį traukinį – siaurąjį Panevėžys–Utena. Senukai "barzdylos" – vieni "starovierai", kiti žydai – mane jau pažįsta ir šaukia:

– Ponui daktarui? Esu gatavas!

Parenku du paeiliui. Prie namų Puzino gatvėje susitapiname visi kaip išmanydami.

Nušuoliuojame "karietose" iki stoties gal per 20 minučių. Vežikai paslaugūs, sudėsto mūsų bagažą stotyje tvarkingai, savo kepurės nusiėmę linkčioja iki juosmens tėveliui, kai jiems moka litus, o tėtis irgi atsiveikindamas nuima prieš juos savo lengvą šviesią panamą, pamoja.

Jau susėdome traukinyje, visą bagažą sudėję ant vagono lentynų, o vaikams, tiems mažiesiems mano broliukams ir sesytei, parinkę vietą prie lango.

Ketvirtą valandą sušvilpė garvežys! Perone stoties viršininkas raudona kepure pamojo sutartine lazdele su plokšte. "Važiuojam!" – suriko. Visi atsilikę skubinosi sulipti, sužviogę atleisti stabdžiai, ir pajudėjome iš vietos. Pro šalį ėmė slinkti pažįstami laukai, Panevėžio senamiestis, miesto apylinkių vaizdai. Štai ir Raguvėlė, pamažu artėjome prie Troškūnų. Mama ištraukė iš kelionės krepšelio po sumuštinį kiekvienam, nes mažieji ėmė nuobodžiauti, o aš stebėjau visas apylinkes ir grožėjausi gamta, savo žemės grožiu, tais pakelės kmytais, pražydusiais milijardais lengvų azūrinių skietelių, tomis rausvai baltų grikių salelėmis, susimąsčiusiais lubiniais, gilioje mėlynėje dangaus erdvės ežerėliais.

Širdimi jaučiau tėviškės grožį. Ir toji dviejų valandų kelionė iki Troškūnų stoties man buvo nuostabi.

Troškūnuose jau laukė lineika, pakinkyta ramia kumelaite, ir vežimas daiktams – багаžiui nugabenti, traukiamas šaunus "ordinarčikų" Kirtiklių juodbėrio žirgo. Lineikon sėdo tėtis ir mama su mano mažaisiais broliais ir sesute. Tėtis norėjo pats važnyčioti, o aš sėdau greta Jokūbo Kirtiklio į didžiuosius vežimo ratus.

Pasukome Griežionėlių linkme.

Kelias negrįstas, svyruojame, šokinėjame nuo kupsto ant kupsto. Iš miestelio išvažiavus vėl laukai, pilni žydinčių gėlių aromato, sunkiai nusvirusių javų, kurie banguoja vėjeliui nubėgus. Žiogai naktinę giesmelę pragydo. Staiga žirgas sustojo ausis karpydamas. Debesų gaurai užtemdė saulėlydį – lyg sutema užgožė. Jokūbas ragina žirgą, anas trypia vietoje prunkšdamas. "Na, ko gi tu persigandai, asile!" – supyko Jokūbas. Norėjo užsimoti botagu, bet susilaikė. Apsidairęs mato: užu krū-

mų krūmokšnių švyti du žiburėliai – vilko akys! Nieko nelaukdamas išėmė iš kišenės degtukus ir užžiebęs ėmė vieną po kito mėtyti ton pusėn – tik sušiureno krūmokšniai ir pabaisa išnyko, o tas mūsų juodbėris kaip pašėlęs nešė pirmyn iki pat Griežionėlių, o paskui ir tėtis su lineika sveiki gyvi atsirado.

Teta Ona Sketerienė mus pasitiko su žibaline lempa priemenėje, o prie vartelių teta Milė visus apglėbesčiuodama ir sveikindama, kiekvieną nuglosčiusi, savo "murmėjimu" palydėjo.

Mažieji nuvargę tuojau mamytės buvo suguldyti miegui, vakarieniavo tėvai ir aš, vyriausioji. Teta man rodėsi labai nuvargusi, lyg mūsų viešnagės prislėgta. (Dabar, rašydama savo tuos prisiminimus, jau peržengusi tuometinį jos amžių, aš labai gerai suprantu jos nuotaikas).

Bet kai kitą rytą atėjome sukilę prie pusryčių stalo – teta Ona įkaitusiais veidais mums šypsojosi pro tik ką iškeptų "žirnienų" blynų stirtą, o šalimais čirškiantys dubenėlyje spirgučiai kvietė – imkite, mirkykite ir valgykite iki sočiai!

Visi valgėme, kiek kam tilpo, ir teta buvo laiminga, ir mes jai dėkingi, ir tai buvo didelė nuostabi šeimos bendravimo šventė Stanislovo ir Liudvikos Didžiulių – mano senelių – namuose. Ten aš – atvežta iš Krokuvos, užgimusi Sibire – pamilau Lietuvą. Ten yra mano tėvų ir protėvių šalis, ten veržiasi širdis – tik, deja, turiu teisę mylėti ją iš tolo.

Ir šiandieną, kai Lietuvoje vėl pražydės pavasariai, vasaros džiugins savo grožio pilnatvę, kai Lietuvos žemėje noks javai, vešės gėlynai, kai gausės Didžiulių genties atžalų – lieku tik viešnia, stebinti iš tolo. Dėkinga visiems, kurie taip nuoširdžiai Lietuvą myli, ją rūpinasi. Esu drauge su jumis – širdimi, begalinio ilgesio užgožta...

Sovietiniais laikais apie retai minimą rašytoją, poetę Bronę Buivydaitę būdavo kalbama tik kaip apie vaikų rašytoją – pjesių vaikų scenai, apysakų „Auksinis batelis“, „Trys bičiuliai“ bei memuarinių knygų „Pro vaikystės langą“ bei „Vargai vartus kilnoja“ autorę. Atrodo, jog toks žvilgsnis į Bronės Buivydaitės kūrybinį palikimą išliko iki pat šių dienų. Šiandien ji mažai kam žinoma kaip pirmoji moteris lyrikė lietuvių poezijoje, kaip prozos kūrinių suaugusiems skaitytojams autorė. Užmaršties dulkės nusėdo ant Bronės Buivydaitės lyrikos, romano „Atversti lapai“, impresijų „Mėlynos akys“, novelių... Į socialistinio realizmo mastelius netilpo Bronės Buivydaitės lyrinis subjektas, savo moralinėmis nuostatomis svetima buvo ir proza.

Nemažai Bronės Buivydaitės eilėraščių bei prozos kūrinių galima aptikti prieškario Lietuvos prestižiniuose kultūros, meno, literatūros leidiniuose – „Židinyje“, „Gaisuose“, „Naujojoje Romuvoje“, „Naujojoje vaidilutėje“. Reikia tikėtis, jog ir tie periodiniuose leidiniuose išsibarstę kūriniai kada nors susilauks Bronės Buivydaitės kūrybinio palikimo tyrinėtojų dėmesio.

„Anykščių“ skaitytojams pateikiame Bronės Buivydaitės primirštos kūrybos pluoštelį – keletą eilėraščių ir novelę „Paskutinė“.

Mes, šios žemės dulkės...

Bronė BUIVYDAITĖ

Vienai viena

*Vienai viena tylioj bažnyčioj,
Už durų žemiški garsai.
Užklydau šandie čia netyčia,
Gal pagailės, paguos Jisai!*

*Rudeniai vėjai žiedus blaško,
Vasarės dainos – sopuliai...
O nedirstu padėti taško,
Kur kryžiais kertasi keliai.*

*Lemputė spinksi prieš altorių,
Ir kartais sudreba liepsna...
O, Viešpatie, užgest nenoriu!
Nejau jaunystė jau visa?!*

*Visa prabėgo, praskambėjo,
Kaip vasarovydžio naktis.
Ir liko tik švilpimai vėjo
Ir baugi amžių paslaptis...*

*Nejau su dulkėmis klajosiu,
Kai jazminai balti žydės?
Ir daugiau niekad nesvajosiu?!
Ir daugiau niekas nemylės?!*

*Tylu bažnyčioj... Galva svyra,
Taip širdį sopa ir gaudu...
Ir ašaros kaip rasos byra
Ant šaltų akmenio grindų.*

Kai užsidega žvaigždės

Raudonos, mėlynos ir žalios žvaigždės
Kas vakarą užsidega virš mano sodų,
Ir penkios žibančios safyrais raidės
Susėda viešniomis tarp mano godų...

Ir visos mano mintys kaip ant delno,
Apaštalais visi troškimai susispiečia.
Kur seniau piktoji nuodėmė gyveno,
Iš ūkanų lelijos baltos šviečia.

Ir pakeliu giedrias akis į dangų –
Visi keliai žvaigždynais išsegioti...
Varpai svyruodami tik žvanga,
Ir švinta spinduliais takai migloti...

Ir visos valandos, kur šiurkščios ir vienodos,
Sustoja poromis, kaip gimnazistės, ir išeina...
Ir saulės paukščiai pradeda giedoti mano soduos,
Ir žibančiais akimirksniais minutės eina...

Nuodėmė

Piktoji nuodėmė prispaudė mano širdį
Ir žvilgis, kaip šaka į vandenį įkritis.
Ir žvilgis, kaip šaka į vandenį įkritis.
Padidinau bedalių valkatų aš gaują –

Visi keliai, visi takai mane vienodai žavi:
Ir keiksmas, ir malda – vienodai gera.
Tik motina vaiku vadinti nesigėdi.
Ir drebančiu balsu, bučiuodama, vis bara.

Ir gėda man į mylimas akis žiūrėti,
Ir gėda man jos lūpas lūpomis paliesti.
Bet nuodėmė pikta įsisiurbė į kraują,
Nereikia kviesti jos ir išvart nemoku...

Užmiršimas

Visi takai ir platūs vieškeliai pradingo:
Per vasarą pietys žolių prisėjo.
Raudoni erškėčiai ir dilgėlės dulkėtos
Svyruoja ten, kur neseniai pėdai juodavo.

Baltais sparnais balandžiai oro neberaižo.
Ir mintys taip dažnai iš puskelio sugrįžta –
Nėra takų ir platūs vieškeliai pradingo –
Ir rodos, niekados jais niekas nėjo...

Kalėdų naktį

Kristus gimė! Kristus gimė!
Varpai neša linksmą žinią,
Lyg ugnį liepsnotų žemė,
Klupdo džiūgaujančią minią:
Kristus gimė!

Ir pirmieji hiacintai
Glūdi kvapūs prie piliorių.
O bažnyčioj gelmės švinta,
Vėjai klega po šventorių:
Kristus gimė!

Kristus gimė! Kristus gimė!
Pax!! danguj sušvito raidės...
Tyli pušys, marios rymo,
Tik aukštai plevena žvaigždės:
Kristus gimė!

Ir minutei Šventas Vardas
Visų sielose nubunda –
Žiedais skečias šventos maldos,
Tirpsta slegianti pagunda –
Kristus gimė!

Tėviškė

Palinkę žilvičiai, sidabro upelis,
Obels pasirėmęs geltonas namelis,
Kvepėjimas žydinčio sodo...

Čia smulkūs žingsneliai džiaugsmų ir vargelių
Šlamėjo žieduose, giedojo ant kelių,
Bet vaiku būt buvo nuobodu...

Ir mokiaus gyventi, gyvent – nepaklysti,
Veržiausi greičiausiai pasaulį išvysti,
Kur laimė taures aukštyn kelia...

Dabar ... kai iš vieškelio dulkių sugrįžtu,
Tik žiedą nasturtos paliesti išdrįstu,
Taip sopančiai širdį man gelia...

Ak, lūpomis kūdikio tyliai šveplenti
Ir vaiko džiaugsmus antrąkart išgyventi...
Žieduotą jaunystę išvysti!

Bet... Virpa ranka, obelis graudžiai užia,
Slėpki tu ašaras, tamsi naktuze...
Kas kartą išėjo, jau tam nesugrįžti.

Pavasaris

Tarp žemės kvapių lūpų
Pirma melsva žibuoklė –
Ir pempės suka ratą,
Ir vėjai neša duoklę.

Paskum gelsva puriena,
Vandens šilta baladė.
Ir piemens suka dūdą
Lankstaus žilvičio radę.

Ir groja giesmininkai
Be smuikų, be vargonų...
Ir saulė puošia mišką
Vis purpuru raudonu.

Toli toli perkūnas
Linksmi nusikvatoja...
Ir lenda purion dirvon
Svari pėda artojo.

Auksinės dienos

Mes, šios žemės dulkės,
Kaip žieduose bitės,
Kaip žvaigždėtas miegas
Iš dangaus iškritęs...

Platūs vėjai supas –
Ant sparnų liūliuoja,
Ir pravirę lūpos
Saulėj raudonuoja...

Mūs juodoji žemė
Vis kas rytą gieda
Žaluma ir meile,
Ir kvapiuoju žiedu...

O, auksinės dienos!
Virpam žiedo laime,
Ir visas kvailystes
Darome savaime...

* * *

Kas tu, kas aš?
Juk niekas to nežino.
Gal mes balsai švelnučio pianino?
Gal himnas degančios ugnies?

Ir širdys dvi –
Du tonai leitmotyvo,
Pavogti iš senų dienų archyvo,
Bet visados gyvens ir švies...

Kas tu, kas aš?
Juk niekas to nežino.
Tik sukamės ir žybsime, kaip kino.
Kaip krislas grožio, išminties...

Ir širdys dvi
Liepsnoja ir svaigina,
Kaip vaikus rūbai Mandarinu...
Ir visados gyvens ir švies...

Ruduo ežere

Ir panėrė šalna savo šaltus pirštus ežeran –
Pateškėno jo skautųjį veidą.
Sugiedojo varpai vis garsiau ir aiškiau din–dan–dan...
Rudabazdis ruduo nusileido.

Paukščiai kilo aukštyn ir krypavo ilgai skirdamies
Virš vandens tokio giedro ir šalto.
Supos, linko žemai ajerai su audrom bardamies.
Dienosėjo iš plieno iškaltos.

O rudenė migla baltom skraistėm vis supo slapčia,
Ir bangelės sušalę virpėjo.
Krito žvaigždės aukštai vakarais ir nakčia
Tarp sparnų išsitiesusio vėjo.

Ir paniro ruduo mėlynan ir šaltan ežeran,
Dugno mauran varles suvadino...
Ir siūbuoja varpai vis garsiau ir aiškiau din–dan–dan...
Karkia varnos virš žalio pušyno.

Prie slenkščio

Gyvenimas, pavasario lobynas,
Jau vėtrų kažkur išnešiotas...
Jauna širdis taip greit viskuo svaiginas...
Ir plauna rankas, kaip Pilotas.

Kas ciecoriaus, atidavėm jam viską...
Kas Dievo, visa sau palikom...
Ir siūlom Jam tik mažą kompromisą:
Paversti atgailą Velykom...

Žodžiai

Pasiilgau žodžių nuostabiai gerų,
Kur plevėna žvaigždės, žydi ajerai...
Ten su savo gėla ir širdim deru,
Nors kažin kaip būtų nyku, negerai...

Supas žalios marios su baltais laivais...
Piemenio švilpynė rauda ant laukų...
Žodžiai, kaip likimas, vis savais keliais,
Bet dainoj dainuoju, mintimi seku...

Šneka jie karaliais pasakų krašte,
Gieda rugiagėlė, miega diamedy...
Nežymėti žodžiai jokiame rašte,
Tik teįrašyti mylinčioj širdy...

P A S K U T I N Ė

Bronė BUIVYDAITĖ

Pakšt! Dar... dar... dar... Pakšt! Dar... dar... dar... – dunda kočėlai, spaudžiami senų, su išsišovusiomis, kaip virvelės, mėlynomis gyslomis rankų. Baltų plaukų kuokštelė, išlindusi iš po pilkos stikliuotos skarelės, viksi į taktą. Tamsiai mėlyna su baltais žirneliais bliuzė, juodas pirktinis su daugybe klosčių sijonas ir kavos spalvos prijuostė – tai nuolatinis Adelės paveikslas.

Apskritas veidas, trumpa riesta nosis, nedidelės, truputį įstrižai įdėtos, pilkos akys ir iš senatvės nuplonėję lūpos – visa derinasi prie jos nedidelio ūgio ir vikrumo.

Nuvyniojusi nuo kočėlo drobinus, dar ne visai išbalusius marškinius, užvyniojo šešiolikantį rankšluostį ir baltą su mėlynų vosilkų vainikėliu aplink skarelę. Ir vėl paukšči ir darda kočėlai.

Ryt sekmadienis. Naujai atkeltas kunigėlis sakys pirmutinį pamokslą. Dar gerai nė nematė, tik penktadienį šmėkštelėjo iš zakristijos namo. Toks smulkutis, išblogęs – prikankina ten juos seminarijoje. Po mėnesio kito atkus, sako, klebonas gerai valgyti duoda. Gaila senojo, toks pamokslininkas buvo – kas kartą prarūkydavo, atsiduso. Ir tas vyskupas – tik spėja su parapijonais susipažinti, apsiprasti ir – kraustykis į kitą parapiją. Kiek gi anas buvo? Tikrai, rodos, tik metus, rudenį atkėlė. Smerkia Adelė vyskupą mintyse, bet širdis pilna paklusnumo ir nuolankumo: jis geriau žino, ką daro...

Visa sukočiojusi, sutvarkiusi, perbraukusi aslą, galvoja apie vakarienę. Gera būtų kokią sušutusią bulvę praryti, dar turi pasukų puodelį. Bet kas čia ugnį kurs. Buvo užėjusi pas ano galo kampininkę Jurkštienę – ir ta šiandien ugnies nekursianti – turi šaltų bulvių.

Bus gera anksčiau ir atsigulti. Kai šeštadienis, tai dar su saule grįžo, o šiaip vis sutemus. Dar ir dabar saulutė tik už galinio beržo nuvirto, pasižiūrėjo pro langą ir nusitraukė nuo krosnies nediduką maišelį, pilną džiovintų plutelių. Nebeįkanda plutų, tai vis džiovina ir supila. Išsiėmusi kelias, maišelį vėl užrišo ir padėjo.

Dabar pasiėmė dubenį, prikliukino šalto vandens, įmetė pusę ropelytės sacharino ir laužo, merkia pluteles. Sumerkusi pasiima didelį medinį šaukštą ir ilgai maišo. Plutelės pučiasi, brinksta, vanduo drumsčiasi ir rausvėja. Puiki ubagienė, palaižo šaukštą – jau saldu ir, dievobaimingai persižegnojusi, srebja. Ko čia daugiau reikia, dėkui Dievui ir už tą. Kristus prakartėleje gimė... Kiek uždirba, tiek pakanka, by su terbom nereikia eiti. Krūtinę ir kairįjį šoną dažnai padiegia, kad nors Dievo apvaizda peržiem sveiką laikytų... Reikia ir pinigų – už kamaraitę kas mėnuo po 3 litus... o čia dar naujas kunigėlis...

Paskutinį lašą išvarvinusi iš dubens, aplaižo šaukštą, žegnojasi, nubraukia delnu nuo stalo porą vandens lašų – dėkui Dievui, soti. Kažin kur Kanapėtė? – prisimena ir tapsi oran. Kanapėtė jau tvartely, ant kartelės tupi. Taip anksti. Tai ryt bus gražus oras, pakelia akis aukštyn. Dangus toks gražus, tyras, mėlynas: kada ten mes būsime, ar gausime bent kertele? – atsidūsta. Kažko Kanapėtės kuodas lyg mažesnis, turbūt kas išpešė, peržegnoja ir uždaro tvartelį.

Laikas ir gulti. Purtina patalynę, bet šiaudai čiužiny kaip pelai, susitrynę. Nueitų į turgų ir pasigrėbstyti, bet kad vis laiko nėra. Ir mirsi ir laiko neturėsi – pati iš savęs šypsosi, kabindama didelį rožančių nuo sienos ir klaupiasi prie stalo, veidu į bažnyčią – amžinojo rožančiaus valanda.

Paskutinis saulės spindulys šliaužia pasieniu ir akimirksniui stabteli ant ilgos eilės įvairiuose rėmeliuose jaunų kunigų fotografijų. Dirsteli į juos ir Adelė, nežymiai nusišypso ir vėl, akis pakėlusį į prieš kabančią šv. Panelės Nekalto Prasidėjimo paveikslą, veria Sveika Marija po Sveika Marijos. Širdy ramu, saldu ir gera. Nei rūpesčių, nei nusiminimo. Teesie valia Tavo ir širdis, ir akys, ir gyvenimas, sako.

Sušvinta vakarinė ir pažiūri pro langelį mirksėdama, lyg kur vadintų, o Adelė baigia rožančių, susiima rankas ir lenkia galvą: Tikiu Dievą Tėvą...

* * *

Stiklinės durys užmarmėjusios – užšalusios, o viduj vanduo žliaukia, nes jos tiesiai be jokio prieangio veda į vidų. Langai užkirmiję – nors rogėmis važiuok.

Didokas kambarys, kuriame amžinai viešpatauja prieblanda, ypač žiemos metu, pilnas ūžesio, cypimo, dundėjimo, dulkių ir įvairiausių kvapų.

Vidury dvi didelės vilnų karšimo mašinos, tarp kurių tik takelis prasisprausti. Visi kampai, pasieniai užversti įvairiausių rūšių vilnomis, atmatomis.

Nuo ankstyvo ryto iki pat vėlaus vakaro čia kruta dirba aštuonios moteriškosios. Dvi mašinas suka, dvi vilnas į mašinas deda, keturios kedena, nuima sukarštų vilnų kuodelius, rūšiuoja, tvarko...

Čia pat painiojasi ir mažesnieji žydo šeimininko vaikai, pešdamiesi, erzėdami.

– Ei, Sruolien, – įkišusi galvą už lentelinės sienos į virtuvę, šaukia viena karšėjų, – nuvalyk savo bachūrą, o tai jau net nosį riečia.

Iš virtuvės iššlepsi vidutinio amžiaus žydė. Iš po suodinos skarelės kyšo rudų plaukų peisai, prijuostė kaip puodkelis, kojinės apsmukusios. Strazdanotas veidas ir mažos rudos akys.

Priklaupusi prie Abromkės čia pat su skuduru ir valo. Šis nesiduoda, cypia, spardosi. Sruolienė kepšteli porą kartų su plaštaka per užpakalį – Abromkė net pamėlynuoja klykdamas. Motina maldo, ima ant rankų, ir nešasi į virtuvę... „Ša... ša... mein liebliches...“ garsiai čmaksi bučiuodama.

– Tai parka... nepasiima... – sviedžia viena karšėjų nešvarų skudurą žydei į virtuvę...

Visos moteriškosios juokiasi.

– Užtroškins čia mus, – pritaria antroji mašinos sukėja, – net galva svaigsta, kai vakare išeini.

– Ir kam čia leidžia šituos smarves orui gadinti, – įsikarščiuoja pirmoji ir nutvėrusi du žyduku kaip kačiuku už pakarpos išstumia į virtuvę, kurie ima žviogti kaip pjaunami.

– Ai, du mišiugine Kopf! – išbėga žydė iš virtuvės, – tu mano vaiką stumdai!.. Gali čia nebūt, jei tau nepatinka!.. Rasime kitą!.. Gojl..

– Na, na, neplyšauk... aš tau – gojl – šaukia karšėja, – o tu smarvė, parka, čia dirbtuvė, ne vaikų kambarys...

– Ša... ša... ša, – rėkia žydė ant vaikų čia pat vėl visus suvilkdama, – ten jam ankšta: Leizerke, Leibele, Sore rašo, mokosi... jie jam neduoda...

– Kas man tavo Leibelės, Sorelės, – kertasi karšėja, – palik, ir vėl išgrūsiu...

– Ko tu šiunt! – rėkia žydė, – galėsi nuo panedelniko neateit... čia mano fabrika...

– Tavo fabrika... palauk, pasakysiu policijai, kokia tavo fabrika, nekrikštai!..

– Niu... niu... ša... ša... – stumia pačią su vaikais pro duris vyras, nes jam nepatiko žodis policija... – susitakysime... Jei tau negerai, – kreipiasi į išraudusią karšėją, – gali pasitraukti... Bet kam čia policija... Policija tai policija... amam tau duonos neduos... Vozducho čia pakanka, pamatysi, ateis išmiernas ir pasakys pakanka, – šneka kratydamas juodą barzdą žydas. Jis sulin-

kęs, ciceliai prieky išlindę tabaluoja, ant galvos taukuota kepurė, o rankos, kaip šakaliai, išlindę iš rankovių mostaguoja.

Adelė nutyla ir galvoja. O ką tu su parka padarysi, gali ir atleisti. Kur čia rasi teisybę. O gal to vozducho ir pakanka, ką ji žino, kaip ten galima vozduchą išmienuoti... Žydai gudrūs... Ir policiją gali papirkti – jis turtin-gesnis, ir ima vėl mašinos rankeną.

Žydas stovi ir krapšto pakaušį. Policija jam nepatin-ka. O ką, ta mišiuginė gali ir pasakyti... Anąkart liepė vachmistras langelį padaryti, ar ventiliaciją... dar nėra Protokolas... keliasdešimt litų...

– Visa bus gerai, – ploja per petį Adelei, – ui tu – kaip degantis vanduo, o mano Rachel tai kaip benzina – degtukas, ir uf... koks pažaras!..

– Tai ką čia, Sruolia, ko ji čia šūkauja, – ramesniu balsu kalba Adelė, – ar aš ką sakau... Bet nešvarių skudurų galėtų ir nepalikti...

– Nu, anam užmiršta, – teisina žydas.

– Ir man būtinai pinigų reikia, – primena Adelė, – vis žadi, žadi – už mėnesį nemokėta...

– Ar išteketi rengies? – bando juokauti žydas, – pinigai nepabėgs, ko bijai, bus sumokėta...

– Gal ir išteku... bet kad sakau reikia, tai ir reikia...

– O kiek tau ten yra?

– Nugi tu užrašai, gal geriau žinai...

– Rodos, 28...

– Ak, tu nevidonai... gi trisdešimt su viršum turi būti...

– Ui, kai mokėsiu, tai ir rasime, – ramina žydas. Vėl mašinos tarškia ir ūžia.

Žydas, pasistojęs ant suolelio, užžibina vidury kambario palubėj kabančią lempą.

Šešėliai vikriai susislapsto kampuose, ir truputį kambarys prašvinta. Aiškiau matosi dvi didelės mašinos ir linkčiojančios moteriškės. Jų pilki veidai, sulinkusios nugaros, tvirtai į rankenas įsikibusios liesos rankos – visa daro įspūdį, kad matai amžinam prakeikimui čia pasmerktas vėles, kurios atlieka bausmę... Ir tos dvi, amžinai su įsmeigtais žvilgsniais į judantį audeklą, ant kurio deda vilnų kuokšteles, ir tos, kaip prikaltos, sėdinčios ant žemės prie vilnų krūvos, – visos, rodos, čia sumestos už kaltes...

Adelė stabteli atitraukus ranką nuo mašinos rankenos.

– Ar pavargai? – šaukia antroji, kad perrėktų mašinos ūžimą...

– Pripratus, – prieina ir sėdasi ant suolelio. – Trisdešimt metų suku... o jau šeštą dešimtį baigiu...

– Daug sveikatos turėjai, – šaukia, – dar ir dabar pagali...

– Tai jau krūtinę padiegia ir šoną kartais nusmelkia... Bet Dievo valia. Matai dar kiek, – keliasi, pažiūrėjusi į kaip šieno kupetą vilnų krūvą prie savo mašinos. – Reikia šiandien baigti. Žiūrėk, ir dešimta ateis... o nuo ryto penktos stoviu... Ak, Viešpatie, taip ir praslinko visas gyvenimas, visas amželis... Už kokiuos griekus čia mane prirakino, – dūsauja... – Bet Dievo valia...

Reikia reikia paskubėti, galvoja, sukdama rankeną, pinigų reikia. Turiu 50 litų pasidėjus pas kleboną palaidojimui... Dabar, mintimi skaičiavo, mazgelis po sija – 10 litų smulkiais... Ant aukšto karste 50 litų. Taip, ji se-

niai turi pasidirbinusi karstą – juodai dažytas ant kojelių... "Nors žinau, koks bus mano paskutinis namelis, kad ne į lovą įkūš", juokdavosi, "o nei mirties atitolins, nei prišauks..." Kas savaitę užlipa, žiūri... dulkes nušluosto... Karste pinigams patogiau... Kartą rado savo kambarėlį atrakinant, matyt, vaikams parūpo... o ant aukšto nė nosies nekiša, bijo... Tai 50 litų... Pas šitą parką už mėnesį bus 30 ar 35... Dar šią savaitę žadėjo atiduoti skolą Juozapienė – 30 litų... Tai tam kartui ir pakaks – šimtas su viršum. Maloni šypsena sukrutina lūpų krašteliu... Akyse sužvilga drėgmės lašelis... ir nebejaucia nei nugaros skausmo nei rankų gėlimo...

O mašinos vis sukasi ir dūzgia... ir lyg prakeiktos vėlės lingėčiuoja prie mašinų rankenos karšėjos, nors jau laikrodį iščirškė devynias.

* * *

Prietema palengva sruvena pro vienintelį langelį į mažutį kambariukštį.

Ant stalelio stovi kryželis, o šalia jo grabnyčia ir degutukai – taip nori ligonis.

– Nutrūko šone kažkas ir tiek... Jau nebematysiu pavasario, – tyliai balsu prašneka ligonis atsidsusdama.

– Ką čia, tetule, visai gerai atrodo, veidai raudoni... praeis... – stengiasi raminti penkiolikmetė mergaitė.

Jos geltoni plaukai tvirtai supinti į dvi nedideles kaseles, mėlynos akys žvitrūs, kaip žebenokštės, bet ramiai sėdi prie lovos – ji supranta, kad didelę pareigą eina – slaugo ligonį, ir dar tokią gerą krikštomočią – kiek kartų gavo po 5 centus... O paveikslėlių – pilna maldaknygė... ir medalikėlis ant kaklo... ir pora mėlynų kaspinėlių į kasas...

– Tai buvai, vaikel, užbėgusi pas Butkutę, sakai siuva?..

– Taip, tetule, buvau... Jau visai baigia... sakė tik porą lapelių... ir kraštai atsiūti...

– Ar tu pati matei? – nori įsitikinti.

– Kaipgi, mačiau... tokia graži, mėlyna... štai, tik toks trupeliukas nesiūtas, – išskečia rankas ir parodo.

– Tai gerai, – virpina lūpas maloni šypsena, – paskutinė... O žinai, Tekliut, man šiandien lyg geriau, kaip vakar vakare... o naktį maniau, kad ryto nesulauksiu...

– Vis naktį ligoniams blogiau, mama sako, – paaiškina mergaitė.

– Taip man šiandien lengva kalbėti... ir norisi kalbėti... Gal prieš amžiną liežuvių sustingimą... O, ir primalė jis per savo amžėlį – Dieve atleisk, – lyg baimės šešėlis praslenka pro veidą.

– Ar skauda, tetule? – teiraujasi slaugė.

– Ar tiek šventieji kentėjo, – atsidūsta. – Kaipgi jau taip smertis ateis nepakankinusi... Reikia griešną kūną pakankinti – ten bus lengviau...

– Gal tetulei arbatos išvirti? – teiraujasi, – mama arbatžolių ir cukraus įdėjo.

– Gal ir gerai būtų šilimėlės... ir su cukrumi... seniai beragavau, per brangus man...

Mergaitė vikriai įtempia kibirą vandens ir, nuėmusi nuo krosnies virtuvą, pripila. Praskaldo balanėlių, prideda anglių ir užkaičia.

– Tai, tetule, virtuvą ir per karą išsaugojai? – sako pūsdama.

– Du daiktu išsaugojau, – atsidūsta, – virtuvą ir karstą – ir dar tas fotografijas, – pažiūri į prieš lovą sienoje išsistatę jaunų kunigėlių fotografijų, – trobelė supleškėjo.

– Tiek daug pažįstamų kunigėlių turėjai, tetule, – stebisi mergaitė, – aš tik du pažįstu ir kleboną...

Tetulė sujuda, lyg norėtų atsikelti, bet atvirsta aukštininka ir palaukusi atsako:

– Taip, visi pažįstami – visi mano spavedninkai...

– Tiek daug, – vis stebisi mergaitė.

– Ir amželis netrumpas, vaikel... Šeštą dešimtį vakar pabaigiau... ir štai Dievulis jau šaukia, reikės išduoti rokundą, – nutyla.

– Kad tetulė vis savo ir savo, – sėdasi prie lovos mergaitė, – ir kunigėlis sakė, kad pagysi...

– Kunigėlis?.. – krusteli šypsena lūpose, – ir jis, vaikel, ramina... Bet kai pabučiavau jo rankelę – pajutau, kad paskutinį kartą: tokie lyg šiurpuliai nukratė... lyg skausmas nusmelkė... akyse patavaravo... lyg kuris kitas kunigėlis atėjo... lyg iš tų, kur garbanotas... jau miręs... o kiek už mane jaunesnis... Ar pažins jis mane ten... Bet kur čia aš sutiksiu, vis jau jiems bus aukštesnės vietos...

Sugirgždėjo priemenės durys ir įėjo moteriškė su dideliu ryšuliu.

– Tegul bus pagarbintas...

– Ant amžių amžinųjų, – skardžiai atsakė mergaitė, pasikeldama nuo suolo.

– Tai ką, Adeliute, jau ir išsitiesei, – padėjo ryšėlį ant stalo, – dar nepalik mūsų... suskubsi...

– Kad ne mano valia... užžiebk, Tekliut, žiburį, – paliepė ligonė.

Tekliutė įžiebė lemputę.

– Atnešk čia... prie lovos, – pusiau atsisėdo.

– Matai dar kokia stipra, – apkamšė siuvėja Butkutė.

– Parodyk, ką atnešei, – paprašė.

– Eikš, Tekliut, padėk išvynioti, – pasišaukė.

Prieš akis išsitiesė graži šviesiai mėlyna, vilnonė antklodė.

Abi prinešė prie lovos.

Adelė, kaip sveika, visai atsisėdo, jos akys žvilgėjo... drebančią sudžiūvusią ranką ištiesė ir meiliai perbraukė.

– Graži... labai graži... ir tie ažuolo lapai taip pritinka, – pačiupinėjo storumą, – šilta bus...

– Labai šilta, – patvirtino Butkutė, – šeši svarai, užtektinai...

Ir abi su Tekliute suvyniojusios vėl ant stalo padėjo.

– Sumokėk, – iš po pagalvės ištraukė mazgelį, – penki litai...

Tekliutė atskaitė penkis litus.

– Tai ir sudiev, – atsistojo siuvėja, – dar reikia į miestą miltų, o tai krautuves uždarys. Dėkui už pinigų... kad dar bent dešimtis reikėtų siūti...

– Daug man ir pasiuvai... bet šita išėjo paskutinė, – prašnabždėjo Adelė, ir viena ašara nusirito per skruostą.

Virtuvas ėmė šnypšti, zirzti, cypti, ir greit balti garai mušėsi aukštyn, verždamiesi pro mažą skylutę.

– Jau arbata išvirė... gal įdėti uogų, – paklausė Tekliutė.

– Gerai, dukrele... Ar graži kaldra?

– Labai graži, tetule, turbūt labai brangi, vilnonė...

– Ėt, vaikel... kas gali būti brangu Dievo garbei...

– Argi Dievas ja apsiklos, – nusišypsojo Tekliutė.

– Nežertavok, vaikel... Kunigas – Dievo vietininkas... O kas bėra žemėj brangesnis kaip Dievo vietininkas... Jo šventos rankelės kasdien kiloja Švenčiausiąją Ostiją... Šventais aliejais pateptas... Kad dar galėčiau pasikelti ir pati nunešti...

– Pasikelsi, tetule...

– Žinau savo jėgas, vaikel, bet tu prižadėk, kai tik numirsiu, jam nuneši... Pasimels už mane... O tuo laiku baisiai bus man reikalingos maldos...

– Gerai, tetule, nunešiu.

Tekliutė padavė arbatos. Adelė, pusiau gulomis, sriubčiojo po šaukštuką. Visą lėkštelę išgėrus... atsigulė...

– Patrauk aukščiau pagalvę, – paprašė, – kažkas dusina... sunku... Ar mama ateis?

– Ateis, kai tik namie apsitvarkys.

– Gerk ir tu arbatos...

– Nenoriu, tetule... vėliau...

Pasidarė tylu kambary. Tik virtuvas ūmai pradėjo gailiai dejuoti.

– Pakabink ten lempelę – į akis šviečia, – parodė į sieną.

Tekliutė pasiieškojo vinies ir pakabino prie pat ty fotografijų eilės. Tetulė pasikreipė ant šono, ir įbedė akis į fotografijas. Ilgas atdusys ištrūko iš krūtinės, ir lyg pati sau, ėmė šnekėti:

– Anas... pirmutinis neilgai buvo... gal metus... Ne labai sveikas – kosėjo. Kai nunešiau, sakau: "Užsiklosi, kunigėli, šiltai, ir kosulys prapuls..." Šypsojosi, paspaudė ranką... rūpinosi, kad neturįs kuo pavaišinti...

Tekliutė atsisėdo arti tetulės ir klausėsi. O tetulė, nors menkai švietė lempelė ir šešėliai lakstė ant fotografijų, aiškiai rodė ir kiekvieną nusakė, matyt, ne kartą buvo į juos žiūrėjusi ir įsižiūrėjusi...

– Šitas, vidurinis... juodukas... ilgiausiai buvo... Tam dvi pasiūdinau tokias ružavas... Iš karto kratėsi, nenorėjo imti... Saldainiais pavaišino – toks mėtinis buvo... Tas garbanotplaukis... gražų balsą turėjo... Paklausė, kuo vardu, kai nunešiau, ir sako: "Gaila, neturiu tavo patronkos" ir davė šv. Juozapą, ščėslivos smerties patroną... Paduok, Tekliut, vandens, – paprašė.

Pagirdžiusi Tekliutė paklausė:

– O šitas, tetule, ar ilgai buvo, – parodė į vieną juodų akių kunigą.

– Šitas, – geriau atspėdama, negu matydama, tarė tetulė, – ilgai buvo... Ir tas dvi gavo... Kai antrą nunešiau, liepė ant rytojaus ateiti... Nuėjau, davė maldaknygę... Šitą, iš kurios ir dabar meldžiuos... rodos, jau nabagėlis miręs...

– Ir vis, tetule, tokias gražias vilnones siūdinavai?

– Kur tau, vaikel, vilnones... Prieš karą visas šilkinės, tik šilkinės... Tik po karo vilnones... Žydė prikalbė-

jo, kad šiltesnės... o, matyt, smarvė kitokių neturėjo...

– Tai tokias brangias dovanas kunigėliai gaudavo... – stebėjosi Tekliutė.

– Ką čia brangias, vaikel, – suniekino tetulė...

– Kas savaitę išpažinties eini – turbaciją... Kasdien prie Komunijos... kiek sugaišta su mumis... Žiūrėk, pas daktarą kad eitum kasdien, kiek paimtų... Duodavau tik savo spavedninkui. Kai tik iškelia pas kurį eidavau spavednės, tai kurį jo vieton atkeldavo, tas būdavo mano spavedninkas... O štai šitas... – parodė į priešpaskutinį, – labai dievotas buvo: anksčiausiai bažnyčion ateidavo... Būdavo žiemą ateina išpažinčių klausyti vos švintant, o rankos plikos, net pamėlynuoja iš šalčio... Be antklodės dar nunešiau juodas vilnones, baronkiukais megztas pirštines su mėlynais užaudimais. Davė medalikėlį ir leido delną pabučiuoti... dideli atlaidai...

– Kad ir atsimeni visus, tetule...

– Kaip neatsiminsi, – kalbėjo ir kalbėjo tetulė, rodos, ir ligą pamiršo, paskendusi tokiuose gražiuose atsiminimuose... – Ir nedidžiauni visi buvo... Paprašai fotografijos ir duoda... Tik vieno neturiu, toks baltytėlis, smulkutis buvo. Kai nunešiau, neturėjo... sakė kada nors užėiti, taip ir neužėjau... Nė pas vieną nesu daugiau kartų buvusi, tik kai dovaną nešdavau... Bardavo mane kitas, – atsiduso, – sakydavo, kam tiek pinigų eikvoji... juodai dienai neturėsi... O aš sakydavau: "juodai dienai man Dievulis duos – matys, kad nebepagalui ir pasišauks pas save..." Ir štai, Juozapota su terbom apsikabino... Anelė prieglaudon įsi-prašė, o aš, dėkui Dievui, vis sau užsidirbau – iš nieko nė kąsnelio dykai nėsų paėmusi... O dabar, kai nebepagalui, pamatysi, ir atsiims mane Dievas... sakys: "gana tau, bobut, privaikštinėjai, ateik jau pas mane", – nutilo ir užsimerkusi sunkiai alsavo...

– Privargai, tetule, prisiūsk, – pasiūlė slaugė...

– Greit, vaikel, amžinai pailsėsiu... Taip sunkumas užėjo, lyg kas verda krūtinėje, paduok šlakelį vandens...

Tekliutė prinešė vandens ir, pastebėjusi išbalusį tetulės veidą, nusigando... o kad čia ir mirtų... Niekas ir neateina, kai vakar vakare, tai net tiršta buvo...

– Tu, Tekliut, mane slaugai... gera mergytė... tai jums visą turtelį atiduodu... Mamai griozdai pravers – o tau liks mano Kanapėtė, didelį kiaušinį sudės, – nusišypsojo. Niekas nesikabins – giminių neturiu...

– Dar parodyk, – pamojo į ryšulį.

Tekliutė atnešė mėlyną antklodę ir padėjo ant lovos.

– Gerai, gerai, vaikel – liga neprilips... tik mane Dievas šaukia...

Palengva pirštais braukė antklodės viršų, lūpose klaidžiojo šypsena:

– Paskutinė... paskutinė, – šnabždėjo, ir ūmai akys atsistojo stulpu, o ranka nudribo...

Tekliutė šuktelėjo, iš išgąščio pamiršo ir žvakę uždegti, tik dūmė kaimynių šauktų.

Tyliai mirksi lempelė, nušviesdama fotografijų eilę. Lovoje guli rami Adelė, paskutine antklode lyg pati apsiklojusi... O jos lūpose žydi maloni šypsena.

Šių metų lapkričio mėnesį ilgamečiui Anykščių šv. Mato bažnyčios klebonui, MonsinJORUI Albertui TALAČKAI būtų sukakę 80 metų. Tačiau jis šio garbingo jubiliejaus nebesulaukė; jau antri metai, kaip ilsisi Amžinybėje. Ir kaip dvasininkas, ir kaip meno, knygų mylėtojas, ir kaip žmogus kunigas Albertas daugeliui jį pažinusių anykštėnų paliko šviesų atminimą. Paliko jis mums, anykštėnams, dar ir vertingą, daug metų kauptą dailės kūrinių kolekciją, gausią biblioteką. Anykščių A. Baranausko ir A. Žukausko-Vienulio memorialinio muziejaus fonduose saugoma ir nemažai Alberto Talačkos nuotraukų, epistolinis bei rašytinis palikimas.

MonsinJORO asmenybės šviesą mūsų skaitytojams teprimena čia publikuojami trumpi įrašai, išlikę jo užrašų knygutėse ir liudijantys meilę Dievui, Tėvynei, žmogui. Spausdiname ir keletą nuotraukų iš jo albumų.

Dievas su mumis!

Albertas TALAČKA

MonsinJORas Albertas Talačka prie savo mylimų knygų

1981 m. rugpjūčio 18 d.
Poilsis ir ramybė. Pailsėti, kad Dievo garbei galėčiau dirbti.

1982 m. rugsėjo 28 d.
Aušra jau ryški. O kad užtekėtų saulė – gyvas, asmeninis Kristus. Čia, su manim.

1982 m. spalio 23 d.
Naujas gyvenimas. Yra Dievas, Jam reikia duoti atskaitą. Už totalinį skaitumą.

1982 m. gruodžio 31 d.
Gerumas tylint, susikaupus kalbėti.

1983 m.
MelstisDievui,
Turint čia pat
Kaip asmenį.

Su pagarba,
Neskubant.

Išganymo,
Gerumo Metai –
geras namiškiams,
geras bendradarbiams,
geras Kristaus tautos žmonėms,
geras bedieviams.

Gerumas tylint, o ne propaganda.

1983 m. sausio 1 d.
Tyliai praleisti.

1983 m. sausio 7 d.
Dieve, atgaivink mane. Kaip greit liga sumenkina žmogų.

1983 m. sausio 31 d.
Netrokšti mylimų žmonių įsigyti sau, o tik jiems laimę Kristuje nešti.

1983 m. vasario 18 d.
Ačiū Dievui už rimtą nuotaiką. Kad išsilaikyčiau.

1983 m. vasario 28 d.
Sveikata – valgis, ramybė, optimizmas, oras, tyrumas.

1986 m. kovo 22 d.
Prisikėlimas prasideda šiandien.
1. Tik prie stalo skaityti.
2. Ramiai rašyti.
3. Kalbėtis su Dievu maldoje.

1986 m. kovo 23 d.
Daug darbo Dievo garbei. Pamaldžiai ir neskubant. Dieve, man duok sveikatos. Labai reikia.

1986 m. balandžio 5 d.
Šimtą kartų ačiū Tau, Dieve, už naują Dvasią. Tik Tu atvėrei akis. Ir kiti žmonės liko geresni.

1986 m. birželio 2 d.

Nida. Kaip gera. Keturių dienos tyloje. Tada ir Dievą akivaizdžiau turėsiu... Ačiū tiems, kurie man tokią ramybę parūpino.

1986 m. birželio 3 d.

Pradedu naują, tikrą, pilną poilsio dieną. Tyla ir su Dievu gamtoje. Saulės nėra ir gerai.

1986 m. birželio 4 d.

Valandas tris buvau saulėje. Tik be reikalo kalbėjau su nepažįstamais plaže.

1986 m. birželio 6 d.

Ačiū, ačiū Dievui ir visiems geriems žmonėms už poilsį. Tylėdamas išvažiuoju.

1986 m. rugpjūčio 24 d.

Ačiū Dievui, Inkūnuose atradau ramumą. Dieve, Tavęs prašau, padėk išlaikyti ramumą ir maldos dvasią...

Man būtina reikia šiandien kiekvienoje valandėlėje neskubėti.

O vis tik skubėjau daug kurl!

1986 m. rugpjūčio 25 d.

Dar kartą bandyti ramiai. Tam ši po sekmadienio diena. Dieve, su Tavim.

1986 m. lapkričio 15 d.

Man 65 metai. Jau mirtis artėja, teks greitai susitikti Viešpatį po mirties. Tam reikia ruoštis, kad susitikimas būtų mielas.

1986 m. lapkričio 16 d.

Šiandien 65 metai. Dieve, Tu taip arti manęs, jaučiu kaip niekad Tave. Jau naujas gyvenimas.

Ačiū, ačiū, ačiū.

1986 m. lapkričio 17 d.

Suvažiuos mano bičiuliai, kad aš tylus būčiau.

1987 m. kovo 21 d.

Tik dėl TAVĖS, Dieve, dirbti, galvoti, sudegti, nešti kryžių, girdėti nemalonumus.

1990 m. vasario 3 d.

Dėkui, dėkui Dievui, kad jis yra man taip gailėstingas. Kaip dovaną pajutau tokį ramumą, gal todėl, kad skaudant širdį ir nuo to kairį petį, ramiai laikiau pamaldas, kalbėjau su interesantais, pavadavau užkimusį vikarą. Ačiū, Dieve, aš nevertas tokios paguodos.

1990 m. vasario 7 d.

Visos vidaus jėgos pasveikti – laukia jaunimas.

1990 m. vasario 8 d.

Vakar diena praėjo gerai. Tik sveikata šlubuoja. Balsas užkims. O jau sekmadienis. Būtina pagyti. Būtina. Dieve, Dieve, pasigailėk, pasigailėk. Aš TAVO, TAVO. TAVO garbei dar galėsiu apaštalauti. O TAIP reikia.

Šiandien – mintys pagyti. Pinigus tvarkyti. Pamokslas. Tyla.

1990 m. vasario 10 d.

Ir liga, ir daug darbų. Dieve, leisk be įtampos, tyliai, be padėjimų juos atlikti. Taip sveikata stiprės ir galėsiu sekmadienį dirbti, o vėl artėja Vasario 16 d. Ten reikės sveikatos.

1990 m. kovo 11 d.

Pirmoji diena – Laisva Lietuva. Ir TU būk laisvas nuo pagundų.

Lygsvara.

Dievas su mumis.

Kaip jam buvo sunku pakęsti mano silpnybes. Angelui sargui, mano tėvams, mokytojams.

1990 m. kovo 19 d.

Šv. Juozapas. Mano antras vardas. Prašau pagalbos mano darbui Bažnyčioje.

1990 m. gegužės 1 d.

Švenč. Mergele Marija, meldžiu Tavo Pagalbos Lietuvai ir man. Taip kartosi visą mėnesį.

1990 m. gruodžio 24 d.

Išpažintis. Naujas gyvenimas. Bet taip klystu. Reikia tylėti ir neskubėti. Bus mažiau klaidų.

1990 m. gruodžio 29 d.

Stovėk tvirtai. Kad ir sergi. Pasitikėk Dievu. Jis parems.

1990 m. gruodžio 31 d.

Man reikia kalbėti ateitininkams pradedant N. metus. Šv. Dvasia, ateik. Man TAVO krikšto dalelės reikia. Reikia. Maldauju. Nors trupinėlio. Tikiu, ateis.

1991 m. sausio 1 d.

Mūšis už kilnų gyvenimą. Viskas gerai. Pradedam. Jau pradžia padaryta. Tik atmintis šlubuoja – 70 metų.

1991 m. vasario 15 d.

Baigiasi liga. Džiaugtis, kai sveikata grįžta. Būtinai ruoštis rytdienai. Tyla ir susikaupimas dėl rytdienos.

1991 m. balandžio 14 d.

Esi Dievo kunigas. Šv. Tėvo kapelionas. Tai tave įpareigoja.

1991 m. spalio 3 d.

Aš grįžtu į Tavo namus, Viešpatie, ir aukoti, ir mylėti, ir kentėti, dirbti.

1992 m. gegužės 26 d.

Aš turiu visus mylėti, visus kviesti prie Kristaus. Nė vieno neatstumti.

1993 m. sausio 18 d.

Išpažintis. Dievą garbinti sąmoningai. Tik Jis vienas yra ir kitus pas Jį vesti. Mąstyti. Melstis į Jį, o ne vien apeigos.

1993 m. vasario 2 d.

Mokykloje nuovargis. Mokyklai reikia ruošti visą laiką. Dėl jos visa energija. Ramumas, žinios.

1993 m. spalio 14 d.

Ketvirtadienis. Prieš operaciją. Nauja būtis. Siekti sudvasinto gyvenimo. Aureolę turi kiekvienas žmogus. Nuodėmė ją užtemdo. Dievas, angelas Sargas, Marija čia pat prie tavęs.

Esu per tikėjimą Dievo ženklas žemėje, veikiąs Jo vardu ir Jo galybe.

1993 m. spalio 17 d. 11 val.

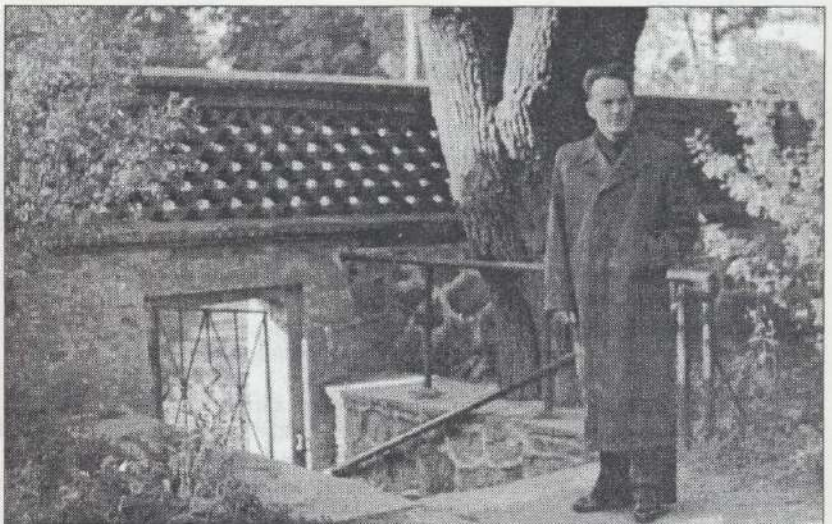
Sekmadienis, aš lovoje. Vis geidžiu, kad Šv. Dvasia mane stiprintų. Gyvenčiau ne kūnui, bet dvasiai. Skaitau Maceiną ir Dievui dėkoju, kad turiu tokią knygą.

1993 m. spalio 19 d.

Čia man buvo rekolekcijos. Daugiau negu rekolekcijos. Čia Dievas aiškiai mane globojo ir žemė per gerus žmones.

Spaudai parengė

Alma AMBRAŠKAITĖ

Pradėjęs dvasininko kelią

Anykščių muziejininkai saugo daugiau kaip 200 monsinjoro Alberto Talačkos nuotraukų. Šeimos nariai, jaunystės dienų akimirkos, kunigystės metai, Rokiškio, Anykščių vaizdai, atminimui dovanoti kunigų portretai... Daugiausia Atgimimo metais vykusių renginių, švenčių, įvairių iškilmių nuotraukų, kur tarp pakiliai nusiteikusių dalyvių matome a.a. Anykščių bažnyčios kleboną monsinjorą Albertą Talačką. Tai jau istorija... Gaila, jog dauguma vellonio anykštėnų klebono albumuose buvusių nuotraukų be užrašų, be datų, tad dabar nėra lengva jas identifikuoti, tenka ir spėlioti.

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Teko važinėti ir motociklu

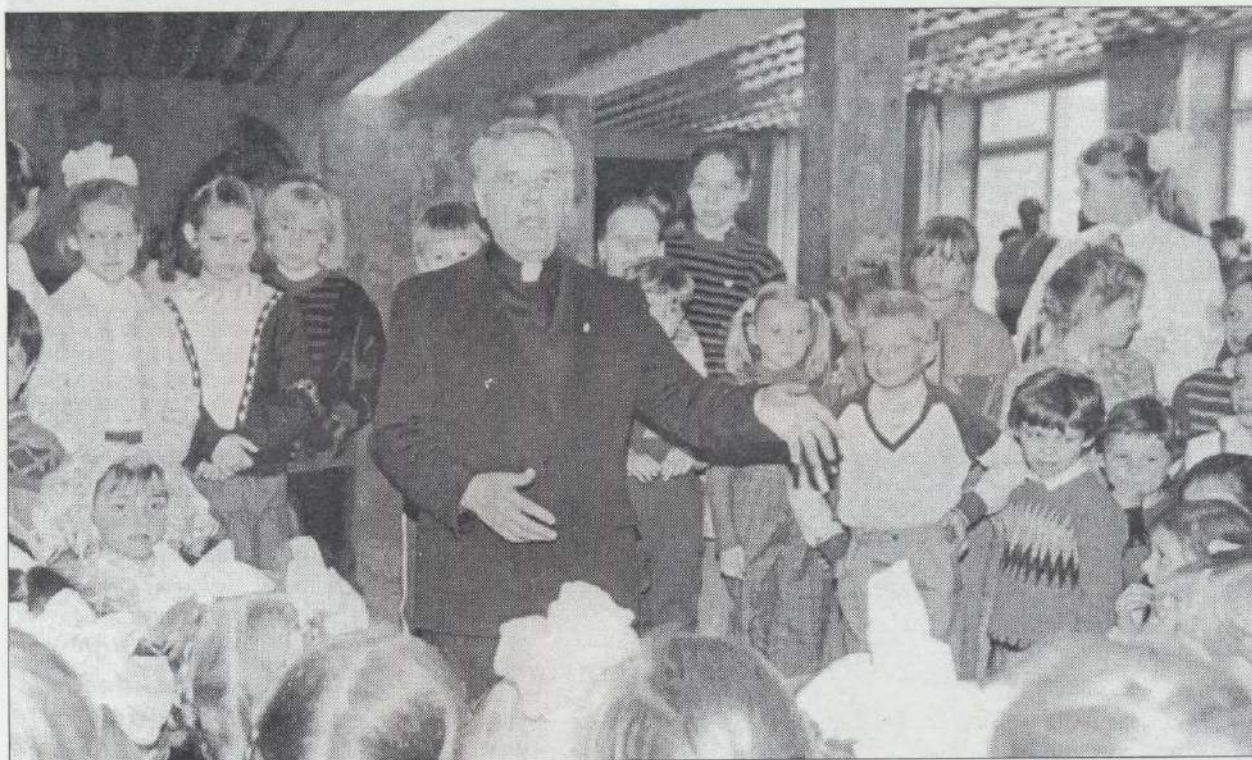
Dar jaunas kunigėlis...

Onos Sergevičiūtės-Talačkienės ir Jono Talačkos šeimyna: dukros Ona ir Viktorija, sūnūs Jonas, Adolfas, Antanas ir jaunėlis Albertas (būsimasis kunigas)

Nuotaikingas klasės draugų susitikimas, praėjus 40-čiai metų. Centre - Albertas Talačka. 1981 m. gegužės 23 d.

Klebonas Albertas Talačka kalbasi su moksleiviais - mažaisiais anykštėnais

Šventosios metamorfozės mokslininkų akimis

Gamtos mokslų dr. Regina MORKŪNAITĖ

Žmonės nuo pradžių pradžios linko, glaudėsi prie vandens telkinių – upės, ežero, jūros, kartu ir dievinda mi savo gyvybės bei išgyvenimo šaltinį, ir jį niokodami. Anykščiai prisiglaudė prie Šventosios, tiksliau, Anykštos ir Šventosios santakos. Apie Šventąją, kaip vieną gražiausių Lietuvos upių, daug prirašyta, ir anykštėnai, be abejo, žino jos ilgį, plotį Tiesa, kaip vietiniame laikraštyje pastebėjo vienas šviesus anykštėnas, jautriai reaguojantis į aplinkos „metamorfozes“, Šventąją, palyginus su vaikystėje matyta, sunku beatpažinti. Kartu ir klausama – ar kas tyrinėjo krantų eroziją, vagos pokyčius, ar ieškojo priežasčių?..

Tuo tarpu mokslo įstaigų lentynose, kur sukaupia nemažai ataskaitų apie upes, yra ir darbų apie Šventosios ypatumus. Tyrinėdami Šventąją, mokslininkai plaukė upe, ėmė vandens mėginius, matavo gylį, vertino dugne susidariusias formas, tyrė vandens augmeniją, klasifikavo krantus pagal procesų pobūdį, ieškodami ryšio tarp vandens srauto veiklos, žmonių įtakos aplinkai ir augalijos pasiskirstymo gausos bei rūšinės sudėties. Štai kokia darbų apimtis... Tokie tyrimai pareikalavo daug entuziazmo, apmąstymų, pagaliau piniginių lėšų. Gaila, kad dažniausiai šių mokslo aruodų turinį „kramto“ tie patys mokslininkai, spausdindami savo darbo rezultatus specifiniuose mokslo periodiniuose leidiniuose, kurie mažiau prieinami plačiajai visuomenei. Pagaliau sau sa mokslinė kalba gal kiek atbaido eilinį pilietį, nuoširdžiai besidomintį krašto problemomis.

Šiame straipsnyje pabandysime nusakyti, kas konkrečiai domėjosi Šventosios krantiniais reiškiniais, kas išsiaiškinta ir suprasta, kas pasiūlyta.

Vilniuje, Geografijos institute, nuo 1977 m. lentynoje „ilsisi“ 170 puslapių apimties ataskaita „Šventosios landšaftinio draustinio fizinė–geografinė charakteristika, flora ir augalija“, kurios vienas mokslinių vadovų yra nusipelnęs geografas, habilituotas daktaras, jau amžiną atilsį Antanas Mikalauskas, o šio leidinio bendraautorai – geografas R. Krupickas, K. Švedas, botanikai B. Kizienė, A. Lekavičius ir kt. Ataskaitoje randama daug vertingos informacijos apie ledynų traukimosi iš Šiaurės Lietuvos padarinius. Prieledyninių ežerų vandenys iš Pietų Latvijos dar plūdo į Šventąją, ir tuo metu Inkūnų, Lašinių ir Galvydžių apylinkėse telkšojo labai išraiškingi senvagių ežerėliai. Paminėta, kad čia buvo daug ir sausų senvagių; kai kuriose vietiniuose gyventojai ganė gyvulius, o kai kurios buvo paverstos kultūrinėmis gamyklomis.

1977 metais buvo tirta Šventosios upės vaga nuo Jaros žiočių iki Pelyšos įtekėjimo ir joje išskirtos 4 dinaminiu požiūriu skirtingos atkarpos. Pirmoji atkarpa nuo Jaros žiočių iki Legų gyvenvietės labai vingiuota, o ties posūkiais krantai visur smarkiai ardomi: išgaubtos vagos dalys atsiremia į aukštus skardžius. Tuo tarpu priešingame krante klostosi seklumos. Gyliai ties posūkiais siekia iki 2,8 m, kitur – iki 1–2 m ir mažiau. Pastebėta, kad augalija įsitvirtinusi priekrantinėje zonoje, o sraumu dažniausiai esti be augalijos. Šioje atkarpoje nemažai salų, kurios susiformavo ant akumuliacinių sekumėlių, įsitvirtinus ant jų augalams: vandeninei monažolei, vandeniniam čeriukui, strėlialapei papliauškai ir kt. Daug sekumėlių ilgainiui perauga į salas. Gaila, bet neteko girdėti, kad Šventosios salos turėtų pavadinimų.

Taurožės
ir
Šventosios
santaka

mus, kaip kad Nemune prie Druskininkų yra Meilės sala, apie kurios atsiradimą sukurtas ir padavimas. Tuo tarpu visuomenės ir kai kurių žmonių gyvenime salos yra gana svarbios, nekalbant jau apie romantikų troškimus išsikelti į "negyvenamą salą".

Antrasis ruožas, pats ilgiausias, buvo išskirtas nuo Legų gyvenvietės iki Vožupio žiočių. Jame upė teka tiesiai, nevingiuodama, o krantai neardomi, gerai sutvirtinti žoline augalija. Šį ruožą mokslininkai pavadino dugninės erozijos ir akumuliacijos ruožu, nes visi procesai (įsirėžimas ir akumuliacija) vyksta dugne. Šioje atkarpoje yra daug rėvų, nes čia upė kerta sunkesnės sudėties nuogulas – morenas, suklotas ledyno. Prieš rėvas gylis siekia 1,5–2 m, rėvose – 0,3–0,5 m, o žemiau rėvų – 2,5–3 m. Paprastai žemiau rėvų pastebimas upės vagos išplatėjimas, tarsi vanduo, sunaudojęs daugiau energijos ties riedulių ir kietų nuogulų išsikišimu, pagaliau nusprendžia pailsėti ir laisvai išsilieja. Čia ir augalija gausesnė – tai nulemia gargždingų karbonatingų nuogulų atsidengimas. Ypač vešli augalija rėvų ruožuose sustiprina kriokliško ir slėpiningo vandens įspūdį. Čia auga šukinė bei permautalapė plūdės ir ežerinis mel-das, o kitose atkarpėlose – paprastoji lūgnė, vandeninis čeriukas, strėlialapė papliauška, plūduriuojančioji plūdė ir kt. Stebėtina, kokie vaizdingi ir gražūs augalų pavadinimai – net jų charakterį nusako (pvz., papliauška).

Žemiau Vožupio įtekėjimo upės vaga dinaminio požūriu (turima omeny procesų aktyvumas) skiriasi nuo aukščiau aprašytosios.

Trečiajame ruože, apimančiame didžiąsias Mikierių kilpas, vyksta ypač intensyvi šoninė erozija. Šiam ruožui būdingi dideli vingiai, o upės vaga tai išplatėja, tai susiaurėja. Upės vagoje, ypač išplatėjimuose, gausu žoline augalija apaugusių nedidelių salelių. Jos čia susiformavo dėl labai intensyviai ardomų krantų ir stiprios akumuliacijos. Kaip tikrame rekreaciniame kampelyje, čia daug jau susidariusių ir dar besiformuojančių paplūdimių, tinkamų poilsiavimui, tačiau tik trumpalaikiui,

nes nėra gero priėjimo prie vandens ir gerų maudyklų. Tiesa, akumuliuotų smėlių dėka dugnas čia kietas ir tinkamas braidymui.

Ketvirtasis ruožas, prasidedantis nuo Šaltupio žiočių ir besitęsiantis iki Pelyšos įtekėjimo, vadinamas dugninės erozijos ir akumuliacijos ruožu. Upė čia teka beveik tiesiai, su labai nežymiais posūkiais, o silpnai ardomų krantų atkarpos kaitaliojasi su akumuliacinių krantų atkarpomis.

Taip suskirsčius krantus pagal erozijos pobūdį, matomas apibendrintas 1977 metų Šventosios upės landšaftinio draustinio vaizdas. Jei plauktume dabar, regėtume kiek kitokį upės vaizdą, kitokį salelių, paplūdimių bei rėvų pasiskirstymą ir gausą. Pavyzdžiui, 1991 metais Geografijos instituto geomorfologai vėl plaukė Šventąja, tuo pačiu principu tirdami jos krantus. Iš žemėlapių (1950–1970 m.), o taip pat iš tyrimų medžiagos matyti, kad planinė upės padėtis slėnio atžvilgiu nuo 1957 m. beveik nepasikeitė: vienas kitas šlaito bei terasos pakopos praardymas, nežymūs vingių bei kilpų poslinkiai didesnės įtakos upės vagos konfigūracijai neturėjo. Tačiau šalia upės, jos priekrantinėse dalyse, pačioje vagoje per 40 metų laikotarpį įvyko ženklūs pokyčiai. Pavyzdžiui, Mikierių kilpų pradžioje, žemiau Šilagalių kaimo, krantų ardymo procesai dabar yra pusiausvyros būklėje, nes krantai ardomi ne taip intensyviai, o 1977 m. čia buvo minima intensyvi šoninė erozija. Atodangas dengia išvirtę medžiai, šlaitai dėl smėlių nubyrėjimo bei slinkimo žemyn tapo nuožulnūs, o šalia, sietuose, klostosi suplaunami smėliai. Tačiau apie detalesnius pokyčius, pastebėtus per 1991 metų ekspediciją, norėtume parašyti vėlesniame leidinyje. Pastaroji medžiaga apibendrinta ataskaitoje "Šventosios vaginių procesų tyrimai" (mokslinis vadovas – M. Beconis). Konstatuosime ne tik pokyčius, bet ir mokslininkų pastangas išsiaiškinti tų pokyčių priežastis. Juk ten, kur maudėms vaikystėje, dabar tarp nendrių kurkia varlės. Tai verčia susimąstyti: keičiamės ne tik mes, keičiasi ir gamta; mes senstame, o gamta?..

Vaizdingas
senvaginis
ežerėlis
rezervatinio
režimo
zonoje
ties
Lašinių
kaimu

Viešintų Poviliukas

Vytautas BAGDONAS

Pernai, vykstant Pasaulio anykštėnų III-ojo suvažiavimo ir Anykščių miesto 560-ųjų metinių minėjimo renginiams, liepos 28-ąją Anykščių kultūros rūmuose viešintiškiui Povilui Jurkštui, kaip labiausiai nusipelniusiam Anykščių krašto kultūros paveldo saugotojui, buvo įteikta Utenos apskrities viršininko nominacija – tauraus metalo medalis. Jis tapo pirmuoju žmogumi apskrityje, kuris buvo pagerbtas tokiu pripažinimo ženklu. Nors užpernai Povilas Jurkštas sulaukė garbingo jubiliejaus – savo aštuoniasdešimtmečio, tačiau daug kas jį tebevadina „Viešintų Poviliuku“ arba tiesiog Poviliuku... Per tuos prabėgusius metus daug yra nuveikęs Povilas Jurkštas, svarus jo indėlis į krašto kultūros istoriją.

Kaustė arklius, remontavo mašinas

Su viešintiškiu Povilu Jurkštu teko bendrauti jau ne kartą. Nežiūrint jau garbaus amžiaus, jis viską puikiai prisimena, yra šnekus, mielai randa kalbą ir su jaunu, ir su pagyvenusiu.

Jo biografija irgi verta dėmesio. Kaip pasakoja pats pašnekovas, nuo mažų dienų jis buvo pratintas prie darbo, niekuomet gyvenime netinginiavo, toks liko iki šiolei – nieko neveikdamas nenori sėdėti. Dar vaikelis būdamas jau piemenavo, vėliau bernavo pas ūkininkus. „Penkis metus buvau piemeniu, šešis – už berną...“ Nebuvo laiko, kaip dabartiniam jaunimui, šlaistytis pakampėmis, girtauti, prasimanyti visokiausių bjaurių dalykų. Po sunkių dienos darbų krisdavo ilsėtis, o rytmetį, dar neišaušus, vėl reikėdavo kilti iš patalo. Ir taip ištisas dienas, savaites, mėnesius... Vėliau, jau dailiu jaunikaičiu būdamas, pasiekė Kauną, baigė arklių kaustymo kursus ir pasiilko laikinojoje sostinėje. Darbštus, vikrus jaunuolis greitai pritapo, susirado darbą. Kaip šiandien prisimena – yra pakaustęs net 6 tūkstančius arklių. Vėliau įsidarbino kalviu, šaltkalviu-remontininku maisto fabrike. Daugelis jį vadino „meistru auksarankiu“, patikėdami svarbiausias užduotis, nes Povilas iš tikro buvo nagingas.

Gal būtų ir likęs Kaune, bet viliojo gimtasis kraštas – Viešintos. Šis miestelis – jo tėvelio gimtinė. Motina Ona Kabošytė, troškūnietė, ištėkėjusi persikėlė į Viešintas. Kadangi tėvas mirė labai anksti, teturėdamas 37 metus, namuose Povilas buvo labai reikalingas. Jis, grįžęs iš Kauno, kartu su motina pasistatė ir namą. Atsivežė savo prakaitu uždirbtų pinigų, daug ką mokėjo, sugebėjo, tad medinis namukas išaugo greitai. O nagingos jo rankos labai pravertė ir Viešintose. Kam sugedo laikrodis, siuvimo mašina, dviratis – tuoj pas Povilą traukia, tasai remontuoja, net ir senutėlį

prietaisą prikelia naujam gyvenimui.

Pokario metais jam teko darbuotis tuometiniame Troškūnų rajone – miestelyje įrengė kepyklą, vandentiekį, tvarkė visokius įrengimus. Kiek džiaugsmo buvo Levaniškio kolūkio žmonėms, kai valdžia nupirko pirmąjį sunkvežimį „ZIS“! Bet greitai mašina patyrė avariją, buvo sudaužyta. Ilgai vargo Povilas, kol sunkvežimį suremontavo, beveik kaip naują padarė... Ir Viešintose kolūkių metais dažnai prireikdavo jo rankų. Iki pat šių dienų viešintiškiai kreipiasi į Povilą pagalbos. Jei sugenda dviratis, motociklas, lygintuvas, siuvimo mašina ar koks kitas prietaisas – be jo neišsiverčia. Prisimena Povilas vieną pedagogą, seniau važinėjusį „Iž“ markės motociklu. Kartą atsistūmė tasai mokytojas motociklą iki jo namų ir teiraujasi, kur yra žvakė, mat buvo girdėjęs, kad dėl tos žvakės plieno žirgas nevažiuoja... „Ko norėti, juk ne visi apie techniką nusimano, ne visi gali ją remontuoti“, – sako Povilas ir džiaugiasi, kad per savo gyvenimą daug kam yra padėjęs.

Aistra fotografijai

Ne vieną dešimtmetį Povilą visur lydėjo fotoaparatas. Prisimena, kad pirmąjį aparatą nusipirko apie 1948 metus. Pabandė daryti pirmąsias nuotraukas – ir taip patiko, kad fotografija tapo mėgstamiausiu užsiėmimu. Iš viso yra „sudrožęs“ net dvylika fotoaparatus. Jei kuris sugesdavo – neišmesdavo, remontuodavo, iš kelių sugedusių pasidarydavo vieną tinkamą

Mūsų tėviškėnai

naudojimui. Kiek prisimena, yra užfiksavęs fotojuostose apie 500 krikštynų, laidotuvių, vestuvių, daugybę švenčių, vykusių Anykščių krašte, buvo kviečiamas fotografuoti ir į kitus rajonus. Povilo Jurkšto nuotraukos puošė ir fotografų parodas, kraštotyros albumus, kultūrinių renginių metraščius.

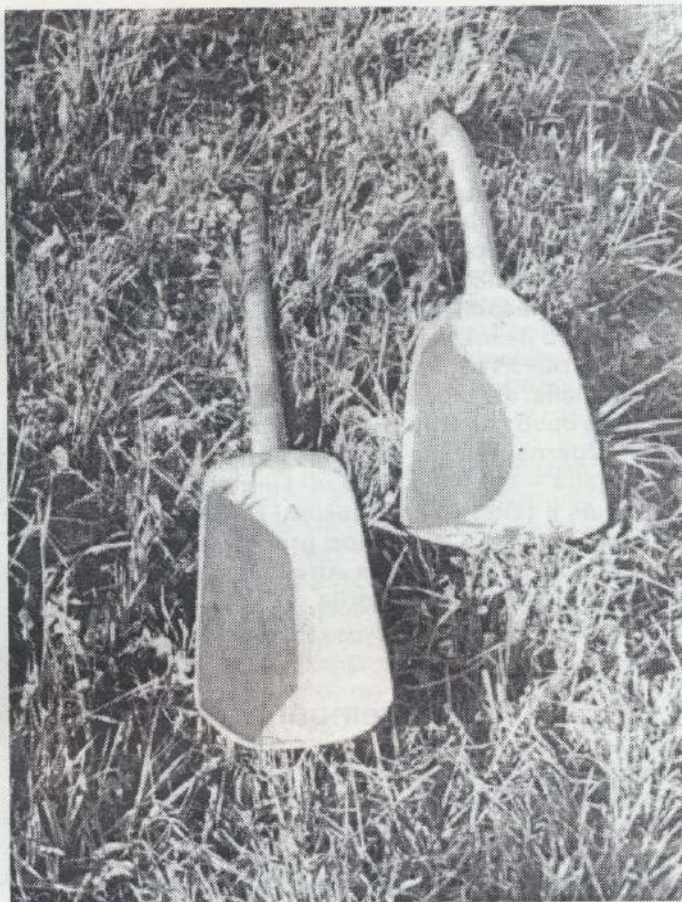
Per savo gyvenimą jis padarė keliasdešimt tūkstančių fotografijų. Ir beveik visas jas išdalino kitiems. Tik kai kurios įdomesnės, meniškesnės, istoriniu požiūriu vertingesnės liko jo namų archyve ar muziejinėse ekspozicijose, įrengtose sodyboje. Povilo nuotraukomis turėjo progos gėrėtis ne vienas žinomas šalies rašytojas, mokslininkas, kultūros, meno, visuomenės veikėjas, dvasininkas, su daugeliu žymių žmonių jis susirašinėdavo. Vien laiškų Povilo namuose susikaupė daugiau kaip 20 kilogramų! O juk ir tie laiškai – jau istorinė relikvija, ypač kai daugelio tų žmonių nebėra tarp gyvųjų.

Ažuolų ir eglių pavėsyje

Povilas Jurkštas kiekvieną, užsukusį į nuošalioje Viešintų gatvelėje esančią jo sodybą, sutinka kaip brangiausią svečią. Viską rodo ir tik pasakoja, pasakoja... Galėtų kalbėti, rodyti be paliovos valandų valandas. Kai pailsta, visus vaišina medumi, didžiudamasis, kad vėl turi sode bitelių. Karštą vasaros dieną malonu pasilepinti medžių pavėsyje. Ir egles, ir azuolus, ir liepas sodino pats Poviliukas. Kai kuriems azuolams jau pusšimtis metų. Yra ir šimtamečių, sodintų jo protėvių. Ar nuovargio, ar blogos nuotaikos kankinamas Povilas niekuomet nesigriebia svaigalų taurelės, nieško nusiramino, paguodos, energijos "ugniniam vandenyje", "velnio lašuose", tabako dūmų tvaikė. Ir džiaugsmą, ir nerimą jis išlieja muzika: groja akordeonu, fisharmonija, neseniai nusipirko elektrinius vargonėlius, nors muzikos nesimokė niekur. Pasak jo, talentą gal paveldėjo iš savo motinos. Net penkiasdešimt metų praleidusi prie siuvinių, buvusi garsi siuvėja jo šviesaus atminimo motina labai gražiai dainuodavo. Turėjo puikią atmintį – vos išgirdusi kokią dainą, tuoj įsimindavo žodžius, melodiją ir pati atkartodavo.

Apie motinos nuoširdumą, gerumą, darbštumą iš jos sūnaus girdėjai daugybę kartų. Kaip teigė Povilas, motinos paveikslas jo širdyje ir atmintyje tebėra gyvas.

Neatsitiktinai viename iš kambarių viskas primena šios moters gyvenimo akimirkas. Lova, kurioje ji miegojo, drabužiai, asmeniniai daiktai, knygos, senos fotografijos sudėliotos taip, kaip buvo motinai gyvai esant. Atrodo, kad ji tikrai trumpam išėjusi, greitai sugrįš. Tačiau iš Troškūnų kapinių pas sūnų ji nebepareis...

Sodyba – muziejus

Daug dešimtmečių Povilo Jurkšto sodyba garsėja ne tik Viešintose, bet ir visame rajone kaip muziejus. Žinomas jisai ir Lietuvoje, nes čionai plūsta ekskursijos iš daugelio šalies vietovių.

Pasak Anykščių A.Baranausko ir A.Žukausko-Vie-nuolio memorialinio muziejaus direktoriaus Antano Verbicko, kitos tokios unikaliai ir gausios privačios senienų kolekcijos Anykščių rajone nėra.

Kaip prisimena ir pats Povilas, kolekcionuoti daiktus pradėjo seniai, dar pokario metais. Apie jokių muziejų net negalvojo. Susidomėjo vienu kitu senu daiktu, parsinešė, padėjo trobon. Pradėjo domėtis tų daiktų istorija, kas iš kur atsirado, kam buvo naudojamas. Kai prasidėjo kolūkiuose melioracija ir žmonės kėlėsi iš vienkiamų, gabendami į gyvenvietes, visokių senų namų apyvokos daiktų, buities reikmenų, žemės ūkio padargų nebesivežė. Visą tiesiog išmesdavo, o galinga melioratorių technika vikšrais niokojo, laužė, laidojo į žemę.

Povilas tų senienų gailėjo ir ką tik benutvėręs, vis tempdavosi į namus.

Ant kupros kažin ko neparsineši, tad didelė pagoda ir paspirtis buvo nusipirktas motociklas ČŽ. Pačiais pirmais metais su juo sukorė 18 tūkstančių kilometrų. Vis po kaimus, po vienkiamius Fotografavo, užsirašinėjo senų žmonių prisiminimus, rinko senus daiktus ir vežėsi į namus.

Gyvenamajame name nuo tų senienų darėsi per ankšta, tad muziejinei ekspozicijai paskyrė ir ūkinį pastatą. Kai prisipildė ir tasai, "Viešintų Poviliukas" pradėjo ieškoti klėčių. Net keletą nusipirko, nusigriovė ir parsivežęs į savo sodybos kiemą, pasistatė. Viena klėtis itin sena, statyta net 1780 metais. Ja Povilas ypač didžiuojasi. O kokiais daiktais jisai gali pasidžiaugti, pasididžiuoti, nepasako. Jo žodžiais, visi daiktai vertingi, brangūs, reikalingi. "Tai mano vaikai", – sako Povilas, nuglostydamas, apčiupinėdamas kiekvieną senieną.

Apie kiekvieną eksponatą jisai gali ilgiausiai kalbėti, pasakoti, nes prisimena, iš kur tas ar kitas daiktas atsivežtas, kur buvo naudojamas, kokia to dabar jau muziejine vertybe tapusio daikto istorija.

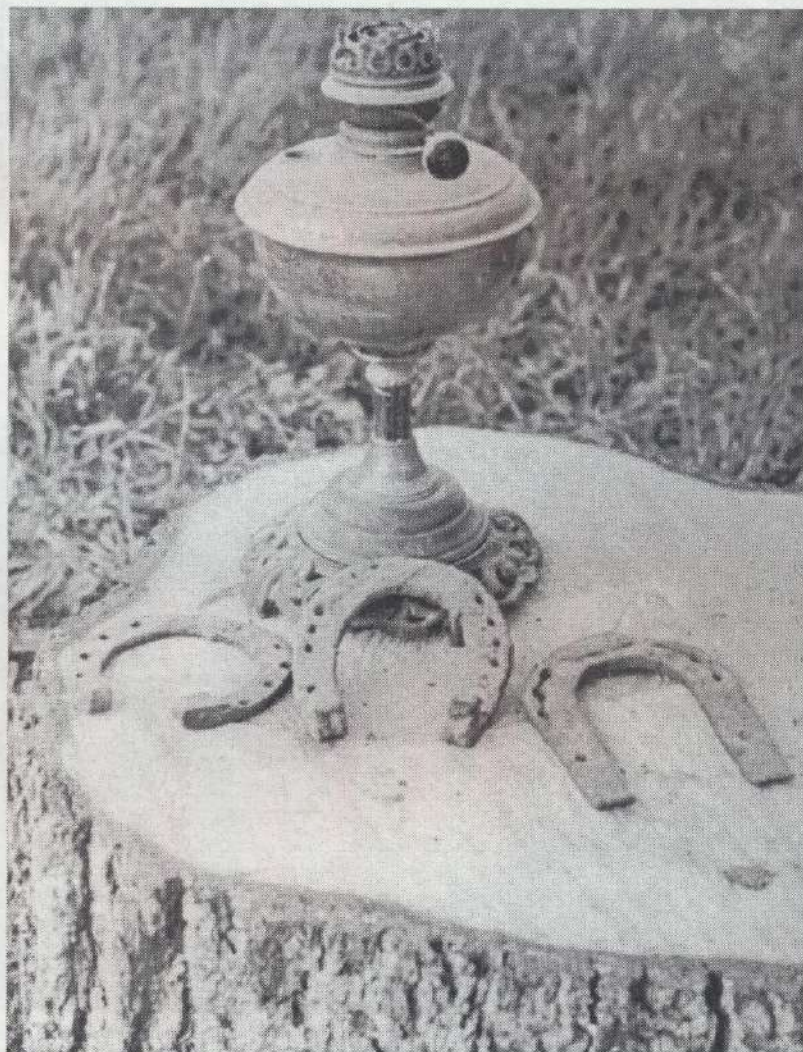
Štai rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės drabužių spinta... Pagonybės laikus menantis akmuo – aukuras... Iš vieno batsiuvio gautos lentos gabalas, ant kurio tasai raižydavo odą. Ant jo išlikęs užrašas vokiečių kalba "Wischint" liudija, jog Pirmojo pasaulinio karo metais ta lenta buvusi kelio rodykle prie Viešintų... Daugybė medinių kibirų, naginių, vyžų, medinių šakių, kraičukobilių, įvairiausių pintinių, kraičio skrynių, senovinių baldų – net akys raibsta nuo gausybės įvairiausių daiktų, kurie mena dar baudžiavos laikus. Priglaudė Povilas Jurkštas po savo stogu ir andrioniškio medžio drožėjo Povilo Bugailiško, sovietinių aktyvistų nekęsto ir persekioto, darbus. Nepatiko "buldozerinio ateizmo" veikėjams, kad šis meistras daro kryžius, "smūtkelius", savo darbais garbina Dievą, tad jo drožiniams nelikdavo vietos parodoje... Gausu muziejuje ir knygų, prieškario bei pokario metų spaudos leidinių, fotografijų, dokumentų...

Kai buvo kuriamas Niūronyse Arklio muziejus, Povilas dovanojo net penkis sunkvežimius įvairių žemės ūkio padargų, namų apyvokos daiktų, vėliau prikrovė dar porą sunkvežimių bričekų, lineikų. "Sušelpė" ir kitus šalies muziejus. Dėl to nė kiek nesigaili, netgi džiaugiasi, kad galėjo kitiems padėti. O pas jį namuose ir vėl visko pilna, sunku net apsisukti. Anot Povilo, jau daugiau nieko ir nebeveža į namus, nebent pasitaiko koks ypatingai svarbus, įdomus dalykas. Neseniai mokykla dovanojo jo muziejui seną lovą – vos beįkišo tarp kitų eksponatų...

Kai kas iš viešintiškių Povilą Jurkštą laiko keistuoliu. Vieni spau-

džia pinigą prie pinigų, niekam neišleidžia, vis taupo, gaili. Kiti – atvirkščiai, kur tik litą nutveria, taip ir prageria, praulioja ir tuo vienadieniu džiaugsmu yra patenkinti. O Povilas nei taupo, nei vėjais pinigus leidžia. Jisai perka knygas, prenumeruoja laikraščius, daug pinigų yra išleidęs eksponatams įsigyti. (Jei anksčiau viską žmonės dovanodavę arba paroduodavę už simbolinę kainą, tai vėliau už senienas irgi pradėjo reikalauti užmokesčio, mat pajuto, kad ir iš to galima daryti "biznį"). Taigi visas Povilo Jurkšto turtas yra jo sodyboje, jo muziejuje. O geriausias ilgamečio triūso įvertinimas – nuoširdžiausi padėkos žodžiai iš turistų, ekskursijų dalyvių. Jau dvi didžiulės atsiliepimų knygos prirašytos, kiekviename puslapyje gražiausi sužavėtų lankytojų įspūdžiai.

"Viešintų Poviliukas" pasiryžęs ir toliau rūpintis savuoju muziejumi, kurio kūrimui pašventė daugybę savo gyvenimo metų. Pačioje gražiausioje trobos vietoje, šalia brangiausių šeimos relikvijų, fotografijų, dabar atsidūrė ir Utenos apskrities viršininko R. Di-joko įteikta padėka asmeniui, labiausiai nusipelnusiam gimtajam kraštui. Tai naujas Povilo džiaugsmas ir pasididžiavimas. Vienintelis toks aukštas jo nesavanaudiško triūso įvertinimas.

Vytauto BAGDONO nuotraukos

LATAVA

Indrė EIMANAVIČIŪTĖ

Pro išlakis ir sakuotus pušų kamienus trykšte trykšta ryto saulės spinduliai. Švelniai glosto savo šiluma. Rasa tviskančioje žolėje šokuoja varlytė. Pernakt išalkusiai rūpi jai nusitverti kokią muselę ar mašaliuką, kurie be perstojo nuo pat ryto zvimbina orą. Ten, aukštai padangėje, sklando, rykauja suopis. Tas skvarbus jo balsas, regis, primena, kad nieko nėra amžino, kad gyvenime ne vien tik džiaugsmas... Budina iš miego mišką iš visų pusių atringuojančios paukštelių trelės. Taip jie sveikina saulę, rytą. Kažkur toli niūriai gaudžia plentu lekiančios mašinos. Bet pabudęs vėjelis skuba tą nemalonų garsą nunešti tolyn, kur jo niekas negirdėtų. Kažkur anapus skaidraus vasaros ryto...

Mano močiutės gėlių darželyje skleidžiasi margaspalvės piliarožės. O saulutės, sinavadai, nasturtos jau priima lankytojus: kamanes, drugelius, boružes, bitutes. Daug čionai tų darbštuolių bitučių. Nuo pavasario iki rudens jos lanko žiedus, neša medų į avilius. Prieš dvidešimt metų mano senelių pirkoje sodyboje gyvena kelios bičių šeimos. Šioje miško apsuptoje senoje sodyboje Latavos kaime prabėgo mano vaikystės vasaros, čia mane nuo mažų dienų medžiai, gėlės, paukščiai, drugeliai mokė pajauti gamtos grožį. Moko ir dabar. Vaikščiodama po miškus, pievas, upelių pakrantėmis aš kasdien atrandu ką nors nauja, dar nepažinta.

"Mūsų kaimas vadinasi Latava. Todėl, kad čia visko yra. Uogų, paukščių, kiškių, visokių gėlyčių, laumžirgių. Visko, visko..."

Man labai gražus vardas Latava. Beveik kaip Lietuva. Latava – Lietuva – miela...

Kaip sugalvoti dainelę apie Latavą", – taip aš mažiau apie Latavą, kai man dar nebuvo nė penkerių. Tada mano seneliai užrašinėjo mano vaikiškus įspūdžius, dalis

jų buvo išspausdinta knygelėje "Skėtis drugeliui". Tačiau kur kas daugiau tų Latavos kaime patirtų įspūdžių liko įrašyta mano atmintyje. Manau, kad tai visam gyvenimui.

O dainelės apie Latavą aš taip ir nesugalvojau... Bet man labai parūpo pasidomėti šio kaimo praeitimi, užrašyti Latavos žmonių atsiminimus, pasakojimus, išsiaiškinti, kas ir kur anksčiau gyveno, kaip buvo įvardinti kloniai, kalvos, pievos. Panorau pažinti ir artimiausius senelių sodybos kaimynus – paukščius, augalus, drugelius. Ir kuo toliau, tuo labiau aiškėjo, jog negaliu nepapasakoti apie Latavą, neparašyti apie šį nuostabų tarp šilų esantį sodžių.

Kertamas Anykščių–Kupiškio plento Latavos kaimas yra už 7 kilometrų nuo Anykščių, šiaurėje šliejasi prie Andrioniškio, o rytiniu pakraščiu remiasi į Šventąją – vaizdingą, pušynais padabintą dešiniąją jos pakrantę. Kitapus upės – Jono Biliūno gimtojo Niūronių kaimo lankos, laukai. Į Šventąją įpuola per Latavos kaimą pravingia vės, kaimui savo vardą davęs Latavos upelis. Kalbininkas Aleksandras Vanagas studijoje "Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas", lygindamas Latavą su panašiais Lietuvoje pasitaikančiais vandenvardžiais **Latuva**, **Latupis**, **Latupys**, **Latežeris**, pritaria kalbininko Kazimiero Būgos nuomonei, jog šaknis **lat** – seniau reiškusi "tekėti". Guviai, linksmi teka per kaimo pievas šis upokšnis, kaip ir savo aukštupyje, vidurupyje, taip ir čia, žemupyje, renka šaltą versmių vandenį ir giliai įsigrauzęs į miškingą Šventosios slėnio krantą įsruva į plačią jos tėkmę. Neilgas Latavos kelias iki Šventosios – tik keliolika kilometrų. Išteka ji iš drėgnų, versmėtų Latavėnų kaimo pievų; senieji to kaimo gyventojai mena, jog kadaise ten buvęs šlapias miškas. Latavos aukštupys ir vidurupys melioruotas. Tačiau į tolimas nubanguojančios kalvelės, pu-

Mano senelių sodyba

šynėliai padabina ir ištiesinto upokšnio pakrantes. Pali-kusi Latavėnus, Gečionis, Palatavj, priartėjusi prie savo vardu įvardinto kaimo Latava atgauna pirmąją savo išvaizdą, ima kilpinėti tarpumiškių kloniais, paspartina bėgsimą.

Pietiniu Latavos pakraščiu teka dar vienas upokšnis, vadinamas keistoku vardu – **Biebė**. Kalbininkas Aleksandras Vanagas mano, jog tai gali būti hipernormalizmas iš žodžio „bebe“, nors pamatinė lytis ne visai aiški. „Bebė“ – tai pramanyta baidyklė vaikams gąsdinti.³ Kol šis upeliukas nebuvo melioruotas, Latavos kaime jis tekėjo per klampų raistą, kur augo spanguolės, veisėsi gyvatės. Galėjo žmonės raistu bauginti vaikus, galėjo tuose kemsynuose gyventi toji paslaptingoji „bebė“ ar „biebė“...

Dabar Biebė melioratorių ištiesinta, „sureguliuota“, panaši į griovį, įsirežusi į pievas. Tik pasiekus Šventosios pakrantės mišką, ji suka vingį po vingio, ima čiurlenti, klegėti, plauna eglų, pušų šaknis, o pavasarį patvinusi net gaudžia lyg kalnų upę. Neretai nubėgu pasigrožėti miške vinguriuojančia Biebe, klausausi jos šnekos, pavasariais, vasaros pradžioje tarsi antrinančios paukščių giesmininkams...

Biebė išteka iš Pasmodų ežero. Deja, jau buvusio ežero, kuris puošė Pasmodų kaimą, džiugino jo gyventojus, buvo labai žuvingas. Parūpo melioratoriams tą ežerą nusausti, pertvarkyti gamtą... Jiems pasidarbavus, ežeras pavirto liūnu, niūriu kemsynu, tinkamiausia vieta gyventi visokiems baubams... Ką gi, suniokotas Pasmodų ežeras yra vienas iš daugelio pavyzdžių, kai žmogus, panoręs tapti gamtos valdovu, atsiduria nemokšos mokinuko vietoje. Tačiau Biebės melioratoriai neįstengė sustabdyti, ji pro buvusio ežero atvašynus pasileidžia srovėn per Pasmodų, Maželių, Latavos pievas, klonius; Šventosios slėnyje prisidengusi vešliais žolynais tyliai, beveik nepastebimai atiduoda didesnei upei savo vandenį. Nors Biebė kone perpus trumpesnė už Latavą, bet savo vandeningumu nelinkusi jai nusileisti.

„Anykštija... Tik į save panašus žemės plotas, išsi-kuprojęs, išsibangavęs vakarinėje Aukštaičių kalvyno nuošlaitėje, ten, kur aukštumos nesibaigė, o lygumos neprasidėjo“, – taip nusako profesorius Česlovas Kudaba Anykščių apylinkių kraštovaizdį.⁴ Labai tinka toks profesoriaus apibūdinimas Latavos kaimo peizaui. Kloniai, kalvelės, miškų ūksmė, gražiausios Lietuvos upės Šventosios bei į ją įtekančių Latavos ir Biebės slėniai, senvagės... Nedideli čia apnuogintų dirbamų laukų ploteliai, juos, kaip ir ant iškilmėlių stovinčias sodybas, apsupa miškas. Latava – tarpumiškio sodžius. Tik nuošaliu jo nepavadinsi – judrus, asfaltuotas plentas, čia pat Andrioniškio bažnytkaimis, o ir Anykščiai netoli, jeigu neužstotų miškai, ant kalvos pasilypėjęs juos matytum. Gražus, mielas man Latavos kaimo kraštovaizdis, nepakartojamas savo kalvelėmis, šilais, Šventosios pakrante, upokšniais. Tik žiūrėk, grožėkis visais metų laikais.

Latavos praeitis

Mano seneliai įsitikinę, kad Latavos kaimas, jų sodyba yra Lietuvos karaliaus Mindaugo dvaro žemėje. Ir štai kodėl. Mano močiutė ir senelis 1989 m. parašė straipsnį, kurį išspausdino „Kultūros barų“ žurnalas.⁵ Tame straipsnyje jie prisiminė prieškarinio Lietuvos spaudoje prasidėjusią diskusiją dėl Mindaugo pilies Vorutos lokalizacijos. 1935 m. liepos mėnesį Anykščiuose lankėsi Kauno universiteto profesorius Eduardas Volteris. Jis domėjosi Šeimyniškių piliakalniu, įžvelgė jį juosiančių upokšnių Volupio ir Vorelio senovinio tvenkimo žymes, apžiūrėjo dešiniojo Šventosios intako Latavos žemupį ir, remdama-

sis kryžiuočių surašytomis žiniomis, kad Voruta buvusi „*apud flumen Lettawo*“, vadinas, prie Latavos upės, kad Mindaugas kalavijuočiams dovanojamų žemių aktą pasirašęs „*in curia nostra Lettower*“, t.y. mūsų dvare Letova, nusprendė, jog Šventosios ir Latavos trikampyje buvęs didelis Mindaugo dvaras; netoli, už Šventosios, ir jo pilis Voruta, kuri greičiausiai pavadinimą gavusi nuo vandenvardžio **Varis**, anykštėnų tariamo **Voris**... Tas savo prielaidas profesorius paskelbė žurnale „Židinys“ išspausdintame straipsnyje.⁶ E. Volterio mintims su entuziazmu pritarė rašytojas A. Žukauskas-Vienulis ir jas pratęsė, remdamasis legendomis, straipsnyje „Atrasta Mindaugo laikų Vorutos pilis“. Spauldoje prasidėjo polemika. Istoriškai, išskyrus Paulių Šležą, išsakė abejones, kad Šeimyniškių piliakalnis – tai Voruta, dėstė savo versijas. Ginčas ir liko ginču, jam užbaigti trūko įrodymų ir faktų. Praėjus daugiau kaip penkiasdešimčiai metų prof. Juozas Jurginis savo istoriografinėje studijoje „Odė Anykščiams“, prisiminęs ginčus dėl Vorutos buvimo vietos, rašė: „*Anykštėnai turėtų sakyti: dyvai, dideli dyvai, niekas lig šiol neįrodė, kur buvo Voruta ir Mindaugo sostinė, bet ėmė tvirtinti, kad ne prie Anykščių. Gal ir ne prie Anykščių, kur – ir toliau tebesuka galvas mokslininkai, bet niekas neatima Anykščiams garbės, kad būtent nuo jų prasidėjo pačių lietuvių tikrosios Vorutos ieškojimas. Mokslinė hipotezė literatūroje ir liaudyje virto legenda*“.

Savo straipsnyje mano seneliai, persakę, kas buvo rašyta spaudoje apie Šeimyniškių piliakalnį kaip Vorutą, papasakojo, ką jie sužinojo iš seniausio Latavos kaimo gyventojų, buvusio eigulio Povilo Vercinsko. Senasis eigulys parodė netoli Biebės žiočių per Šventąją nuo neatmenamų laikų buvusią brastą, dar ir dabar išlikusias akmenimis grįstos perėjos žymes. Kaimo senoliai yra pasakoję, jog čia buvęs karo takas, per upę vedęs lietuvių kariuomenę iš netoliese esančios pilies... O toji pilis stovėjusi už kelių kilometrų esančiame Šeimyniškių piliakalnyje, kurį anykštėnai vadina Voruta. Apie šią brastą užsimena ir Bronius Kviklys savo knygoje „Mūsų Lietuva“: „*Netoli upelio, kairiajame Šventosios krante, yra senovinio karo tako – perėjos likučių ir liekanos akmeninio grindinio, kuriuo keldavosi per upę kariuomenė*“.

Povilas Vercinskas parodė kalvą dešiniojoje Biebės pakrantėje, vadinamą **Karalienės kapu**. Padavimas sako, jog tenai palaidota karaliaus Mindaugo žmona. Dar prieš karą Šventąja iki Latavos kaimo baidare atplaukusį rašytoją A. Vienuolį ir jo sūnų Stasį P. Vercinskas nuvedė prie Karalienės kapo; ant kalvos jie praleido visą vasaros naktį.

Karalienės kapas už puskilometro nuo senelių sodybos. Ne kartą esu buvusi ant tos kalvos, apsuptos miško, tokios paslaptingos. Pastebėjau, kad visa kalva apaugusi pakalnutėmis. Kai jos pražysta, pakvimpa miškas, tarp žalių lapų tyliai tyliai skamba balti tų nuostabių žiedų varpeliai Beje, archeologai pasidomėjo Karalienės kapu, bet pakasinėje kultūrinio sluoksnio nerado, nustatė, jog tai smėlio kopa, nors ir labai panaši į žmonių rankomis supiltą pilkapį. Toje miškingoje pakrantėje yra ir daugiau kalvų. Per tuos ilgus šimtmečius žmonių atmintis galėjo ir neišsaugoti tikslios padavime minimos karalienės kapo vietos, galėjo gerokai pasikeisti ir pats kraštovaizdis. Vilčių surasti vietą, kur amžino poilsio atgulė karalienė Morta, mažai. Tik įdomu, kodėl čionai, Anykščių krašte, padavimuose vis minima karalienė – Karalienės liūnas prie Ažužerių, Karalienės kapas Latavoje?..

Senelių straipsnis, jame paminėti faktai ir klausimas, kas įmies Vorutos mįslę, neliko be atgarsio. Šeimyniškių piliakalnis, jo apylinkės susilaukė archeologo Gintauto Žabielos dėmesio. Jis keletą vasarų paskyrė piliakal-

nio tyrinėjimams. Archeologas ir jam talkinę Anykščių vidurinių mokyklų moksleiviai, žinoma, nerado nei Mindaugo karūnos, nei karališkojo antspauda, bet aptikti radiniai – puodų šukės, strėlių antgaliai, žalvario dirbiniai, buvusių įtvirtinimų žymės paliudijo, jog XIII a. čia būta vienos iš didžiausių Rytų Lietuvoje medinių pilių. Viena iš savo straipsnių, aptaręs piliakalnio tyrinėjimo rezultatus, atkreipęs dėmesį į Hipatijaus metraštyje minimą Vorutos pilį, jos aplinką, G. Zabiela rašo: „Suprantama, kol bus rasta naujų neginčijamų rašytinių šaltinių, tiksliai nurodančių Vorutos pilies vietą, jos lokalizacija bus daugiau ar mažiau paremta spėjimais. Tačiau kol kas, be Seimyniškių piliakalnio, nėra kitos tokios vietos, kuri taip atitiktų mūsų turimas žinias apie Vorutą“.

Praėjus keleriems metams, atsirado ir naujų duomenų. 1997 m. vasarą Anykščių muziejininkai iš garbaus amžiaus anykštėno, gimusio ir augusio Palatavio kaime, Stasio Dalindos, sužinojo, kad jo gimtajame kaime esama piliakalnio. Tai buvo naujiena, nes to piliakalnio nebuvo istorijos paminklų sąrašuose, jis liko užmirštas. Palatavio piliakalnį apžiūrėjo archeologas Gintautas Zabiela ir istorikas Tomas Baranauskas. Tai kairėje Latavos pakrantėje, tankiame pušyne slypinti aukšta kalva, jos viršūnėje įrengta apvali, maždaug 30 cm skersmens aikštelė, nuo aukštumos atskirta pylimu ir grioviu. Metalų detektorius toje aikštelėje aptiko žalvarinę diržą sagtį, žalvarinio indo dalį ir dar keletą radinių, kurie priskirti XIII a. Įdomu, kas dar bus rasta ėmus nuodugniau tyrinėti šį piliakalnį?

Netrukus po šio atradimo istorikas Tomas Baranauskas paskelbė straipsnį, kuriame, papasakojęs apie Latavos piliakalnį, daro išvadą, jog čia, Lietuvos ir Livonijos pasienyje, buvusi Mindaugo dvaro pilaitė, ir tie donaciniuose aktuose esantys įrašai „Datum in Lettowia, in curia nostra“ – duota Latavoje, mūsų dvare – yra nuoroda į Palatavio piliakalnį, ten buvusią Mindaugo pilaitę. Istoriko nuomone, atradus Palatavio piliakalnį, Letovijos tapatinimas su Latava įgijo tvirtą pagrindą. Aptaręs Mindaugo karūnacijos aplinkybes, atkreipęs dėmesį į kai kurias detales, straipsnio autorius rašo: „Tai, kad Latavos ir Varutės kalnai yra netoli vienas kito, patvirtina ir Latavos siejimą su Letovija, ir Varutės kalno – su Voruta. Tad Latavos dvaro lokalizavimas gali užbaigti jau daugiau kaip pusantro šimtmečio vykstančias diskusijas dėl Vorutos pilies vietos nustatymo“.

Taigi dabar jau ir aš manau, kad Latavos kaimas – tai Mindaugo dvaro žemė. Ko gero, nuo šių apylinkių ir prsidėjo Lietuvos valstybė...

Tam, kad įrodyčiau, koks nepaprastas Latavos kaimas savo tolimesne istorine praeitimi, aš ir leidausi į istorikų straipsnių apžvalgą, ieškojau ryšio tarp Vorutos ir Latavos. Šiaip ar taip, čionai tikrai būta Lietuvos karaliaus Mindaugo, čia liko jo pėdos...

Sunku atsakyti į klausimą, kam priklausė Latavos kaimas, jo žmonės XIV–XVIII amžiuje. Reikia manyti, kad Latava turėtų būti minima kokiuose nors istoriniuose šaltiniuose arba dvarų inventorių sąrašuose. Rašytiniuose šaltiniuose pavyko rasti tik porą užuominų apie Latavos kaimą XIX a. II pusėje ir XX a. pradžioje. Abėcėliniame Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašė rašoma: „XIX a. antroje pusėje Latava ir Krepšiagalys priklausė Vilksmergės apskrities Andrioniškio valsčiui. Krepšiagalio savininkas 1887–1888 m. sandūroje buvo liuteronas Gustavas Adolfas, Karlo sūnus. Jis turėjo 186 dešimtinės miško“.

Po pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo pateikiamos tokios žinios: „1923 m. Latava priklausė Panevėžio apskrities Andrioniškio (Indrioniškio)

valsčiui. Latavos (Lotovos) kaime tuo metu buvo 20 ūkių (sodybų) ir 104 gyventojai, Palatavio viensėdyje – 4 ūkiai ir 27 gyventojai, Krepšiagalio (Krepšagalio) palivarke – 2 ūkiai ir 13 gyventojų. Iš viso Andrioniškio valsčiuje 1923 m. buvo 51 gyvenvietė, 452 ūkiai ir 2 528 gyventojai. Daugiau nei Latavoje gyventojų buvo Andrioniškio miestelyje (59 ūkiai, 263 gyventojai) ir dar 6 kaimuose: Pavarese (32 ūkiai, 167 gyventojai), Sodeikiuose (22 ūkiai, 118 gyventojų), Zabelynėje (23 ūkiai, 115 gyventojų), Pargriežiuose (19 ūkių, 107 gyventojai), Ramaškonyse (9 ūkiai, 107 gyventojai), Lašiniuose (20 ūkių, 106 gyventojai)“.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje dar dauguma Latavos kaimo valstiečių priklausė nuo dvaro, nes buvo „ordinarščikai“, už jiems po decentiną nuomojamos žemės dvarui mokėdavo pinigais ir grūdais. Latavoje buvo tik du stambesni ūkininkai: Adomas Giedraitis ir Antanas Kavoliūnas, turėję kaimo rėžiuose visą valaką žemės. Didžiausi dirbamos žemės plotai Latavos ir Krepšiagalio kaime, daugiau kaip 200 hektarų, priklausė dvarininkui Ivanauskui, kuris gretimame Krepšiagalio kaime turėjo dvarėlį. Toji Latavos kaimo dalis, kur pavieškelėje lig Latavos upelio ir šiaurės Dominų sodybos gūžės nedidelės gryčelės, gyveno vargingi valstiečiai, kažkodėl buvo vadinama **Bebruisku**. Dvaro įtakoje kai kurie Latavos valstiečiai, kaip Giedraičiai, Pilčiai, Vaišvilos, Vercinskai, stengėsi kalbėti lenkiškai. Šiame tikrais lietuviais laikė, tik lietuviškai kalbėjo Antanas Kavoliūnas, Anicetas Strazdas, Mykolas Bulotas. Tačiau vėliau dėtis lenkais jau niekam nebuvo reikalo, lenkomanija neteko reikšmės. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą dvarininkas Ivanauskas pardavė savo dvarą Kaušpėdai, naujam žemvaldžiui „ordinarščikai“ buvo nepageidautini, jie kėlėsi gyventi kitur, kūrėsi kituose kaimuose. Tad jau 2–3-ajame šio amžiaus dešimtmetyje Latavos kaime, turėjusiame arti 30 kiemų, išnyko kone pusė sodybų.

Išnykusios sodybos

Dėl vienokių ar kitokių priežasčių, gyvenimo permainingų nyko sodybos Latavos kaime, mažėjo gyventojų ir vėlesniais laikais. Prasmego žemėn pamatų akmenys, užako šuliniai, užtraukė žolė į tas sodybas vedusius keliukus ir takus... Nemažai tų buvusių sodybviečių paslėpė užėjęs miškas, bet vis dėlto kai kur dar liko ženklų, jog gyventa žmonių. Padedant Povilui Vercinskui ir kitiems seniesiems lataviečiams, man pavyko išsiaiškinti, kur būta tų išnykusių sodybų, kai ką sužinojau ir apie gyventojus bei jų likimus. Bandžiau įsivaizduoti, kaip atrodė tie žmonės, kurių niekas niekada nematys, kurių paveikslai ir gyvenimai išplaukia tik iš senolių atsiminimų.

1. Ten, kur dabar yra Giedraičių sodyba, tuoj už jos tvarto buvo **Mykolo Buloto** vienkiemis. Kadaise čia, pro Pilčius, Giedraičius, Bulotus ėjo kelias Šventosios link, buvo kaimo ulyčia. Dabar ulyčios – to senovinio kaimo kelio su abipus augančiais medžiais – beveik nelikę nė ženklo. Ten, kur buvo Buloto sodyba, dabar dirbamos žemės laukas. Bulotas turėjo „trecinką“ – 9 hektarus žemės, o jo vienkiemis buvo pačiame kaimo pakraštyje, paskutinis Latavoje. Užaugino tris dukteris. Vyriausia duktė Veronika išteikėjo už našlio lataviečio Kazio Gaižausko. Kita Bulotaitė išteikėjo už anykštėno ir apsigyveno Anykščiuose. Jauniausia duktė Julė išėjo į vienuolyną, visam laikui paliko Latavą; tolesnis jos gyvenimas niekam nežinomas. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Bulotas pardavė žemę, išsikėlė gyventi kitur. Nugriautos sodybos vietoje jau daug metų dera javai, bulvės.

2. Priešais dabartinę Pilkių sodybą kairėje plento pusėje, kur dangų remia aukštos paplentės miško pušys ir eglės, būta **Šiaučiučio** trobelės. Ji, jau pagyvenusį, neturėjusį šeimos, vienišą, prisimena tik Povilas Vercinskas. Šiaučiučio buvo bežemis, vertėsi puodžiaus amatu: žiesdavo ir išdegdavo dubenis, puodus, kurie pasižymėjo ypatingu stiprumu. Neslėpė kaimo puodžius tos savo gaminių savybės paslapties, apeidavo Latavos ir kitų aplinkinių kaimų sodybas, turėjusias pirtis, prašydavo sugrūdėjusių pirties akmenų, parsinešęs sugrūdavo juos į miltus, dėdavo į žiedžiamų puodų molį. Įdomu būtų pamatyti nors vieną Šiaučiučio žiestą puodą, bet laikas nepagailėjo ir jų. Seniai jau nebėra puodžiaus Šiaučiučio ir varganos jo trobelės pavieškelėje.

3. Nėra žymės, kur būta ir **Antano Vaišvilo** sodybos. Ji taip pat stovėjo kairėje plento pusėje, ant kalvelės, netoli dabartinės Blauzdiinės trobelės. Užėjo miškas ir ant tos kalvelės, sodybvieta varpo medžių šaknys. Čionai gyvenęs Antanas Vaišvila kirtu mišką, pynė ir plukdė sielius. Žmonės jį pravardžiavo Kilka. Jo sūnus Jonas suviliojo gretimame Krepšiagalio kaime tarnavusią merginą Uršulę, paliko ją su vaiku... Bet nepėsčia buvo toji Uršulė, vieną naktį ji atėjo pas Vaišvilus ir padegė jų trobesius, po to su vaiku ant rankų prisistatė policijai... Supleškėjus sodybai, Antanas Vaišvilas glaudėsi pas tą patį sūnų Joną, vedusį anykštėnę ir apsigyvenusį Anykščiuose. Pokario metais Jonas Vaišvila vienintelis iš Latavos kaimo vyrų tapo sribu. Vedė antrą kartą. Antanas Vaišvila, sulaukęs gilios senatvės, prieš keletą metų mirė Anykščiuose.

4. Netoli Vaišvilų sodybos, arčiau Latavos upelio, prie taip vadinamų Paliūnės pievų, stovėjo **Prano ir Elenos Lukošių** trobelė. Mažutė, vargana, ne ką didesnė už priemenę. Ją surentė pats Pranas Lukošius, vedęs Stepono Gaižausko dukterį Elena, pramokusią siuvėjauti. Žemės

Paskutinė seniausio Latavos kaimo gyventojo **Povilo Vercinsko** nuotrauka 2000-ųjų metų gegužę

Lukošiai beveik neturėjo, prie namų nedidelį sklypelį daržovėms susivarpydavo kastuvu. Pranas Lukošius dirbdavo pas žmones padieniu darbininku. Senieji lataviečiai jį prisimena kaip darbštų, gerą žmogų, bet žmonos nemylimą, silpnos sveikatos. Paliktas žmonos Pranas Lukošius neilgai gyveno, dar prieš karą buvo palaidotas Andrioniškio kapinėse. Seniai nebėra ir jo trobelės.

5. Kairėje plento pusėje būta **Aniceto Strazdo** sodybos. Ji glaudėsi prie pat vieškelio, priešais dabar esančią autobusų stotelę. Buvusią sodybvieta supa liekni beržai, jiems visiškai priartėti prie plento neleidžia vešlus lanksvų sąžalynas. Šie krūmokšniai – buvusios sodybos ženklas – matyt, kadaise žaliavo gyvatvorėje, bet dabar išplito ir užėmė visą buvusio kiemo plotą. Dygsta čionai ir baravykai, lepšės, tai jau miško valdos.

Aniceto Strazdo tėvas buvo "ordinarščikas", į senatvę sunkiai beprigirdintis žmogus. Jo duklė išteklėjo už Kosto Giedraičio, stambaus Latavos ūkininko Adomo Giedraičio sūnaus. Mirus tėvams vedė ir pats Anicetas Strazdas, išėjo užkuri į Katlėrių kaimą. Strazdų trobesių rąstai praverė malkoms Kaušpėdo plytinėje.

6. Patys seniausi Latavos kaimo gyventojai mena ir dar vieną pastatą, buvusį kairėje plento pusėje, pačioje kaimo pradžioje – žydo **karčema**. Stovėjo ji prie pat kelio, ten, kur dabar kėpso keli didžiuliai akmenys, keroja krūmai ir prasideda paplentės miškai. Į šiaurės vakarus nuo karčemos, įlomėje, telkšojo didelė bala, vadinama Žydbala, plyti jina čia ir dabar, prižėlusai puplaiškių, švilių, neišdžiūsta ir vasarą.

Povilas Vercinskas prisiminė ir papasakojo vieną linksma nutikimą, susijusį su karčema. Vieną žiemos dieną rogėmis važiavę iš Anykščių Zabelynės kaimo vyrai užėjo ton karčemon pasišildyti. Tuo tarpu ten buvę Latavos kaimo vyrai – Gaižauskai, Strazdas, Vaišvila – slapta į atvykėlių rogių šiaudus įkišo kumpį, ir vos tik zabelyniečiai įšoko į roges, prisivijo juos, atėmė "pavogtą" kumpį, grasino įduoti policijai, jei nesusitarsią gražiuoju. Zabelynės kaimo vyrai sutiko "gadytis", visi sugrįžo karčemon, jie lataviečiams nupirko gorčių degtinės, tie džiaugėsi "darmavos" prigėrę, paskui neiškentė nepasigyrę visam kaimui savo išmone.

Maždaug už kilometro nuo Latavos kaimo, tik jau dešinėje plento pusėje, Krepšiagalio kaime buvo kita karčema. Ten kasdami žvyrą kaimiečiai rado žmonių griaučių. Atkreipė dėmesį į tai, kad negyveliai buvo palaidoti kniūbsti. Taip laidodavę tik ne savo mirtimi mirusius...

7. Ne per toliausiai nuo Strazdų sodybos, dešinėje plento pusėje, ten, kur dabar auga tankus miškas, priešais keliuką, atsisukantį į Meškauskienės sodybą, gyvena **Jakučionienė**. Ją vargiai beprisimena ir Latavos kaimo senbuviai. Ji buvo našlė, vaikų neturėjo, gyveno skurdžiai, eidavo duoneliauti pas žmones.

Didžioji dauguma Latavos kaimo sodybų buvo atokiau, į dešinę nuo plento, Šventosios link, kur dabar tarpumiškių kalvelės, kloniuose plyti dirbamos žemės plotai, pievos, "apremintos" pušynų, beržynų.

8. Nuo plento atsisukęs dešinėn, perkirtęs siaurą paplentės miško ruožą, smėlėtas keliukas atveda prie pirmosios iki šių dienų išlikusios Latavos kaime Genės Gaidienės sodybėlės. Visai greta jos, kur dabar linksmai žaliuoja eglaičių pulkelis, buvo ir vyriausiosios Genės sėters **Onos Gaižauskaitės-Genienės** trobelė. Jos vyras Kazys Genys tarnavo pas Kaušpėdą, padėjo statyti Andrioniškio bažnyčią. Iš šio nuolankaus ir lėto būdo kaimo žmogaus vyrai mėgdavo pasišaipyti, jam iškrėsti kokį pokštą. Po vieno jį įskaudinusio pokšto Kazys susirgo, nepadėjo nė ligoninė... Mirė jis, palikęs žmoną su penkiais mažais vaikais. Jauniausias sūnus Valentinas, bai-

gęs Anykščių vidurinę mokyklą, keliolika metų dirbo Anykščiuose, paskui su šeima persikėlė gyventi į Molėtus, iki šiol dirba administracinį darbą. Valentino duktė Vaida išgarsėjo kaip "Dainų dainelės" konkursų laureatė, visiems labai patikusią "Sparnuotųjų sūpynių" atlikėja. Ir dabar ji nesiskiria su muzika, daina, baigusi studijas dirba muzikos mokytoja.

Ona Genienė, sulaukusi gilios senatvės, paskutinius savo gyvenimo metus praleido pas sūnų Valentina. Mirė ji 1991 m. Palaidota Andrioniškio kapinėse.

Latavoje buvo ir ne visai įprastų Lietuvos kaimams gyventojų. Čia gyveno ir penkios žydų šeimos. Keista, kodėl jie įsikūrė Latavoje, o ne kokiam bažnytkaimyje ar miestelyje. Latavos žydai gerai sutarė su vietos gyventojais, esant reikalui pagelbėdavo, švęsdami savo šventes apdalinavo kaimynus macais ir "geltonu vyneliu". Žydės moterys patardavo, kaip gydytis, pradžiugindavo vaikus padovanodamos jiems tuščias degtukų ar žvakių dėžutes, kurios labai tikdavo žaidimams.

9–13. Prie to paties keliuko, kuris pro Gaidienės sodybėlę veda tolyn link dabartinės Dominų sodybos, kadaise rikiavosi trijų žydų trobesiai. Žydo **Jankelio** namuose vyrai gaudavo degtinės. Prekiavo degtine ir jo kaimynas **Strolis**. Lemtingas jam buvo rusų kazokų būrio pasirodymas Latavos kaime Pirmojo pasaulinio karo metais. Pasklido jie tąkart po kaimo gryčias, prisivaišino, palėbavo. Vienas kazokas pasigedo savo žirgo. Puolė ieškoti ir surado žydo Strolio tvarte. Įtūžę kazokai nusivedė Strolį prie Gaižauskų sodybos ir nušovė.

Vargingiau už kitus žydus gyveno **Chajimokas**. Jis prekiavo odomis. Tuo savo verslu jis neretai papiktindavo lataviečius, nes tas iš kaimiečių supirkta odas pamerkdavo versmėtame šulinėlyje ar baloje, iš kur gerdavo vandenį besiganantys gyvuliai. "Tas parka Chajimokas užnuodys mums gyvulius!" – šaukdavo kaimiečiai. Chajimokas pirmasis iš žydų paliko Latavą, persikėlė gyventi į Troškūnus.

Už Dominų sodybos, stovinčios ant aukštos kalvos, dar aukščiau buvo žydo **Maušos** namai. Dar ir dabar šią aukščiausią Latavos kalvą gyventojai vadina Maušakalniu. Mauša buvo kromelninkas, važinėdamas po kaimus prekiavo įvairiomis smulkiomis prekėmis.

Pats turtingiausias Latavos kaimo žydas buvo **Joselis**. Turėjo jis ant Latavos upelio kranto pasistatytus gražius namus, iš vokiečio nupirtą malūną, kur įrengė ir vilnų karšyklą, vėlyklą. Labai buvo reikalingas Latavos ir aplinkinių kaimų žmonėms Joselio malūnas, prie jo kasdien stovėdavo su grūdų maišais atgirgždėję vežimai. Joseliui malūne talkindavo ir du jo sūnūs – Ickelis ir Brancka. Turėjo Joselis ir dvi dukteris – gražias žydaites. Prieš karą jis pardavė malūną Pavirinių ūkininkui Stukui. Tačiau naujasis savininkas neilgai džiaugėsi Latavos malūnu. Bolševikams okupavus Lietuvą, malūnas buvo nusavintas, atiteko "liaudžiai"...

Gal nujausdamos šurpius laikus, dar prieš karą žydų šeimos dingo iš Latavos. Kur Latavos kaimo žydai pasidėjo, kaip susiklostė tolimesnis jų gyvenimas, niekas negali pasakyti. Tačiau senųjų lataviečių atmintyje tie žydai labai gyvi, kiekvienas senolis apie juos turi ką papasakoti...

Skubanti į Šventąją Latavą linksmi gurgena, net suplaka putą, šokdama per akmenų slenkstį – buvusio malūno užtvankos liekanas. Žymu, kur buvo tos užtvankos pylimas, kurį veltui bando pridengti gervogienojai. Tikriausiai po jais slypi ir buvusio malūno pamatai.

Kai buvau maža, labai man rūpėdavo ateiti čionai kartu su seneliu ar močiute pasiklausti, kaip dainuoja per akmenis garmanti Latava. Rūpėdavo ir pabraidyti nuopusius nuo užtvankos liekanų, išplatėjusio upokėnio

brastoje, pasižiūrėti, kur veda atbėgęs prie brastos ir kopiantis kitan krantan jau baigiantis užželti keliukas. Parūpsta man ateiti čionai, klausytis Latavos almesio, žiūrėti į jos veržlų, amžiną bėgimą ir dabar...

Aprietęs Maušakalni, priartėjęs prie buvusio malūno ir brastos, kaimo keliukas toliau vingiuoja Latavos pakrante, šliejasi prie miško. Juo eidamas pasiektum Šventąją. Bet grįžkime šiuo keliuku atgal, nes dar nemažai liko neaptartų išnykusiųjų kaimo sodybų. Stabtelėkim Maušakalnio papėdėje, kur šiaurės vakarų pusėje atsiveria plačių Latavos lankų vaizdas. Sako, kad tada, kai buvo užtvankta Latava, ten tyvuliavo vanduo, nardė devynios galybės žuvų. Ėjo kalbos, jog ir kolūkio vadovai ruošėsi čionai užtvankinti Latavą, prie atsiradusio ir įžuvinto ežero ketino įrengti poilsiavietę. Iš tiesų, ežeras labai būtų tikęs Latavos kaimo kraštovaizdžiui.

Dabar šiose abipus Latavos plytinčiose drėgnose lankose ganosi karvės, vasarą pakvimpa pradalgės džiūstančiu šieniu. Lankos užsibaigia toluoje it kokia didžiule žalia kepure dunksančių medžių kupeta. Viduvasarį toji žalia kupeta nubąla – pražysta šimtametės liepos. Iš jų neša medų ir mano senelių bitės.

14. Tos senos liepos ir kiti glaudžiamie būryje lapojantys samanotais kamienais medžiai – tai **Masių** sodybės palikimas. Dar būdamas kaimo bernelis, Mikas Masys ne tik Latavoje, bet ir visoje apylinkėje garsėjo kaip "cicilikas", save vadino "Masys Mikas – darbinykas", ragino valstiečius netarnauti ponams, atimti iš jų turta, kurti darbininkų valdžią, vienyti visiems proletarams... Nesulaukęs bolševikų valdžios, Mikas Masys išvažiavo į Ameriką. Enciklopedijoje apie jį rašoma: "**MASYS Mikas** (1892. V. 25. Latavoje (Anykščių rj.) – 1973. III. 7. Detroit), JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1912 m. atvyko į JAV. Dirbo automobilių pramonėje. Dalyvavo Lietuvos socialistų s-gos (1914–16 Detroito, 1917–19 Ročesterio kuopos pirmininkas), Amerikos lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, laisvamanių veikloje. "Ateities žiedo" d-jos m-loje mokė vaikus liet. kalbos. Bendradarbiavo "Kovoje", "Laisvėje", nuo 1928 m. redagavo "Vilnius" Detroito žinių skyrių (slap. Mikas Detroitietis). Nuo 1934 m. daugiau kaip 10 m. vadovavo Detroito I radio liet. programai. Laikini priklausė nuo pažangiųjų lietuvių judėjimo atskilusiai oportunistinei grupei (vad. sklokai). Parašė pjesių saviveiklai: "Gyvenimo bangos" (1969 m. pastatyta Druskininkuose), "Už demokratiją ir nepriklausomybę". 1969 lankėsi Lietuvoje".¹³

Dirbdamas automobilių pramonėje Mikas Masys praturtėjo, tačiau, matyt, labai ilgėjosi gimtojo krašto, bebaigdamas aštuntą dešimtį, ketveri metai prieš mirtį, leidosi kelionėn į Lietuvą. Po jo mirties Andrioniškyje lankėsi ir Miko Masio duktė, pasak andrioniškėčių, milijonierė. Padovanojo ji tada bibliotekai televizorių, paliko daug tėvo sukauptų, Amerikoje išleistų lietuviškų knygų, kuriomis tuoj susidomėjo komunistų ideologiją sergėję saugumiečiai. Po jų peržiūros nedaug tų knygų beliko...

Išvykus į Ameriką Mikui Masiui, tėvų sodybą paveldėjo jo sesuo Salomėja, lataviečių vadinama Saliama. Ji buvo gera audėja, bet ūmaus būdo, kaimynų nelabai mėgiama moteris. Ištekėjo už staliaus Petrausko. Atėjęs užkuriu į Masių sodybą, Petrauskas po kelerių metų mirė, Saliama liko našlė, vaikų neturėjo.

Iki šių dienų gyvas senųjų lataviečių atmintyje po karo kaime užsilikęs ukrainietis, Raudonosios armijos kareivis, kurį visi vadino Ladziumi. Gyvo, linksmo būdo ukrainietis Vladimiras, nusišėpęs savo pavarde, tapęs Ladziumi, išmoko kalbėti lietuviškai, buvo geras dainininkas ir muzikantas, pasidarė labai savas visam Latavos kaimui. Priglaudė jį našlė Saliama. Ladzius palaikė ry-

šius ir su Lietuvos partizana. Labai patiko Ladzius greitame Palatavio kaime gyvenusiai 30 hektarų savininkei, žmonių "amerikonka" pravardžiuojamai Elžbietai Dalindienei. Linksmuolis Ladzius nuėjo gyventi pas ją. Įpykusi Salomėja Petrauskienė nuvažiavo į Anykščius ir pasakė enkavedistams, kad jų kaime yra pabėgęs iš kariuomenės raudonarmietis. Stribai puolė ieškoti Ladziaus, suradę atgabeno į Anykščius. Po kelių dienų Ladzius vis dėlto buvo paleistas, grįžo į kaimą kruvinas, sudaužyta galva. Netrukus vieną naktį atėjo partizanai į Masių sodybą ir nušovė Salomėją kaip išdavikę... Sodyba liko tuščia. Neilgai kartu su Dalindiene gyvenęs Ladzius grįžo į savo kraštą. Masių sodybvietę dabar žymi vasarą pražystantys geltoni daugiamečiai jurginai...

15. Dar prieš karą į Ameriką išvyko Latavos kaimo gyventojas **Ona Dalindaitė**. Ją žmonės pravardžiuojo "panska ubage". Gal todėl, kad ji mėgo kalbėti lenkiškai, laikėsi išdidžiai, nors gyveno skurdžiai, menkoje, sutūpusioje trobelėje, neturėjo žemės. Ją globojo į felčerius prasimušęs sūnėnas Jasius Gaižauskas. Toji Onos Dalindaitės pirkelė stovėjo į vakarus už žydų Jankelio, Stolio, Chajimoko namų, pasitraukusi nuo jų pakalnėn, netoli švenėdrių prižėlusios, niekad neišdžiūstančios balos, vadinamos Varliabale. Keletą metų jos paliktoje pirkelėje gyveno broliai Antanas ir Balys Slivinskai, bet jie neužsibuvo Latavoje. Likusi be šeimininkų Onos Dalindaitės pirkelė išnyko.

Nuo plento pro Gaidienės namelį į kaimo vidurį vedantis, Dominų sodybos ir Maušakalnio link šaunantis keliukas šakojasi. Vienintelė jo atšaka į dešinę – staigus vingis rytų pusėn palei baltais kamienais svidintį beržynėlį – veda pro buvusią Kavoliūnų – Indrelių, o dabar jau mano senelių sodybą. Būta kelių vienkiemio ir šiame pietrytiniame Latavos kaimo pakraštyje, mano daugybę kartų išvaikšiotame, kur, regis, jau pažįstama kiekviena kalva, medis, samanotas akmuo...

16. Jeigu iš šito keliuko nepasuksi kairėn, nekopsi į kalvą, kur miško apsupta glūdi mano senelių sodyba, o paeisi dar kokį šimtą metrų tolyn, būtinai stabtelėsi prie dešinėje šalikėlėje augančio plačiašakio ažuolo. Keroja čia ir erškėtrožių krūmai. Galimas dalykas, ažuolas sodintas išnykusios sodybos gyventojų. Šio vienkiemio šeimininką, dvaro "ordinarščiką" **Pilotą**, ko gero, taip tik žmonių pravardžiuota, mena tikrai Povilas Vercinskas. Jo vaikystės dienų atminime – didelės šiaudais dengtos Pilotų gryčios vaizdas, aplink aukštos uogomis aptekusios vyšnios, piktas rudas šuo ir keturi maži Pilotų vaikai, su kuriais rūpėdavo pažaisti, bet baisu būdavo to pikto šuns. Už Pilotų sodybos seniau buvo raistas, kur sirpdavo spanguolės, dabar ten, numelioravus Biebę, veša tankus šernų pamėgtas, dilgėlių prižėlęs lapuotynas. Į šitą drėgną, kimsėtą miškelį retai kas linkęs žengti, baugu ten landžioti ir man. Tuoj už ažuolo, buvusios sodybvietės ženklą, kelias veda per melioratorių ištiesintą Biebės upokšnį – pietinę Latavos kaimo ribą, metasi dešinėn, aplenkdamas mišką, suka Sabaliūnų kaimo link. Dabar kelias kerta Biebę aukštai iškeltu pylimu, jo apačioje upokšnis gurgena betoniniu vamzdžiu, o kadaise kitapus Biebės norintys nusigauti žmonės važiuodavo per brastą, tačiau bent kiek pasukus į šoną, nepataikius ant kūlgrindos, vežimų ratai prasmėgdavo klampynėn. Stovėjo prie tos brastos ir kopytstulpis su šv. Jono skulptūra...

17. Ten, kur dabar senelių sodybos pirtelė, telkšo kūdra, kiek aukščiau, ant kalvelės, stovėjo **Klementinos Steponavičienės** trobelė. Klementina buvo Julės, vadinamos Ulija, Gaižauskaitės-Kavoliūnienės sesuo. Abi seserys kurį laiką gyveno artimoje kaimynystėje, sodyba

prie sodybos. Klementinos vyras išvažiavo į Ameriką, ten keletą metų sunkiai dirbo. Grįžęs pirkė žemės Karčių kaime, pasistatė namus, tenai su žmona sėkmingai ūkininkavo. Vaikų neturėjo, tad daug padėjo Sabaliūnų kaime gyvenusiam brolio sūnui. Ant kalvelės, kur buvo Steponavičių trobelė, auga pušys, pavasariais pražysta iš tų laikų užsilikęs alyvų krūmas.

18. Pietryčių pusėje, kur baigiasi senelių daržas, siūruoja aukšti balti beržai, kūpsio kalvelė su didžiuliu, išsikerėjusiu putinu, alyvų krūmais. Pietinėje kalvelės pašlaitėje jau baigia nudžiūti juodalksnių užgožtos dvi senutės obelys, matyt, likusios iš buvusio sodo, nes kadaise ant šitos kalvelės stovėjo graži dvaro prievaizdo **Dambrausko** sodyba. Aplink ją nebuvo miško, galėjai matyti dvaro pastatus Krepšiagalio kaime. Dambrausko sodybą paveldėjo jo sūnus Bronius, tarnavęs dvare, plukdęs sielius, bet taip ir nesuradęs pastovios gyvenamosios vietos. Tėvų sodybą jis persikėlė į Maželių kaimą, paskui gyveno Peniankų kaime, galop su žmona Maryte ir keturiais vaikais vėl buvo grįžęs į Latavą, kurį laiką glaudėsi ubagėlės Jakučionienės pirkelėje.

19. Nuo mano senelių pirties pro lazdynų krūmus nusileidus pakalnėn, už buvusio karjero vos žymus keliukas. Pusiaukelėje iki Šventosios, tankiame eglyne iš kairės atsiveria properša: eglaičių apsuptoje laukymėje tarpsta sodri žolė, pašlaitėje puikuoja nepaprastai didelis ir aukštas lazdynų krūmas. Vasarai įpusėjus, viename šios laukymės pakraštyje pražysta stambiais rožiniais žiedais aukštyt išbėgusios, gražiai karpytais lapais gėlės. Jų pagailėdavo, palikdavo nenuėjusį šienaujantys šią pievelę. Išsiaiškinome, jog tai senovinio darželio gėlės – aukštosios dedešvos. Jos labai patiko mano močiutei, senelis iškasęs kerelį pasodino darželyje po langu. Dabar šitų senovinių gėlių yra ir mūsų darželyje.

Miško laukymėje, kur žydi iki šių dienų išlikusios darželio gėlės – aukštosios dedešvos, būta sodybos. Kadaise jų žiedai džiugino buvusio vienkiemio šeimininkus **Budrevičius**. Mykolas Budrevičius buvo "ordinarščikas". Žmona sunkiai prigirdinti. Jie susilaukė trijų dukterų ir sūnaus, kuris jau paaugęs mirė. Budrevičius buvo labai dievotas žmogus. Išsikėlęs gyventi į Pajuostinį, tarnavo pas kleboną Raugalę zakristijonu.

20. Artėjant prie Šventosios, vėl iš abiejų pusių skendžia vos žymų keliuką miškas. Užėjo šilai, nėra nė ženklo, kur būta **Žekonio** sodybos. Jo vienkiemis stovėjo ant Latavos, skubančios į pultį į Šventąją, aukšto dešiniojo kranto. Žekonis taip pat buvo "ordinarščikas". Didelis mėgėjas pokštauti, krėsti išdaigas. Jis kam nors iš sodiečių ant stogo užtempdavo vežimą, užkišdavo šakų kūleliu kamina, prisitaikęs nuimdavo vežimų ratų kaiščius, bauginavo iš Anykščių, iš Mataušo atlaidų, grįžtančias moteris – ropodavo į kalnelį išsivertęs kailinius, nuogu užpakaliu... Vėliau Žekonis apsigyveno Andrioniškyje. Ir ten neiškęsdavo nepalinksminės žmonių savo pokštais.

Štai tokios tad Latavos kaimo sodybos, kurių šiandien nebėra. Tik tiek, kiek papasakojau, žinau apie jose gyvenusias žmones. Šitos žinios surinktos iš senbuvų atsiminimų nuotrupų. Nežinau, kodėl iš žmonių atminties išdilo moterų paveikslai, jų vardai bei likimai...

Labai džiaugiuosi, kad man pavyko išsiaiškinti, kur būta tų seniai išnykusių sodybų. Dabar vaikščiodama po Latavą, priėjusi prie tų vietų savo vaizduotėje matau anuos, jau nebesančius vienkiemius, šiaudastoges gryčias, klojimus, svirnius, šulinių svirtis, iš tylos pasigirsta nepažįstamų moterų ir vyrų balsai, ataidi vaikų krykštavimai. Kartais tyliame pušų ošime išgirstu, kaip dainuoja amžinai nutolę senieji lataviečiai...

Latavos vietovardžiai

Kaip ir daugelyje Lietuvos sodžių, taip ir Latavos kaimė, buvo įvardinti miškai, pievos, kloniai, balos, kalvos. Tuos vardažodžius daug sykių tarė, kartojo kadaise čionai gyvenę žmonės, kurių jau seniai nebėra. Atėję iš gyvosios kalbos, aukštaičių tarmės seni vardai, pavadinimai jau vis rečiau suskamba senolių atmintyje. Reikia manyti, nemažai jų pasiliko užmarštyje ir jau nebebus perduodami iš kartos į kartą, nebus paveldėti... Tikriausiai tai, ką man pavyko išgirsti iš Latavos kaimo senbuvų, juos išklausinėjus, yra tikrai maža dalis iki šių dienų žmonių atminime užsilikusių vietovardžių. Dabar, kai aš tariau šiuos senžodžius, ataidi jie man iš labai tolimos praeities, kurioje nebėra laiko, tik prisiminimai. Tame žodžių skambesyje girdžiu Aukštaitiją, savo gimtąjį kraštą, jaučiu prasmę – ryšį su gamtovaizdžiu, su čia iki mano atėjimo gyvenusiais žmonėmis.

Gegužinė, Varliabalė, Kūlalai... Parašiau šiuos vietovardžius ir matau gėlėmis marguojančią pamiškės laukymę, lomoje tyvuliuojančią, švendrais užsimaskavusią balą, ryto miglos numelsvintą pušyną. Dabar man tie vietovardžiai – tai ir mano išvaikščioti Latavos kaimo kampeliai, teikiantys pažinimo džiaugsmą, susiję su vaikystės dienų nuotaikomis, įspūdžiu.

Suprantu, jog tų nuo senų laikų įvardintų kaimo vietų aš nesugebėsiu aprašyti taip, kad ten niekada nebuvęs matytų spalvas, prieš akis atsivėrusį vaizdą, pajustų pušynų ir vandens dvelksmą, išgirstų iš tylos išplaukiantį žodį. Galiu tik nusakyti...

ŽYDBALA (1). Taip dar ir dabar senieji lataviečiai vadina pamiškėje esančią, užpelkėjančią, apsuptą asiūklių, viksvų ir puplaiškių balą, kuri neišdžiūsta ir per vasaros sausras. Telkšo ji Maželių ir Latavos kaimų paribyje, kairėje plento Anykščiai–Andrioniškis–Kupiškis pusėje, dar prieš prasidedant paplentės miškui. Šioje vietoje, pabalyje, prie pat plento, kur dabar keroja kelios pavienės pušys ir kėpso didelių akmenų krūsnis, kadaise stovėjo žydo karčema, todėl suprantama, kodėl žmonės taip praminė ir tą balą. Beje, toje vietoje, kur būta karčemos, baigiantis pavasariui pražysta saugotinos, retokai pas mus sutinkamos lieknosios plukės. Jų žiedai dvigubai didesni už įprastinių, dažnai pasitaikančių ir anksti pavasarį pražystančių baltažiedžių ir geltonžiedžių plukių. Lieknosios plukės kur kas aukštesnės, grakštesnės už tas mums gerai pažįstamas. Vėjo plaukstomos jos tarsi šokančios fėjos. Gana didoka, iš vakarų ir šiaurės pusės užstota miško Žydbala pavasarį ir vasarą uždumblėjusius pakraščius taip pat padabina drėgmės nebijančių augalų žiedais. Iš sodrios žalumos spindi rausvai balti puplaiškių žiedai, iš tolo boluoja it netirpstančios net ir vasaros saulėkaitoje sniegės švyliai, raudonomis žarijomis žėruoja trindažolių žiedai.

Slėpinga, prieinama tik sparnuočiams toji Žydbala. Mėgsta jos atvašnyuose pasislėpti antys, nežinia iš kur slypinčios buveinės pakilęs padangėn virpina orą savo mekenančiomis plunksnomis ilgasnapij perkūno oželis. O vakarais iš sutemų atsklinda nematomos griežlės balsas. Toks pirmykštis, monotoniškas, , aidojantis net paukščiui trumpam nutilus. Čia, prie Žydbalos, griežlės balsas man nepanašus į tą "Krės, krės varškės". Jame girdžiu pirmapradės, žodžiais nenusakomos melodijos gaidas.

GEGUŽINĖ (2). Čia pat, tik jau dešinėje plento pusėje, plyti nedidelė, paplentės pušyno apglėbta laukymė. Kas vasarą čia veša sodri žolė, skleidžia savo violetinę šviesą pražyde snapučiai. Nežinau, kodėl į šią pievelę vis dar nedrįsta žengti pušys ir eglės. Gal todėl, kad čia puiki ganiava karvei, o gal dar laukia šokėjų?.. Mat se-

niau čionai Latavos ir aplinkinių Sabaliūnų, Krepšiagalio, Maželių kaimų jaunimas mėgdavo rengti gegužines. Tad ir laukymę pavadino Gegužine.

Bandau įsivaizduoti į šią paviškelės pievelę susirinkusį kaimo jaunimą, merginas ir vaikus, šokančius polkas ir valsus, einančius ratelių, dainuojančius, bandau išgirsti visoje apylinkėje garsaus muzikanto, Antano Morkūno iš Krivinskų, armoniką... Tikriausiai čia griežė ir tasai pabėgelis raudonarmietis Volodia, sodiečių vadinamas Ladiumi, už savo gyvą, linksmą būdą tapęs kaimo merginų ir moterų numylėtiniu... Ne, jau nesulauks Gegužinės pieva šokėjų, dainininkų. Daugelis tų, kurie čia šoko, dainavo, linksminosi, susimaišė su smiltimis. Į tylų kaip atodūsis pušų ošimą vis terpiasi pro šalį praleikančių automobilių gausmas.

SILAS (3). Tasai kairėje plento Anykščiai–Andrioniškis–Kupiškis pusėje priglundęs miškas, žemėtvarkininkų planuose įvardintas Latavos mišku, vietinių nuo seno vadinamas Silu. Dunkso jis iki pat Andrioniškio, brandžių pušų ir eglių kamienais ir žaliomis šakomis užsklendęs plentu keliaujantiems akiratį. Užėmęs visą vakarinį Latavos kaimo pakraštį Silas savo viršūnėmis nubanguoja, įsisupa į melsvą tolią miglą, pasiekia Palatavį, gal ir Karčių kaimą. Teisybę pasakius, aš nežinau, kur kitas šito Silo kraštas, kur jis baigiasi. Jis mano dar neišvaikščiotas, matyt, todėl atrodo gūdas ir bekraštis.

Vokiečių okupacijos metais Latavos žmonės nutarė, jog reikia kaimui turėti didelį, gražų kryžių. Padarė jį Panevėžyje gyvenęs Stasys Giedraitis. Kryžių pastatė prie plento, priglundusio Silo atšlaitėje, netoli Vaišvilų sodybos, jį pašventino kunigas Matas Šermukšnis. To įvykio dar ligi šiol nepamiršo kaimo senoliai, nes tai buvo viso kaimo šventė. Ją atšventė visi pas Giedraičius susirinkusieji, dideli ir maži lataviečiai.

Kitą vasarą, traukiantis vokiečių kariuomenei, kautylių su rusais metu Vikonių kaimo laukuose žuvo du vokiečių kareiviai. Niekas iš vikoniečių nenorėjo jų laidoti savo žemėje, tad žuvusiųjų kūnus atvežė į Latavą palaidoti valdiškame miške – Sile. Palaidojo juos šalia pastatyto kryžiaus, kartu su žuvusiųjų palaikais užkasę ir į butelį sudėtus jų asmens dokumentus. Kai kurie tą įvykį menantys lataviečiai sako, jog vienas iš palaidotųjų buvęs ne vokietis, o generolo Povilo Plechavičiaus rinktinės lietuvis. Latavos kaimo merginos sutvarkydavo žuvusiųjų kapą, pasodindavo gėlių, tuo labai papiktindamos sribus...

Kelis dešimtmečius Šilo prieglobstyje, prie Andrioniškio artėjančio plento kairėje pusėje, išstovėjo lataviečių kryžius, kol sudūlėjo ir nuvirtė. Vargu ar kas nors jo vietoje pastatys naują. Anykščių muziejininkų rūpesčiu prieš keletą metų karių kapo vieta paženklinta mažų, kuklių stogastulpiu.

SULNALIS (4). Maždaug už poros šimtų metrų nuo Gegužinės iš plento šakojasi dešinėn per pušyną į kaimo gilumą vedantis keliukas. Šiame pušynėlyje kuproja si nedidelės kalvos, yra ir raguvų. Viena iš tų raguvų, dešinėje keliuko pusėje, panašią į didelį sausą griovį lataviečiai vadina Sulnaliu. Sako, kad kažkada labai seniai tenai buvo sodyba, bet jau niekas neatsimena, kas joje gyvenę. Sodybai išnykus, liko tik šulinys. Bet dabar jau nebėra ir menkiausios žymės, kur būta to šulinio. Įvardinta Sulnaliu raguva skendi žalioje ūksmėje, trūnija samanomis aptraukti virtuliojai, želia tankus pomiškis – sausmedžių krūmeliai, medlievos, šaltėkšniai, apynojai.

VARLIABALĖ (5). Pušynas dešinėje plento pusėje netrukus ima retėti, už autobusų stotelės nesiryzta kartu su plentu leistas žemyn į plačią lomą. Atsiveria kaimo vaizdas. Ant kalvėlių pasilypėjusios sodybos, net iš tolo bal-

| Šventąją skuba Latava

tais kamienais svidintis beržynėlis, o toliau vėl amžinai žalios pušynų paskliautės. Tos plačios tarpukalnių lomos viduryje ir yra Varliabalė. Pavasarį, ištirpus sniegui ir nuo pakilimų subėgus polaidžio vandeniui, bala tyvuliuoja tarsi nedidelis ežerėlis, tačiau vasarą jis užsimaskuoja nendrių ir švendrių sąžalynais. Pastaraisiais metais aplink Varliabalę jau nešienaujamose pievose prižėlė sparciai augančių karklų, kaskart vis tankėja jų krūmai. Spraudžiasi tarp jų ir alksniukai. Senieji lataviečiai prisimena, jog seniau Varliabalė buvusi kur kas didesnė, plytėjo iki pat vieškelio, ir buvęs tai tikras raistas su akivarais, liulančiais kemsynais. Aišku, tinka šiai balai Varliabalės pavadinimas: ją supančios šlapios pievos, neišbrendamas liūnas – tikra varlių karalystė. Neveltui čionai kur buvę, kur nebuvę vis atskrenda gandrai. O vasarai baigiantis čia pamatysi ir visą jų pulką. Juk reikia išmokyti jauniklius varliauti, reikia pasistiprinti prieš ilgą kelionę...

PRŪDAS (6). Dar labiau atsiveria tolimos pakilus smėlėtu, pro Dominų sodybą vingiuojančiu keliuku ir nuo kalvos pažvelgus į siaurės vakarus. Prieš akis plyti lygi tartum žalia staltiese uždengtas stalias lanka, aprėmintą tolimoje dunksančių šilų ir mįslingų kalvų. Šito žalio, plataus klonio viduriu teka Latava. Tiesi it styga ir panaši į žolynuose prasmegusį griovį. Tačiau senųjų lataviečių atmintyje tada, kai dar nebuvo išardyta Stuko vandens malūno užtvanka, Latava čionai buvo apsėmusi klonį, tyvuliavo kaip ežeras, kurį visi vadino Prūdu. Seniai nebėra malūno ir užtvankos, nebėra didžiulio tvenkinio – Prūdo, dabar čia plačios lankos, kur vasarą ganosi kar-

vės, arkliai, kvepia džiūstantis šienas. Bet žmonės šitas lankas vis dar vadina Prūdu. Taip jas vadina ir aš.

KŪLALIAI (7). Kitaip atrodo Latavos upokšnis kairėje plento pusėje. Čia jį iš abiejų šonų glėbia miškas. Toks paplatėjęs dešinės Latavos pakrantės slėnis yra tuoj už Blauzdienės gryčelės. Prižėlęs jis krūmų, alksnių. Šią vietą Latavos senoliai vadino Kūlaliais. Matyt, ir seniau tenai vešėdavo krūmai, žmonės juos kirsdavo, sukapotas šakas rišdavo į kūlelius ir taip prasimanydavo kuro. Tais laikais miško medieną brangindavo, ją naudodavo statyboms, stalių darbams.

KACERGA (8). Tuoj pat už Kūlalių, irgi dešinėje Latavos pakrantėje, kupa slėnio žolynai. Anksčiau šita siaura, palei upokšnio vingį išsiritusi lyg kačerga pievelė buvo šienaujama. Tad Latavos kaimo šienploviai, veikiau, šieno grėbėjos praminė ją Kačerga. Dabar ši kreiva Latavos slėnio pievelė gožiama krūmų, seniai nemačiusi dalgio.

PALIŪNĖS PIEVOS (9). Kiek aukščiau už Kačergos Latavos upokšnis dar labiau raitosi, kilpinėja uždumblėjusiame slėnyje. Tarp jo kilpų, kur ne taip klampu, iš abiejų upokšnio pusių veša sodri žolė. Tuos nedidelius, bet šienaujamus plotelius lataviečiai įvardino Paliūnės pievomis. Seniau čia būdavo gausu gyvačių, ne tik nepavojingų gluodėnų, vadinamų geležinėmis gyvatėmis, bet ir pantinių gyvačių, su kuriomis geriau nesusidurti... Pasi- taikydavo, kad ir įkirsdavo. Gerai, kad Latavoje buvo užkalbėtoja – Mykolo Pilkio žmona Eleonora. Ji pagelbdavo nukentėjusiems nuo gyvatės.

Kažin, ar dabar dar yra tų gyvačių Paliūnės pievose? Reikėtų patikrinti...

MAUŠAKALNIS (10). Kaip jau esu rašiusi anksčiau ir aptarusi išnykusias Latavos kaimo sodybas, šis sodžius ypatingas tuo, kad prieš karą čionai gyveno net penkios žydų šeimos. Taigi man visai nėra keista, kad viena iš aukščiausių Latavos kalvų vadinama Maušakalniu. Prieškario laikais ant tos kalvos buvo žydo Maušos sodybėlė. Dabar, aišku, nėra jokios žymės, kur būta Maušos trobešių. Liko tik vardas.

Perėjęs ant aukštumos stovinčios, iš tolo matomos Dominų sodybos kiemą ir nužingsniaavęs kelias dešimtis metrų aukštyn, atsidursi ant Maušakalnio viršaus – gražios, lygios, pušyno apsuptos aikštelės. Jeigu ne tos augalotos pušys, tankus pomiškis, toli matytųsi. Vakarinis ir šiaurinis Maušakalnio šlaitai, kuriuos papėdėję juosia Šventosios link vedantis keliukas, apaugę medžiais, yra gana statūs, įkopti viršūn būtų nelengva. Maušakalniu buvo susidomėję archeologai, nes kalva panaši į pilialknį, bet pakasinėję įsitikino, jog tai tik smėlio kopa. Gaila, kad spėlionės nepasitvirtino. Seniau kaimo jaunimas mėgdavo rinktis ant Maušakalnio, čionai rengdavo gegužines, švėsdavo Jonines.

PRŪDBALA (11). Latavos kaimo peizaže vyrauja pušynai, smėlėtos kalvos, tačiau esama ir balų, ir šlapių pievų, ir paversmių. Būta ir didelio raisto, vadinamo Prūdbala. Tame raiste prisirpdavo daug spanguolių, užtekdamo jų visam kaimui. Taip buvo tada, kai Biebės upokšnis nepažino melioratorių. Pavasariais, Biebei ištvinus, plačiai išsiliejus iš savo lėkštų krantų, raistas tapdavo didžiule bala. Numelioravus, ištiesinus Biebę, raistas virto dumblyne, kur po metų kitų pridėjo beržų, eglių, alksnių. Dabar tai jau tankus, drėgnas miškas, kur nerasi nei grybų, nei uogų. Tik jo pakraščiuose kasmet vis daugėja avietynų, apstu ir dilgėlynų, veša vingiorykštės. Mano močiutė renka ir džiovina vingiorykščių žiedus, kai kuris nors iš mūsų šeimos persišaldo ar suserga gripu, močiutė girdo vingiorykščių arbata.

Pietinis Prūdbalos miškelio kampas, priartėjęs prie Biebės, uždumblėjęs, vietomis slūgso juodas purvas, stirkso jau bešakiai nuo drėgmės pertekliaus išdžiūvusių medžių kamienai. Vaizdas tarsi kokiame filme apie vaiduklius, raganas. Dėl tų mirusių medžių kalti bebrai. Prieš keletą metų jie buvo užtvenkę Biebę, plačiai išsiliejęs upokšnis apsėmė ir dalį Prūdbalos, kol žmonės suskato išardyti bebrų užtvanką, medžiai nebeištvėrė braidymo po vandenį. Nors šiauriniame Prūdbalos miškelio gale ir ne taip šlapia, bet ir čia dvelkia lapuotynų ir žolynų drėgme, kelią pastoja brūzgynai. Už jų slypi uždumblėjusi, žalėsiais užtraukta stačiakampio formos kūdra. Kadai- se žmonės ten kasę durpes.

Visai arti nuo mano senelių sodybos toji Prūdbala, nebus ir poros šimtų metrų iki jos, esančios dešinėje pusėje keliuko, kertančio Biebę ir vedančio į Sabaliūnų kaimą. Tačiau aš nelinksi vaikštinėti po niūrų, drėgną Prūdbalos mišką. Seniau, kai buvo raistas, tenai pasitaikydavo gyvačių. Gal ir dabar jų tebėra? Juk čia gana tinkama vieta joms veistis. Grybautojai, uogautojai aplenkia Prūdbalą, labai retai kas iš žmonių kelia ten koją. O šernams ji labai patikdavo. Visa jų šeimyna slėpdavosi tenai karštomis vasaros dienomis, purvo voniomis mėgaudavosi. Tas jų gulyklas esu savo akimis mačiusi. Mažai jau šernų beliko, o likusiems reikia ieškoti patikimesnių slėptuvių.

DUOBELĖ (12). Taip nuo seno Vercinskai vadina už Liūnelio – Biebės senvagės – lomoje esančią, pušyno properšon įsiterpusią pievą. Seniau aplink buvo dirbamas laukas, tik Duobelė likdavo plūgo nepaliesta, prižėlusi įvairiausių žolynų. Ir dabar čia tarpsta vėdrynai, raudonai kibirkščiuoja gaisrenos, savo auksiniais rakteliais atrakina vartus šiltoms pavasario dienoms raktažolės... Ši nuošali Biebės vingio apriesta, medžių užstota pievelė – rojus įvairiaspalviams drugiams: spungėms, perlinukams, mėlynukams, satyrams, sprindžiams... Kur ten juos ir išvardinsi! Tarp jų pasitaiko ir gana retų. Mačiau virš Duobelės žolynų plazdančią puošniąją vaivą, didįjį marguolį.

KAVOLIŪNIENĖS INŽARGIS (13). Negaliu nepaminėti dar vieno vietovardžio, nors jau esančio kitapus Bie-

bės, Sabaliūnų kaime, bet susijusio su Latavos kaimo gyventoja Julija Kavoliūniene. Tą šaltinį, esantį tarp dviejų miško kalvų, giliame klonyje, Kavoliūnienės inžargiu žmonės praminė todėl, jog ši moteriškė ten nešdavo atšaldyti pieną. Tačiau prieiti prie liūne almančio šaltinio buvo galima tik šokuojant nuo vieno akmenų ant kito. Tad tekdavo moteriškai žargstyti nuo akmenų ant akmenų, kol pasiekdavo versmę ir galėdavo į ją panardinti bidonėlį su pienu. Alma ir dabar tasai šaltinis, šalimais kyšo dar ne visai prasmege į juodą dumblą dideli akmenys, o seniai užžėlusį taką į jį pastoja krūmai ir dūlėjantys virtuoliai.

KARALIENĖS KAPAS (14). Tai man pats mįslingiausias ir labiausiai dominantis vietovardis. Taip vadinama kalva yra už Biebės, dešinėje jau per mišką tekančio ir čia jau neįstengto numeliuoti šio upokšnio pakrantėje. Man kiekvieną vasarą rūpi aplankyti Karalienės kapą, kopti kvapiais pakalnučių žiedais apsipylusiu kalvos šlaitu į nusmailėjusią viršukalvę. Užkopusi klausausi aplink siūruojančių pušų ošimo, baltų atlasinių pakalnučių varpelių tilindžiavimo ir mąstau apie gražuolę Lietuvos karaliaus Mindaugo žmoną Mortą, pasak padavimo čionai palaidotą. Gaila, kad A.Žukauskas-Vienuoelis nespėjo parašyti padavimo apie Karalienės kapą. Ant šios išvaizdžios kalvos kartu su sūnumi Stasiu praleidęs tą vasaros naktį rašytojas, ko gero, mintyse jau buvo sukūręs dar vieną Anykščių krašto legendą.

Prieš keletą metų Karalienės kapu įvardinta kalva atrodė kur kas slėpingiau – ją gobė, iš visų pusių supo pušys ir eglės. Pasidarbavus miškakirčiams, plynai išpjovus medžius, apsinuogino kalva, atsivėrė nykūs avietynų prižėlę plotai. Brūzgynai apraizgė ir Karalienės kapo viršukalnę. Gerai, kad kažkas sukrovė iš lauko akmenų aukurą, skatinantį ir nieko nežinančius susidomėti, kam ir dėl ko tie juodi akmenys čia atsirado, ką jie ženklina...

Nedaug užrašiau Latavos kaimo vietovardžių. Kas pasakys, kiek jų nuėjo užmarštin, dingio kartu su išnykusiomis sodybomis ir į amžinybę iškeliavusiais jų šeiminkais?..

(Tęsinys kitame numeryje.)

ŠALTINIAI:

1. Vygandas Račkaitis. SKĖTIS DRUGELIUI. – V., 1992. P.4.
2. Aleksandras Vanagas. LIETUVIŲ HIDRONIMŲ ETIMOLOGINIS ŽODYNAS. – V., 1981. P.182.
3. Ten pat. P.63.
4. Česlovas Kudaba. IŠGODOTAS, DAINŲ PAŠLOVINTAS KRAŠTAS // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. – V., 1992. P.252.
5. Milda Telksnytė, Vygandas Račkaitis. KAS ĮMINS VORUTOS MĮSLĘ? // Kultūros barai. – 1988. Nr.10. P.76–78.
6. Eduardas Volteris. KUR REIKĖTŲ IEŠKOTI MINDAUGO SOSTINĖS? KUR BUVO VORUTOS KALNAS? KODĖL REIKĖTŲ VORUTOS PILIAKALNĮ IŠTIRTI KAIP KARALIAUS MINDAUGO SOSTINĘ? // Židiny. – 1935. Nr.12.
7. Antanas Vienuolis-Žukauskas. ATRASTA MINDAUGO LAIKŲ VORUTOS PILIS // Lietuvos aidas. – 1935 m. rugpjūčio 3 d.
8. Bronius Kviklys. MŪSŲ LIETUVA. – V., 1991. T.2. P.98.
9. Gintautas Zabiela. ANYKŠČIŲ APYLINKIŲ PROISTORĖ // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. – V., 1992. P.38.
10. Tomas Baranauskas. ATRASTA LATAVOS PILAITĖ // Voruta. – 1997 m. rugsėjo 13 d. Nr.35. P.9.
11. Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии. Изд. 2-е испр. и доп. – Ковно, 1889. С.3. [Nr.31].
12. Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. – Kaunas, 1925. P.155–156.
13. Tarybų Lietuvos enciklopedija. – V., 1987. T.3. P.6.

VIETOVARDŽIŲ PATEIKĖJAI:

1. Vladas Dominas (1916–1997), Povilas Vercinskas (1911–2000), Julė Meškauskienė (g.1920 m.).
2. Julė Meškauskienė.
3. Julė Meškauskienė, Valerija Pilkienė (g. 1935 m.).
4. Julė Meškauskienė.
5. Vladas Dominas, Julė Meškauskienė, Genė Gaidienė (1914–1993).
6. Vladas Dominas, Povilas Vercinskas, Genė Gaidienė.
7. Valerija Pilkienė.
8. Genė Gaidienė, Valerija Pilkienė.
9. Zofija Dominienė
10. Vladas Dominas, Povilas Vercinskas, Genė Gaidienė.
11. Vladas Dominas, Genė Gaidienė, Julė Meškauskienė.
12. Povilas Vercinskas.
13. Povilas Vercinskas, Vladas Dominas.
14. Povilas Vercinskas.

ŠALIA KURIANČIOJO ŠVIESIAU...

Ar sunku mokytojui išauginti poetą, rašytoją? Turbūt daugelis lituanistų, skaitydami pirmuosius savo mokinių kūrinius, patiria atsakomybės už vertinimą jausmą: ar tikrai mokinio kūrinys yra talento užuomazgų, ar mokinys ateityje tobulės kaip kūrėjas, ar kūryba jam tik mados reikalas, gal mokytojo reikalavimas, o gal tik tuščių ambicijų ir arogancijos demonstravimas.

Sunki mokytojo pareiga įvertinti, patarti, pamokyti, nes jis tampa pirmuoju skaitytoju, kurio nuomonė kūrėjui labai svarbi, gal netgi lemiamą. Mokinys savo kūrybą pateikia kaip išpažintį, savo sielos dalelę, todėl svarbiausia neižeisti pernelyg kritiškais pastabomis, neatitolinti nuo noro kurti, bet leisti suprasti, kad galima tobulinti, ne taip jau baisu savąjį tekstą – stebuklą – braukti, daug kartų perrašyti, nes tik taip gimsta ir pats kūrėjas.

Mokinį privalu gerbti, nes jis – autorius. Mokytojas turėtų suvokti, kad tai, ką jis sakys apie kūrinį, neturėtų liesti paties autoriaus gyvenimo būdo. Vertinti reikėtų rimtai ir dalykiškai, nes ir pernelyg didelis gyrimas, liaupsinimas gali klaidinti mokinį – gal iš tiesų jo kūryba tokia tobula!

Manychiau, svarbiausia mokinį „prisijaukinti“, kad leistų savo kūrybą skaityti, norėtų kurti ir parodyti, įsiklausytų ir leistų įsiklausyti. Reikia saugoti kūrėją – jis atliko savo išpažintį. O šalia kuriančiojo ir pats imi jaustis kitaip – stebiesi, žaviesi, mąstai, džiaugiesi. Šalia kuriančiojo šviesiau. Visai nebijau prisipažinti: man kuriantis mokinys – akių šviesa.

Dalia ANDRIUŠKEVIČIENĖ

mokytoja

LAIŠKAI SAKURI

Agnė BILIŪNAITĖ

Už bekraščių vandenyno tolių, tūpstančių rūko drėgmė, žydėjo vyšnios. Ne paprastos, kuklios, apgraužtos vyšnelės, o minkštos pūkuotos žiedų kupetos, kvėpiančios kalnais ir maldomis... Sakuri... Aš nemačiau jų. Bet, nutirpus sniegui, aš pasiilgstu ir kartais vėl pajuntu tų vyšnių kvapą... Ima tyliai šnarėti žiedais aplipę šakos tarsi Dievo žili plaukai... Žieduose aš tave sutikau. Ir pavadinau Sakuri – tu atsiliepei ir padavei man ranką... Maži putlūs piršteliai nedrąsiai įsikibo man į delną, ir mes tylėdamos nubridome baltų žiedlapių jūra tolyn... į mano pasaulį...

Sakuri... jis, mano pasaulis, toks keistas, toks chaotiškas. Aš nespėjau šuoliuoti per šį grožį – žydinčias vyšnias. Aš noriu sustoti, kaip sustoja debesys naktį, kaip nutyla paukščiai naktį. Ir aš noriu sustoti naktį – surinkti mirgančias sidabro vyšnias iš dangaus sterblės. Padėk man, nes aš likau viena kelio pradžioje. Ar matai ten, prieky, susigrūdusius žmones?... Jie skuba pirmyn. Bet kur? Jie pamiršta, kad Žemė apvali, kad jų sodas yra pradžia ir pabaiga...

Sakuri... Tavo pirštai tokie šalti ant mano karštos kaktos, ar tu jauti, kaip alsuoja prieblanda virš mūsų? Ar matei kada mūsų saulėlydį, kai didžiulė raudona saulė stabteli ant mano delno ir tyliai tyliai neria į virpančią, ošiantį vakarą, degantį sapnais ir svajonėm bėgančių žmonių?... Aplink viskas išsilieja, apsitaško dangaus veidas, tarsi pražysta rožės, tulpės, alyvos. Pievos pakyla į dangų ir lėtai supasi ant debesų... Padėk man atsižiūrėti į šį stebuklą, nes ryt vakare pražys kitos spalvos rožės, kitos spalvos alyvos, kitokios bus pievos. Aš noriu prisiskinti žiedų ir nusipinti

vainiką, kad saulei nusileidus, nepasiklyščiau viena tarp šešėlių ir nakties juodumos...

* * *

Praskrenda paukščiai... Jei sugebi atlošti galvą ir akim sekti sparnų plakimą ore, pažadinsi ir savo sieloje mažą paukštuką, kuris išskris kartu su jais, ir liks mažytė tuštuma. Po to vėl praskris kiti paukščiai. Ir dar viena tuštuma... Dabar mano širdy dau-

gybė akivarų, daugybė tuštumų. Gal kažkieno kito paukštukas atlėks pas mane ir sugrįžimo medum užteps jas... Dėl to verta stebėti paukščių skrydžius...

* * *

Keisti juodi siūleliai plaukioja mano akių tinklainėje. Užsimerkti, reikia užsimerkti. Užsimerkiu. Viens du trys keturi penki šeši septyni aštuoni devyni dešimt. Atsimerkti. Atsimerkiu. Vėl tas pats pasaulis, suspaustas juodų rėmų. Gyvenu tarsi šiltnamyje. Kartais nuvalau stiklus. Bet tik kartais. Laiko nėra. Šiaip pasaulis – tik apdulkėjęs atspindys stikluose.

Sakuri, kartais noriu išsiveržti už tos ribos. Ten kitoks pasaulis – be aštrių kampų, impresionistiškai išplaukusiomis linijomis – viskas minkšta, pūkuota...

Ryški gogeniška moteris storom lūpom žiūri į mane. Nuoga krūtinė, juodi plaukai. Savotiškas grožis... Tam tam dam ta ta ram pam pam... jai turbūt patiktų lietuviškas „bumčikas“. Bumčikas. Bumtčikas. Jis įvartytą ją į ekstazę – primintų gimtas Taičio trobeles, kakadu, salotinius lapus, smėlį... O ką man veikti? Aš ne iš tų salų, ne iš tamtamo garsų gimusi... Nusitaikau distanciniu į garsiakalbį ir begarsis šūvis. Radijas netenka sąmonės...

O vakar buvo šokiai... Aplink – vientisa masė, apsvaigusi, liulanti ir trūkčiojanti, mirksinčių prožektorių suraižyta. Užia iš pasitenkinimo. Keistai jaučiasi, jei patenki į tą košę. Kaip į aborigenų religines orgijas. Kažkas vienas – pranašas – daužo visos tos masės ausų būgnelius. Sakuri, net senasis Bethovenas užsikimštų ausis... O, būdavo, damos, plazdančios tualetais, sukasi kavalierių glėbiuose po veidrodines sales griežiant simfoniniam orkestrui arba skambant Šopeniui... Sakuri, aš greit pasenau...

O kažkada... Kažkada džiovindavau spalvotas gėles. Braidydavau po pievas ir skindavau žiedus. Violetinius, oranžinius, geltonus, rožinius, mėlynus, rudus, baltus, raudonus... Paslėpdavau juos tarp knygos puslapių. Šaltų, juodų-baltų. Ir beprasmiškai – tada – išmargintų. Kai visos pievos snausdavo po baltom cukrinėm pusnim, aš atsiversdavau savo storas knygas ir žiūrėdavau į sniegą, į baltą ir nusibodusį sniegą pro raudonas išdžiūvusias tulpes, pro susiraukšlėjusias mėlynas rugiagėles, pro geltonus ir žalius vyšnių, galbūt tavo vyšnių, lapus. Vaikiški vitražai. Baltame sniego lape nupieštas mano pasaulis...

* * *

Carpe diem. Skink dieną.

* * *

Ar tu žinai, kodėl šiandien nieko nieko nebežinau? Šiandien ta diena, kai paskutinį kartą aš dar septyniolikos. Šiandien galiu dar pajusti savo vaikystės kvapą – jis sklinda iš mano išdykusių pirštų, nors ir nulakuotų alyvų spalvos laku. Sutapimas – mano vaikystės gėlės buvo alyvos; kiek penkiažie-

džių aš suvalgiau? Gal todėl šiandien tokia laiminga, rodos, pagriebsiu saulę ir įstatysiu tarp šv. Mato bažnyčios bokštų, kad miestui būtų šviesiau... Rodos, nuskinsiu viso pasaulio tulpes ir susmeigsiu į sniegą mamai. Už save. Už savo ryškiai žalias akis, už savo ranką, kuri tau, Sakuri, rašo... Šiandien galiu visus išbučiuoti, nes aš gimiau iš bučinio. Ir nesvarbu, kad aplink apsnigtas sodas, kad žmonės susiraukę pučia rankas... Ar tu girdi mano širdį, ar girdi jos ritmą raidėse? Pačiupinėk jas... Paliesk mano širdį...

...Ar tu žinai, kodėl kartais prieš Kūčių naktį pasaulis tampa juodas-baltas? Leisk, aš tau padėsiu suprasti. Aš daug naktų praleidau ant šaltos palangės, pilnos paukščių raudonais pilvais. Ta raudona liepsna plevono virš mano galvos kaip aureolė karštos, nerimstančios sielos, kurią bandžiau slėpti po šaltu, aušinančiu visą karštliges sniegu. Jis tam ir skirtas – atšaldyti širdis... Tu turbūt niekada nematei, kaip baltas sniegas virsta juodu nakties oru... Paklausyk, aš girdžiu varpuose Kūčių nakties stebuklą... O tu?..

* * *

Į miestą atvažiavo cirkas. Tai nuostabu, mano Sakuri. Klounai, žonglieriai, dresiruoti šuniukai, gimnastai, iliuzionistai ir oro akrobatai... Taip, oro akrobatai. Aš tikiu Misterio X mitu. Aš laikiu jo pasirodymų ant trapecijos. Trapecijos tarp žemės ir dangaus, jo ir manęs. Kas slepiasi po juoda kauke? Baimė? Skausmas? Nuovargis? O gal nereikia, aš laikiu – Misterio X... Bet matau tave...

* * *

Carpe diem. Skink dieną.

Aš šiandien praplėšiau laiką ir galėjau penkiom valandom ilgiau klausytis Šopeno...

Na na nanana nam... Mano pirštai suaugo su klavišais – baltais bekraščiais tyrilaukiais, pilnais tylios poezijos. Tik surink ją po garsą, po natą, sudėk į vieną melodiją, kuri leistų sustabdyti Žemės sukimąsi... O Sakuri... Savo pirštais vejuosi saulę, jos žingsnių aidą baltais laiptais į dangų, baltais klavišais į širdį... O už lango lyja ir lyja, skęsta rudens aukso grynuoliai, ir varnos išniekino praplikusį pilką dangų... Lyja ir lyja... Parkas tuščias, suolai šlapai. Visi iki vieno šlapai. Kažin, ant kurio tu šiandien sėdėjai? Saulė jo nedžiovinė... Varnos išniekino dangų virš bažnyčios, virš ir po trikampę Dievo akim... Mes skęstame tvane šios dienos. O ryt skęsim rytojaus. Ir nebus saulės. Ir nebus melodijos, net atskirų natų. Bet juk melodija nuskęsta – atmintis skęsta. Plikame ir pilkame danguje skęsta žvaigždės. Saulė jau paskendo... Na na na nananana nam... Sakuri, tolimoj Ž.E.M.Ė.

Pro pienišką drėgną dangų skverbiasi čiurlioniškų spindulių piramidės – laiptai Faraonui į Kosmosą. Man – pas tave.

Aš noriu jausti po kojom visą Žemės rutulį, apėpti visumą. Noriu egzistuoti kaip Kosmoso dulkė, o ne kaip metro ir septyniasdešimt septynių centimetrų antra pagal ūgį klasėje. Kas esmė? Kaip apėpti viską nuo pradžios iki galo? Kaip pajusti Kosmoso tvinksnius savo kraujyje?.. Ir išvis – būti ar nebūti?.. Gyventi Kaip? Ką reiškia – gyventi? Nejaučiu, kad gyvenčiau: negaliu žiūrėti tiesiai į saulę, negaliu rašyti eilių, negaliu. Kartais noriu stovėti prie molberto valandų valandas, kankintis, ieškoti ir nerasti. Bet ar tai tikra? Ir kada Tai tampa tikra? Kai gali žiūrėti į saulę?..

Eidama per tiltą visada sugaunu savyje mintį – kas už turėklų? Kaip Tai ateina? Ar Tada supranti, kas vyksta? Ar vien tik kritimas? Kiek jis trunka?.. Aš bijau tiltų. Bijau neišlaikyti pusiausvyros. Bijau, kad apačioje bus labai kieta. O gal nieko nebus? Sakuri, šiek tiek labiau pasilenk... tik toks atstumas iki...

* * *

Dvidešimt du eskizai. Mano pasididžiavimas. Netoli iki Van Gogo tūkstančio? Dabar suprantu, kodėl dailininkai basi, gurgiančiais pilvais titaniškai eidavo į Pietus... Aš mačiau saulėgrąžų laukus, topolius, abrikosų giraites, slėnius ir padūmavusius neįspėjamų formų kalnus. Lygumų išdžiovintoms akims visa tai buvo nepaprastai gaivu. Noriu tapyti. Būti dailininkė. Dailininkė. Tapyti. Daile... Ir jūs dar drįstat sakyti, kad Van Gogas buvo pamišėlis. O aš sakau, kad pamišėlis buvo Niutonas. Kaip galima sveiku protu erdvėje įžiūrėti logaritmus ir išvestines?..

* * *

Prakūprina senutė – raganiška nutįsusia nosimi, nukarusiom raukšlėm iš po senutėlės šventadienių skarelės... Jos mažas kūnas neritmingai klįbikščiuoja žvyrkeliu. Link nepamelžtos karvės pievoje. Gera senutė. Laiminga senutė, gerianti šviežią pieną. O senukas kitaip laimingas pėdina už jūrų marių centrine didmiesčio alėja ir, vaikiškai šypsodamas, kyščioja liežuvį pro kelių dešimtmečių senumo protezus ir nuryja mažą gabalėlį ledų – vafliename piltuvėlyje pūpsėjo rudas ir rožinis ledų gniužulėlis. Jo vaikystės ledai – šokoladiniai ir avietiniai... Tokia pati bedantė burna, tokios pat patenkintos akys, tokia pat per didelė porcija... Norėčiau nupirkti visiems pasaulio senukams po porciją šokoladinių-avietinių ledų. Ir milijonai širdžių tirptų ir varvėtų žemyn...

* * *

Ką sako mano akys – tokios tikros, nedažytos, kas rytą ir kas vakarą kitos? Kas aš? Kas noriu būti? O jei noriu, tai gal ir esu?.. Kartais noriu būti Tolstojaus Nataša – grakščiai šiugždėti pokyliuose, vaikščioti savo nuosavais rožynais ir menėm. Būti dalim to apdulkėjusio, ramaus, nusaldinto grožio... Žirgai, mano svajonė, – kvaila, banali, vaikiška – bet ką, Sakuri, padarysi... Svajoju sėdėti, kojom jausdama jo virpančius raumenis, ir skrieti ne-civilizuotais laukais, miškais... Kartais noriu gyventi trobelėje pajūry. Žvejo duktė. Visiškai viena – akis į akį su savim, su begaline jūra – begaline laisve ir nesutramdoma stichija. Kasryt nuoga maudytis šaltose stiklinėse bangose ir voliotis kopų smėly...

Kvaila romantikė. Niekam tokių šiais laikais nereikia. Mudvi tik abi ir telikę šioj žemėj.

Vienas žmogus pasakė neįsivaizduojas manęs girtos. Jis klysta. Aš kasdien girta. Girta nuo pilkų gatvių, nuo banalių juokų... Girta nuo savęs. Padauginau gyvenimo filosofijos ir dabar viskas suka si ratu. Karuselė... Gal kas žino, kur mano namai? Šiapus ar anapus?..

Šiandien sutikau keistą procesiją. Šeši akieji, susikibę po du, lėtai slinko gatve. Atrodė – jie kažką palaidojo ir grįžo šiaip taip toliau gyventi. Aš nesusprantu – ką... Bet kai titano baltumo debesys paskendo mano akys, aš supratau: jie palaidojo ultramarino jūrą ir cinoberio saulę. Ir grįžo gyventi į visišką naktį. Man baisu, Sakuri, duok savo ranką.

Aš balgiu paskęsti savo liūdesy. Liūdesy dėl gyvenimo ir pasaulio netobulumo. Rudeninė depresija... Svajonės kaip lapai išblyškę krinta ir tyksta ant grindinio. Sunkūs Juodojo Žmogaus žingsniai skandina jų gležnus kūnus pažliugusioj žemėj. Svajonės ir lapai apsivelia purvu. Jie užsimiršta. Jie miršta... pavargę lietaus lašai ištirpdo pasaulį, ištirpdo mano akis. Kažkas negrįžtamai išeina. Aš negaliu sustabdyti...

Žvakės gėsta. Aš laidoju save liūdesio karste. Aš atsiduoju jo glamonėms... gyvenime gyvenu numirusi. Jaučiuosi tuščia, tik balzamuota materija, klajojanti be vietos po lapais nusėtą grindinį...

Sakuri... Aš sutryčiau ir užmiršau žydinčias vyšnias. Jos liko tau. Man – nieko. Aš save palaidosiu rudenio kapinėse po lapais. Per žiemą miegosiu baltuose žieduose, baltuose snieguose. Neviliok, Sakuri, vyšniomis. Jos iš ledo... Tik pažadink mane sprogstant titano baltumui...

Sakuri, užgeso paskutinė sidabrinio vyšnių žvaigždyno žvaigždė. Ne, neišeik. Aš nenoriu likti viena svetimam asfaltuotam pasauly. Aš noriu žydinčių vyšnių jūros. Sakuri, pasiimk ir mane į Sodą. Sakuri...

MŪSŲ SIAURUKAS

Sandra JUNEVIČIŪTĖ

Brėkšta ankstyvo rudens rytas. Mieguista, dar nespėjusi prabusti saulė lyg erzindama kyštelį iš už debesies ir vėl pasislepia. Tingus vėjelis nupučia dulkes nuo kiek rūdžių pamarginto traukinuko... Tai suaugusiems jis atrodo lyg žaislinis, juokingai mažas. Bet man, šešiametei mergaitei, tai lyg didžiulis milžinas, tupintis ant dviejų plieninių gijų, bėgiais vadinamų, ir pypkę papsintis. Nekantriai trepsenu stotyje, žiūrėdama į penkių kuprų "rūkorių". Geroji mano senolė liepia stipriai įsikibti į jos ranką. Matyt, bijo, kad "milžinas", kurį ji siauruku vadiną, netyčia mūsų nesutryptų. "Jau laikas", – tarsi burtažodį ištaria senolė ir įkelia mane į traukinį. Važiuojam!

Nedrąsu pirmą kartą. Bet smalsu. Prišpaudusi prie šalto lango riestą nosytę, stebiu padūmavusias pirkėles, ryto migloje paskendusias moteris, rūką rūkančias karvutes...

Mano ausis pasiekia į siauruko dundesį įsilieję garsai vagonė: vaikų klegesys, rimtos suaugusiųjų šnekos, atodūsiai. Gyvenimas čia kitoks nei už siauruko langų. Čia visi pažįstami, visi savi. Niekas nesirauko ir niekas nesibara, linksmai mirkteli žiopsančiam vaikui akį, o šis plačiai išsiviešia, iškišdamas ką tik prasikalusius du kreivus dantukus. Mažieji be kaprizų dalinasi ilgakasėmis lėlėmis, aplūžusiomis mašinėlėmis ir net saldainiais. Bet svarbiausia – traukinyje niekas neturi paslapčių. Mano senolė įdėmiai klausosi nepažįstamos mergaičiukės. Paskui ją paglosto, pati susigraudina... Mėlynos senolės akys dabar atrodo kaip pilni lietaus debesėliai. Nenoriu žiūrėti, kaip ant jos kelių pradės kapsėti skaisčius lašeliai. "Taip jau būna, kai žmogus patiki paslapčių skrynį ir tau atiduoda raktą", – girdžiu barzdočiaus raminiimą. Atsisuku į jį. Barzda įspūdinga: ilga, su smulkiomis garbanėlėmis. Lyg netyčia paliečiu ją: minkšta, švelni. Nedrąsiai pasiteirauju barzdos auginimo subtilių. Dėdė su malonumu porina: "Tris kartus per dieną reikia smakrą dilgėlėmis patrinti. Bet pati nemėgink, vis tiek neaugs. Mergaitėms dievas pasytkštėjo plaukų ant smakro, bet nepagailėjo ant galvos", –

juokiasi barzdos savininkas ir švelniai timplėli mano kasytę. Džiaugiuosi, kad ir man buvo patikėta paslaptis. Patenkinta įsimaišau į vagonę krykštaujančių vaikų būrelį, pasiryžusi jiems išduoti savąją paslaptį. Bet staiga traukinuko ūktelėjimas nutraukia palaidą šurmulį, pranešdamas kelionės pabaigą.

Nenorom žmonės lipa iš siauruko, nenorom išsiskiria. Raktus nuo paslapčių skrynių palieka traukinyje arba paslepia giliai širdy. Aš savąjį raktą palikau traukinėlyje, tikėdamasi, jog kada nors dundėsiu bėgiais kartu su tėčiu ir galėsiu jam atskleisti idealios barzdos paslaptį...

* * *

Tarsi iš pasakos išniręs pabėgo mano "milžinas". Norėdama pavyti vaikystės mirazą, lekiu išrasojusiais bėgiais. Palieku vakaro ūkanose paskendusią geležinkelio stotį. Kažkada ji braškėdavo nesutalvindama jaunimo, kuris nors akies kraštelį tikėdavosi paspoksoti į pirmąjį Anykščiūose televizorių. Dabar vėjų nugairintoje stotyje anų dienų laikrodžiai skaičiuoja tylą...

Ties staigiu Anykštos vingiu iš vagonų nebešokinėja padūkė berniūkščiai. Oi smagiai krizendavau, kai juos už parkrūpų nustverdavo traukinyje dirbančios tetos. Bardavo, bet neilgai... Sugėdindavo jas šelmiškas seniokų kvatojimas: "Juk ir šilumvežio mašinistas Kasagorų kalnuose spėja mergoms gėlių paskinti!"

Siandien pėdinu apleistu geležinkeliu ir nebebijau, kad "milžinas" mane sumindžios. Kažkur toli, toli, anapus tilto per Šventąją, nuaidi pažįstami ūktelėjimai. Pagal juos seniau anykštėnai žinodavo laiką. Dabar nebežino. O Jonas Bielauškas įprastą valandą tebelaukia traukinuko sveikinimo. Tik vis rečiau besulaukia. Vis rečiau besulaukia... Vis rečiau besulaukia aš... Bet gal po kelių ar keliolikos metų traukinėlis vėl galynės su Kasagorų kalnais ir vėl bandys aplenkti Anykštos upelį. Tikiuosi, kad mūsų siaurukas gyvens. Bent jau širdyse...

GERESNIS GYVENIMAS

Antiutopinė drama. Ištrauka

Dalius DULEVIČIUS

Stotis

Motina rūšiuoja butelius, surinktus iš šiukšliadėžių, sūnus guli ant suolo, tėvas miega po suolo.

MOTINA. Lengvas čia gyvenimas, va, surinkai butelius, pridavei, tai ir ant serbentų, ir ant kvėpalų išeina.

SŪNUS. Taigi, ir yr kur atsigulti, tik va, tėvas kažkodėl ant suolo nenori.

MOTINA. Gerai, taupo vietą. Ir tu taip turėtum, jei viską taupysi, tai paskui gali prisigyventi. Va, draugė nuo trečio suolo

į šiukšlyną išsikraustė, tai, sako, ten dar geriau. Sako, kad sąvartyne ir maisto randi, ir butelių. Va, ir pavalgai, ir butelius priduoti, matai, kaip gerai.

Sūnus susirūpina, pasiremia galvą ir ima galvoti.

SŪNUS. Bet tai kad man čia serbentai nepatinka.

MOTINA. Ot, tai kad šneka. Kur atsigulti turi, už ką gyventi turi, negi dabar dėl kažkokių serbentų gyvenimą sau gadinsi?

SŪNUS. Negaliu aš be serbentų, jie man – kaip tėvui tie kvėpalai.

MOTINA. Matai, sūnau, čia jau visai kas kita. Tu gi va, be mūsų gerųjų serbentų gyveni, o tėvas tai jau tikriausiai be to gero nebeišgyventų.

SŪNUS. Noriu grįžt į kaimą, kur ir raudonieji perliukai auga, ir kur... kur... kur – ir viskas auga, ir viskas gerai.

MOTINA. Na, man tai kas, o ką gi su tėvu reiks daryt? SŪNUS. Galėsime jam paimt vieną suoliuką, galės sau po juo miegot.

MOTINA. Gal ir tiesą sakai.

Atsikelia tėvas, prieina, nuspiria kelis butelius. Atsisėda šalia motinos.

TĖVAS. Nebematau gyvenimo prasmės, viskas per daug gerai: miegot patogiu, "Troinoj" geras – gyvenimas geras, net gyvent nebesinori.

SŪNUS. Reik tau, tėvai, raudonųjų serbenčiukų užvalgyt.

TĖVAS. Et, kas nuo jų pasikeis.

SŪNUS. Dar ir kaip pasikeis. Gyvenimas kaip mat apkars, iškart vėl norėsi eit ir voliotis po suoliuku.

TĖVAS. Kad čia, stoty, kažkokie neskanūs, rugštūs.

SŪNUS. Reik nuo to krūmo, kur prie tvarto auga, ten geri.

TĖVAS. Taigi, o kaip tą krūmą dabar gavus.

SŪNUS. Tai aš ir sakau: reik važiuot atgal į kaimą.

MOTINA. Tiesą sūnus sako, kaimė nors matydavom šviesą tunelio gale – stoty, o dabar... Kai patys stoty, tai nebėr jau ir dėl ko gyvent.

TĖVAS. Gal ir tiesą sakot.

SŪNUS. Tai eik, motin, priduk paskutinius butelius, važiuojam...

Kaimas

Tėvas miega ant suolo, sūnus žiūri į tuščią lėštę, motina rankose turi savo vestuvinę nuotrauką.

SŪNUS. Gerai, kad grįžom, geri serbentai, ir šviesą tunely vėl matom...

Prabunda girtas tėvas.

SŪNUS. Nu kaip, tėvai, ar geriau...

TĖVAS. Tai kad, žinok, tikrai geriau: va, miegu ant suolo, o sapnuoju, kad po, kaip senais laikais...

Tėvas vėl užmiega.

MOTINA. Taigi, ar kada būčiau pagalvojus, kad turėsiu laimę gyvent stoty, kur viskas lengva, kur nieks nerūpi... Niekada nebūčiau patikėjęs, o dabar... dabar galėsiu girtis savo anūkams, kad iš miesto stoties šiukšliadėžių butelius rinkau, ar nenuostabu?

SŪNUS. Ką čia šneki niekus, kokiems gi anūkams tu dabar čia girtis ruošies, artimiausiu laiku tų mažų šlykščių padarėlių nėra ir nebus!!! Ir nenervink tu manęs tokiom kalbom.

MOTINA. Nu, sūnau, baik, argi nenorėtum bobos parsivest?

SŪNUS. Kam jos reikia, tu, va, man skalbi autus ir užtenka, o kam dar viena papildoma burna, ir taip "Troinoj" jau brangus, įpirkt nebegalim.

MOTINA. Nu, čia dėl "Troinoj" tai tiesą sakai, tėvas gali neišvert. Taigi, nėr jau taip čia gerai, kvepalai brangūs, valgyt nėr ką, ai....

Prabunda girtas tėvas ir parėmęs galvą pradeda mąstyti. Sūnus pasiėmęs peilį bado lentą.

TĖVAS. Motin, sūnau, ateikit. Reikia pakalbėt. Taigi, blogas mūsų gyvenimas, atsibodo ant suoliuko miegot, reikia kaip nors prasimanyt geresnį...

MOTINA. Taigi, blogas gyvenimas. O anksčiau... Vis geriau gyvenom. Ir stoty pabuvom – matėm ir šilta ir šalta. O kiek tu, tėvai, iš kolūkio parnešdavai... Buvo ne tik ant ėdalo, bet ir ant kokio daikto išeidavo. Nereikėdavo rūpintis dėl gyvenimo, o dabar...

TĖVAS. Nu, išgriovė kolūkius, o dabar nei iš kur parneši, nei ką pavalgysi... Gerai dar, kad kaimyno rūsys nerakintas – vis šiek tiek pavalgom...

Meta sūnus peilį ir ateina prie stalo.

SŪNUS. Ką jūs čia niekus tauškiat apie kolūkius, geriau pagalvokim, iš kur geresnį gyvenimą gavus?

MOTINA. Gerai sakai, sūnau, užteks kolūkių ilgėtis, vis tiek iš atsiminimų nepaėsi. Važiuojam atgal į stotį.

SŪNUS. Į stotį nevažiuosiu, nėr ten serbentų, o čia – vis šiek tiek geriau.

TĖVAS. Tiesą sūnus sako, čia vis matom šiokią tokią šviesą tunelio gale, serbentų prisiriję...

Nešu tau pakalnučių...

Lelija LANKAUSKAITĖ

Nelieka nieko

Jauno medžio širdį
Kirvis geria...
Apsvaigusi žolė
Surijo sausą veją...
Nelieka nieko.
Lietus, rūgšties sugeltas,
Apverks dirvas suartas...
Nelieka nieko.
Paukštis išsigandęs...
Lenks iš tolo...
Pilkesnis dar ateis rytojus...
Nelieka nieko,
Tik garsiai šaukti –
Palikite nors žalią spalvą!

Smilga

Lengva plaukti tarp žolių
Pavirtus smilga.
Vandens siaubūnė nepagrobs –
Kam smilga reikalinga?

Pasupt drugelis prašo,
O šokiui vėjas kviečia...
Ir stiebiasi į dangų smilga
Dainuoti paukščio giesmę!

* * *

Išmokau apaugti dygliais,
Jei tykoja klasta.
Dalelę savo vieną –
Nuogą palikau
Ir ji mane apgynė...

* * *

Nešu Tau pakalnučių glėbį,
Dar kvepiančių rasa.
Pakelės lubinai sunerimę:
– Negaišk! Gražutės vysta!
Staiga, lyg pasirodžius Tau šalia, –
Jos dar gražiau pražysta!
Supratusios – vaidenosi –
Numiršta...

* * *

Užsirūstino šešėlis mano,
Mane pametęs –
Iškeliavo...
Atsisakė manęs šaltas protas,
Ir nubėgo paskui šešėlį...

Likau viena...
Tiesa – su širdimi...

* * *

Kokie ilgi tavo laiškai,
Pilni užuominų.

Gražūs tavo laiškai,
Tokie nuogi –
Akimirką aš kitame pasauly...

Ieškau kelio į saulę

Nora LAURINAITYTĖ

Langas

Langas.
Į saulę,
Į dangų,
Į rūką.
Skausmas.
Jį tau
Kiekvienas priklydėlis
Bruka...
Nepasiduok,
Mano sidabraveide
Žvaigždele!
Nes Tavo tikėjimas,
Meilė,
Viltis
Nugalės...
Ir man apšvies kelią.

* * *

Granitiniai laiptai,
Granitinės durys,
Granitiniai žodžiai,
Granito širdis...

Verkiu, nes noriu
Atšildyti širdį
Ir vienišą žodį
Tik Tau pasakyti:

Myliu.

* * *

Nupučiu dulkes nuo seno beržo,
Paglostau kamieną šilko gija.
Išeinu nusitvert kokio darbo,
Nors sportbačiai trina pūsles...

Išspjaunu mėtinę kramtomą gumą
Ant minkštos aksominės vejės
Ir stebiu modernizmo bumą
Slampinėdama pakampiuos,

Kelia galvą varinė spyruoklė,
Supas girgždanti krano strėlė.
Aš einu mazutuota pakrante
Ieškoti modernizmo širdies.

Snigta

Tyliai...
Švelniai...
Kas buvo purvina,
Pavirto tyra.
Pasidengiau aš
Nuo galvos
Lig kojų
Nekaltybės
Drabužiu.
Ir nesijudinu.
Bijau.
Nekaltybė tirpsta,
Skysta.
Nejaugi?!
Lieka baltos pėdos
Ant vasariško
Dangaus...
Ir Tavęs.

* * *

Ieškau kelio į saulę,
Ieškau kelio į rūką,
Į tą ramų uostą
Kaip iš atviruko,

Ieškau Tavo rankų,
Ieškau Tavo žvilgsnio,
Mano ryto Dieve,
Grįžęs iš vaikystės...

Tylesnė už tylą

Rima MALAKAUSKAITĖ

Tylesnė už tylą,
Mažesnė už viltį
Pakyla virš šilo
Svajonė,
Pakyla ir tyliai
Užmigusio ryto
Pasaulį
Gyvena savaip...

Ugnis... Rausva liepsna...
Tamsoj – šviesa...
Viltis plevena...
Liepsna... Rausva
Nakty...
Mana viltis –
Tavoj vilty...

Šerkšnotas rūkas ant beržų,
Apsnūdęs vėjas,
Juodai balta svajonė,
Dangus ir aš
Erdvėj,
Pavirtusioj į sapną...
Pabusti negaliu...

Žvalgaus pro langą –
Nieko nematau...
Ar aš galiu matyti
Svajonę klevo seno?
Ar aš galiu gyventi
Gyvenimą ne savo?
O gal galiu?..

Per rasotą žolę,
Per pievą, kvepiančią
pavasariu,
Aš ateinu...
Per juodą lyg naktis dirvoną
Išeisiu...
Nebegrįšiu...

Taip tyliai bėga laikas...
Nestabdomas, beribis...
Taip tyliai tylūs žvilgsniai
Palydi jį į tylą...

Laimė toli...
Už saulės spindulio...
Už vyturio giesmės...
Už horizonto...

Rubikių istorijėlės

Tautvydas PUŠINSKAS

Ponas Ereckas

Ereckas jau nuo seno gyveno Rubikiuose. Turėjo savo arklių, kuriuo labai didžiavosi. Vaikščiojo it mieta prarijęs – visiškai nejudindamas rankų ir palinkęs į priekį. Ereckas buvo geros širdies ir ramus žmogus, bet retkarčiais mėgdavo išgerti, taip nuskandindamas mintis apie nevykusią santuoką.

Vieną dieną įkaušęs slampinėjo pakiemiais ir sugalvojo užteiti pas savo kaimynę Martą. Marta labai nemėgo Erecko, o dėl ko –

neaišku, gal dėl to puikavimosi arkliu. Kadangi buvo įkaušęs, drąsiai įėjo ir nieko nesakęs, taikėsi prisėsti ant sofutės.

– Ką darai, bestuburi!? – piktai surėkė Marta, atlėkus iš virtuvės. Ji buvo ką tik susitvarkiusi namus, išsišluoščiusi visas pakampes ir pakeitusi naujus užtiesalus.

– Ko čia paleidai gerklę, aš tik valandžiukei prisėsiu ir tuoj eisiu pažiūrėti arklio, – ir atsisėdo ant sofutės. Kaimynė perpyko ne juokais:

– Ką tik užklojau baltas lovatieses ir pati dar bijau atsisėsti,

o tu čia nuo arklių toks nešvarus ir smirdi, o taikaisi į mano sofutę!

Jai taip berėkiant atlėkė kaimynė pažiūrėti, ko Marta taip šūkauja. Greit supratusi reikalą, puolė į pagalbą. Abi ėmė nevidoną tempti nuo sofutės. Ereckas net nespėjo mirktelėti, kaip atsidūrė už durų.

Marta atsidėkodama kaimynei už pagalbą išvirė kavos ir jau abi susėdo prie stalo, tik stauga šeiminingai giliai įkvėpus išbalė ir tarė:

– Smirda Erecku.

Skubiai atvėrė langą ir išvėdino. Bet vis tiek smirda Erecku, ir viskas. Pasikliaudamos savo uosle moteriškės puolė ieškoti smarvės priežasties. Ir štai – už durų begulinti Erecko kepurė. Vargšėlė tuoj pat buvo išmesta laukan.

Dabar jau ramiai galėjo susėdusios išgerti po puodelį kvapnios kavos. Erecku nebesmirdėjo.

Alyzas bando gyventi geriau

Alyzas – gražiai nuaugęs ir sumanus vaikas. Visokiais būdais bando praturtėti, o jei nepasiseka, nenuleidžia rankų ir dar su didesniu noru griebiasi naujų darbų.

Kartą jis sumanė laikyti karvę: parduotų pieną ir gautų šiek tiek pinigų.

– Karvė tai karvė, bet kur aš šieno prisišienausiu, savo pievos neturiu, – susimąstė Alyzas. Paskui jam šovė išganinga mintis prisišienauti ežero saloje. Alyzas vos auštant pasiemė dalį ir nusiyrė valtele iki salos. Išpjovė lanką. Po kelių dienų, kada šienas buvo išdžiovinatas, su talka trimis valtimis atsiyrė parsiplukdyti jo. Surišę valtį vieną prie kitos, į dvi prikrovė šieno, o į priekinę sulipo irklautojai. Visas karavanas patraukė link namų. Netoli kranto paskutinė valtis ėmė skęsti. Alyzas grįžtelėjo atgal ir pamatė savo dviratį, užkeltą ant šieno viršaus. Jis metė irklus ir šoko į vandenį gelbėti dviračio. Vaikinui šienas neberūpėjo, brangus buvo tik dviratis. Sumanuolis bandė ropštis ant šieno, taip dar giliau skandindamas valtį, o vyrai šaukė:

– Alyzai, šok į valtį ir padėk irkluoti, pats nuskęsi su tuo dviračiu! – bet Alyzas nekreipė dėmesio į vyrų šūkavimus. Tada vyrai užgulė irklus ir dar nespėjus valčiai nuskęsti atplaukė iki kranto. Ir šienas, ir Alyzas sušlapo. Spjovė jis į tą šieną, nebenorėjo laikyti karvės, tik džiaugėsi, kad nenuskendo dviratis.

Alyzas nesnaudė. Vis galvojo, kur čia daugiau prisigrybavus. Jisai žinojo apie Valkas. Nors, sako, šiame miške auga grybai, bet sklidogandai, kad jis yra užkeiktas, ir gal net gyvena miškiniai. Bet Alyzui nė motais. Čiupęs krepšį patraukė Valkų link. Tas miškas buvo šlapias, tamsus nuo senų išvirtusių medžių. Neradęs grybų nusiminė ir nusliūkino namų link. Išėjo iš miško ir pamatė ne kelią į namus, o tvorą, pievą, karvę – visai nepažįstamą vaizdą.

– Negali būti! Aš juk ėjau namų pusėn!

Nužingsniavo mišku į priešingą pusę. Ir vėl išlindęs iš tankumos net nuspurtė: tvora, pieva, karvė. Alyzui nesmagu pasidarė. Jau ir varė. Pasuko į kitą pusę.

– O siaube, ir vėl ta pati tvora, pieva, karvė, – aiktėlėjo perėjęs mišką. Jau ir visai baugu, ir blogos mintys lenda galvon. Prisiminė žmonių pasakojimus apie miškinius ir užkeiktą vietą. Visiškai sutemo, lyti pradėjo. Staiga Alyzui nušvito akys:

– Juk reikia nuspjauti tris kartus per kairįjį petį.

Nuspjovė tris kartus, apsigrėžė ir patraukė namų link. Ir šį kartą išėjęs iš miško sušuko:

– Ačiū Dievui, aš namie!

Parėjęs namo Alyzas niekam nepasakojo apie savo nuotykį, tik metė tuščią krepšį pasuolėn ir atsigulė miegoti.

Nuo šiol Alyzas į Valkas nosies nebekišo.

Vėjūnas eina į bažnyčią

Vasara. Nuostabus sekmadienio rytas. Visi kaimo žmonės, anksčiau apsiruošę, kas važiuoti, kas pėstute skuba į bažnyčią.

Močiutė ir bernas Vėjūnas taip pat susiruošė į rytines pamaldas. Kelias tolimas, reikės eiti per mišką, laukus, žvyrkeliu, kol pasieks bažnyčią.

Vėjūnas seka močiutei iš paskos. Šiandien ji suniurzgusi, nes anksti kėlėsi, kažko dar nespėjo, todėl visą pyktį išlieja ant vargšo Vėjūno:

– Ko rankas susikišęs į kišenes? Negražu šitaip eiti į bažnyčią!

Berniokas nenorom ištraukia rankas, bet močiutė vėl savo:

– Ko žiūri į žemę, palenkęs galvą kaip gandrą!

Ignoruodamas pastabą, "aukštiełnikai" atlošė galvą į viršų ir visiškai nematė kelio. Staiga pajuto, kad viena koja prasmego šviežiam karvės "torte". Apsitaškė baltas "kermošines" kelnės. Močiutė nustėro, žioptelėjo ir taip ėmė rėkti, kad visas kaimas skambėjo:

– Žiopoly tu žiopoly, ko nežiūri, kur eini, grįžk atgal, namuose poterius kalbėsi!

Vargšelis kaltai sumurmėjo ir nusliūkino namų link. Dar išgirdo močiutę šaukiant:

– Grįžęs kelnės užmerk šaltam vandenį!

Parėjo, nusimovė šventines kelnės ir pamerkė į vandenį, kaip močiutė liepė.

Po maldų grįžusi močiutė jau buvo kiek apsiraminusi ir pirmiausia puolė skalbti pamerktas kelnės:

– Žiopoly tu, žiopoly, viešpatie su viešpatėliais, pažiūrėk, ką dabar padarei! Tu gi užmerkei ne tik kelnės, bet ir maldaknyges su Šventais Dievulio paveikslėliais!

NEIŠSIUŠTI LAIŠKAI

BEVEIK IŠ DIENORAŠČIO...

Toma RAZMISLAVIČIŪTĖ

Manęs nesuprantantiems (jų vis daugėja)

Aš viena. Visai viena, bet nevieniša, nes turiu pavasarį. Jo nematau, bet jaučiu. Jaučiu arimą, pievą, netgi medžių spalvą. Kaip gražu! Kaip, netikite? Juk aš verkiu iš džiaugsmo! Nematote? Nors žiūrėte į mano drėgnas akis... aš tai jaučiu...

Ak, kaip gražiai čiulba paukščiai! Neklausau, bet girdžiu vyturio giesmę. Kaip, vėl netikite? Juk aš dainuoju iš džiaugsmo! Negirdite? Nors Jūs visai šalia... aš tai jaučiu...

Jūs žiūrėte, bet nematote. Klausote, bet negirdite. Dėl to negalite tikėti savo ausimis ir akimis... O aš nemoku... nemoku nei žiūrėti, nei klausyti... tačiau moku jausti... Ir jaučiu...

Amžinai su jumis...

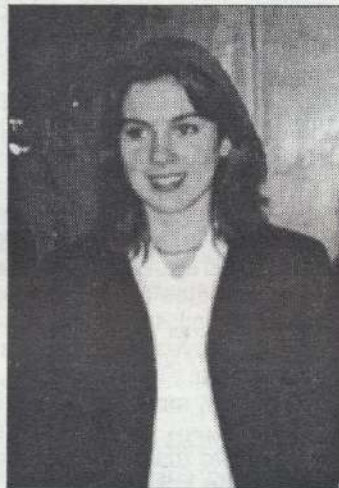
TOMKA

Tik šiaip

Svetima motinai, tėvui...
Svetima broliui, seseriai...
Svetima langui ir sienai...
Svetima rytui ir vakarui...
Svetima langui ir žolei...
Svetima šalčiui ir šilumai...
Svetima purvui ir moliui...
Svetima triukšmui ir tylumai...
Svetima rimčiai ir šventėms...
Svetima šypsniui ir pykčiui...
Svetima vakar ir šiandien...
Svetima tyčia – netyčia...
Svetima maldai ir žodžiui...
Svetima – bėgi ir stovi...
Svetima menui ir grožiui...
Svetima nori – nenori...
Svetima minčiai ir pasakai...
Svetima skausmui ir ašarai...
Svetima viskam ir niekam...
Kas tu?
Basa pėda ant kruvino sniego...

Tokia...

TOMKA

Išeinantiems

Neee! Ačiū Dievui, tai tik blogas sapnas. Labai blogas. Net man pačiai bloga. Gana. Užtenka nakties – noriu pailsėti. Atsibodo tamsa – ji vargina akis. Man erzina tylą – nuo jos svaigsta galva. Kodėl niekas nekalba? Neturit ką pasakyti? Na, tada paprasčiausiai surikit... Užkimot? Tai suplasnokit rankom, ir švelnus oro bangavimas atgaivins mane... Negalit, nes jūsų čia nėra.

Tyliai iškvepiu ir kurčiomis blakstienomis pajuntu savo alsavimą...

Labanakt...

TOMKA

Jam...

Tikėsiu, kad šią naktį žvaigždės pasaką paseks.
O pilnatis, tikėsiu, paniūniuos lopšinę.
Mintyse tyliai maldą vis kartosiu aš.
Aplėbs mane ranka sutinusia ramybę.

Raiša viltis ateis, atsidarys;
Aklas tikėjimas atseks iš paskos;
Zys ausyse paklydusi daina;
Mažais lašeliais kris ant stalo vaškas.
Ir žvakė degs, tikėsiu, degs ilgai.
Skambės šešėlis jos ant sienos;
Laikysiu pirštais drebančiais lapus.
Akim vedžiosiu sakinį kiekvieną.
Visi tie žodžiai atsisveikinimu dvelks
Ir kas, kad šimtą kartų juos skaitysiu;
Čia, ten tavęs vis dar gedės ir verks –
Ieškodama aklai, suvokt to negalėsiu.
Uš, spengs skaudi tiesa: „Išėjo“ –
Tik aš suvokt gal nenorėsiu... Kaip galėjo
Ejimas tavo kruvinas mirties pėdas palikt...

Amžiais palikta...

TOMKA

P.S. Kada pagaliau tai liausis?..

Jie nusisuko

Justina ŠIRVINSKAITĖ

Diena buvo šlykšti, todėl grįžusi puolė į lovą. Ji norėjo užmiršti prakeiktą darbą ir tuos, kurie nuolat ten sukiojasi. Neužmiršo, bet nors užmigo.

Jos vardas buvo Dalia, bet visi ją vadino Doli. Doli – tai dvidešimt penkerių metų vienos šiukšlinos užteigėlės padavėja. Gyveno viena šaltame, pridvokusiame priemiesčio kambarėlyje. Doli nebuvo graži, tačiau savitai žavinga. Smulkutis kūnelis dar labiau susitraukdavo, kai kas nors iš pasigėrusių kiaušinių jai šaukdavo:

– Doli, nešk dar vieną!

Jos mažytės rankos, apvalus veidelis ir verksmingai pabrinkusios akys atrodė taip liūdnai, kad daugumai ji kėlė gailestį – tik ne jiems. Tas "mėšlas", kuriame ji braidė kiekvieną dieną, ir jos kvaila vaikiška pravardė vertė nekęsti savo gyvenimo, savęs. Tik niekas to nenorėjo matyti. O jei ir pastebėtų... Ji gyveno tokioje susmirdusioje visuomenėje, kuri, matydama dvesiantį žmogų, nusišuktų šalin...

Tąkart buvo graži diena. Saulės jau nebuvo matyti – ją užstojo pilki senamiesčio namai, kurie kaip niekad linksmu žvilgsniu lydėjo skubančius praeivius. Giedra ir laiminga popietė iš lėto leidosi ant gatvių, stulpų, parduotuvių. Palengva nurimo žmonių šurmuly, nutilo miesto alsavimas. Pabudo naktis. Buvo penktadienis – tądien į užteigą susirinkdavo daugiausiai žmogystų, kurie siurbdavo iki paryčių. Jie nenešė pinigų savo suvargusioms moterims ir alkanėms vaikams, o mainydavo juos į dvokiančio siur-

balo stiklus. Doli neken-tė penktadienių. Visas jos gyvenimas buvo penktadieniai.

– Ei, judinkis! – išgirdo Doli jau iki skausmo pažįstamus žodžius ir nuskubėjo balso link. Ten sėdėjo iškaršęs, aiškiai gašlus, bet, matyt, pinigingas senis.

– Kokią "britkynę"

man čia atnešei? – išrėkė senis ir tškė stiklą ant žemės. Doli atnešė jau kur kas geresnės baltosios ir pastatė priešais nukriošėlį. Jis sugriebė jos ranką, iš lėto pakėlė degtinę prie burnos. Paskui nuleido degtinę ir, prisitraukęs Doli arčiau, spjovė jai į veidą.

– Ak tu, sudžiūvusi mergšė! Tu mane dar siutinsi, dar maivysies!

Doli bandė ištrūkti, bet senis vožė jai per veidą ir ši kniūbsčia krito ant purvinių grindų, užkliudydama gretimą stalą, nuo kurio ėmė skrieti stiklai, dar pilni gėralo. Vienas jų krito ant Doli, ir pabirusios šukės viena po kitos smigo į jos veidą, akis, burną...

Trumpam smuklė nutilo, bet ir vėl užsiplieskė linksmybės. kažkas sumurmėjo:

– Neatsikels...

Neatsikėlė. Visi nusisuko. Smuklės šeimininkas išnešė "šiukšles".

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

2001 m. sukanka

– 280 metų, kai gimė **ONA SAPIEGAITĖ - JAB-
LONOVSKIENĖ**, artilerijos generolo ir Anykščių se-
niūno Kazimiero Sapiegos, bei Karolinos Radvilaitės
duktė, viena žymiausių Lietuvos–Lenkijos moterų XVIII
a. Buvo išsilavinusi, mokėjo keletą svetimų kalbų, gar-
sėjo pažangiu savo dvarų administravimu: dvaruose
panaikino baudžiavą, rūpinosi valstiečių gerove, statė
mūro namus, bažnyčias, ligonines. Mirė 1806 metais.
Po jos mirties dvaruose surinkti kultūros turtai buvo
caro Aleksandro I-ojo įsakymu išvežti į Rusiją.

– 175 metai, kai Pavirnių dvare gimė **IGNAS ŽIO-
GELIS**, gydytojas, keliautojas. Jis studijavo Kijevo ir
Paryžiaus universitetuose. Keliolika metų praleido ke-
liaudamas po Afriką, Aziją, ilgą laiką gyveno Egipte.
Surinko daug vertingų eksponatų, kuriuos pasiuntė Eu-
ropos muziejams. Grįžęs į Vilnių parašė knygas „His-
toria Egipta“, „Podroz do zrodel Nilu“ ir kt. Mirė 1891
m.

– 160 metų, kai Šlavėnų dvare gimė **GUSTAVAS
BRAZAUSKAS**, visuomenininkas. Mokėsi Kauno gim-
nazijoje. 1863 m. pabėgo iš gimnazijos ir stojo į sukilė-
lių būrį. Buvo suimtas ir įkalintas Vilniaus kalėjime.
Išleistas iš kalėjimo, ūkininkavo Šlavėnuose. Bendra-
darbiavo rusų ir lenkų spaudoje, slapyvardžiu Mateusz
išspausdino knygą apie lenkų ir lietuvių santykius, pa-
rašė atsiminimus „Kunigas, vyskupas A. Baranaus-
kas“ ir „Kunigas Klemensas Kairys“. Mirė 1906 m. Šla-
vėnuose.

– 150 metų, kai Zabelynės k. gimė **JONAS MIC-
KŪNAITIS**, knygnešys. Spaudos draudimo metais pla-
tino „Aušrą“, „Sviesą“, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą“
ir kt. Už spaudos platinimą kalintas Anykščių ir Uk-
mergės kalėjimuose.

– 140 metų, kai Aknystų dvare gimė **EMILIJA JE-
LENSKAITĖ-VENSLOVAVIČIENĖ**, lietuvių kultūrinės
veiklos rėmėja. Caro valdžios metais savo dvare buvo
įsteigusi slapta lietuvišką mokyklą, šelpė mokslus ei-
nantį jaunimą, stambia auka prisidėjo prie Debeikių
bažnyčios statybos. Jos rūpesčiu Debeikiuose buvo
pastatyti liaudies namai, kur buvo rengiami vaidinimai.
Mirė 1964 m. spalio 12 d. Varšuvoje.

– 115 metų, kai Kavarsko parapijoje gimė **KLE-
MENSAS ŠOVYS**, kunigas, teologijos daktaras. Ku-
nigu įšventintas 1912 m. Vikaravo Rokiškyje, Debei-
kiuose, Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Buvo Kauno
mokytojų seminarijos kapelionas ir dvasios tėvas, vė-
liau Pažaislio bažnyčios rektorius.

– 110 metų, kai Andrioniškio valsčiuje gimė **JO-
NAS MOTIEJŪNAS-VALEVIČIUS**, Lietuvos kariuome-
nės majoras. 1919 m. tapo pirmuoju Marijampolės
miesto ir apskrities karo komendantu, tais pačiais me-
tais buvo paskirtas Šiaulių miesto komendantu, daly-
vavo kautynėse su bolševikais užimant Panevėžį, Ku-
piškį, Obelius. Apdovanotas Vyčio kryžiumi. Kauty-
nėse su bermontininkais prie Rokiškio (1919 m.) sun-
kiai sužeistas. Vėliau – ilgametis Utenos apskrities
viršininkas.

Sausio mėn.

– 65 metai, kai sausio 1 d. Džiugų k. gimė **AL-
DONA ALEŠKEVIČIENĖ-STATULEVIČIENĖ**, ha-
bil. daktarė, profesorė, Matematikos ir informati-
kos instituto vyr. mokslo darbuotoja.

– 60 metų, kai sausio 2 d. gimė **ROLANDAS
KAZLAUSKAS**, habil. gamtos m. daktaras, profe-
sorius, Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto ana-
lizinės chemijos katedros vedėjas. 1946–1957 m.
mokėsi Anykščių J. Biliūno vid. mokykloje. 1960
m. dirbo Vilniaus staklių gamyklos „Žalgiris“ inži-
nieriumi chemiku. 1966–1975 m. – VU chemijos fa-
kulteto Analizinės chemijos katedros vyr. dėstytojas,
nuo 1988 m. – katedros vedėjas.

– 70 metų, kai sausio 3 d. Bebarzdžių k. gimė
ALDONA MICKIENĖ, redaktorė, vertėja. Baigė Vil-
niaus pedagogikos institutą, dirbo „Vagos“ leidyk-
loje, „Knygnešio“ žurnale. Parengė įvairių leidinių,
išvertė A. Lupan, J. Korolkovo, J. Kavabatos, R. Ta-
gorės ir kitų rašytojų prozos kūrinių; kn. „Egzodo
rašytojai“ (1994) viena iš sudarytojų ir redaktorė.

– 95 metai, kai sausio 16 d. Katlėriškių k. gimė
JONAS GUTAUSKAS, poetas, kunigas. Laikraš-
čio „Tėviškės žiburiai“ steigėjas. Išleido knygas
„Dangaus tarnyboje“, „Vaikas ir religija“ ir kt. Mirė
1984 m.

– 90 metų, kai sausio 19 d. Maželių k. gimė
ANICETAS KAUŠPĖDAS, chemikas, chemijos m.
kandidatas. Mirė 1978 m. Vilniuje.

– 105 metai, kai sausio 23 d. Maskvyčių k.,
Subačiaus vls., gimė **BALYS DŪDA**, mokytojas.
Mokytojavo Surdegyje, Maleišiuose. Vėliau dirbo
laikraščio „Ūkininkas“ korektoriumi. Mirė 1924 m.
rugpjūčio 25 d. Šiauliuose.

– 70 metų, kai sausio 24 d. Naujasodžio k. gi-
mė **VYTAUTAS ŠERYS**, skulptorius, Nacionalinės
premijos laureatas. Nuo 1957 m. jo darbai ekspoz-
nuojami parodose. Yra surengęs keletą personali-
nių parodų.

– 90 metų, kai sausio 30 d. Pamaleišių k. gimė
STEPAS ZOBARSKAS, rašytojas, vertėjas, redak-
torius. Studijavo Paryžiuje, vėliau pasitraukė į JAV.
Redagavo žurnalą vaikams „Žiburėlis“. Išleido no-
velių rinkinius „Anapus miško“, „Moters stiprybė“,
„Arti žemės“, „Per šaltį ir vėją“ bei kt. Mirė 1984 m.
birželio 9 d. Niujorke.

Vasario mėn.

– 90 metų, kai vasario 2 d. Bečerninkų k. gimė **VERONIKA DAGELYTĖ-VALATKIENĖ**, dainininkė. 1938 m. baigusi Kauno konservatoriją dirbo Valstybės teatro soliste, nuo 1944 m. buvo Lietuvos operos ir baleto teatro solistė. Sukūrė vaidmenis: Liza (P.Čaikovskio "Pikų dama"), Aida (Dž. Verdžio "Aida") ir kt. Mirė 1956 m. balandžio 18 d. Vilniuje.

– 145 m., kai vasario 7 d. Vėjeliškių k. gimė **ANTANAS KAROSAS**, vyskupas. 1883 m. baigė Petrapilio dvasinę akademiją teologijos magistro laipsniu. Buvo paskirtas į Žemaičių kunigų seminariją. 1904 m. parašė knygėlę "Trumpas pamokymas apie nekaltą prasidėjimą Šv. Panelės". Nuo 1906 m. redagavo laikraštį "Nedėldienio skaitymai". Buvo Seinų ir Vilkaviškio vyskupas. Mirė 1947 m. liepos 7 d., palaidotas Marijampolėje.

– 165 metai, kai vasario 15 d. Liudiškių k. gimė **KLEMENSAS KAIRYS**, kunigas, poetas. Baigė Peterburgo dvasinę akademiją, kunigavo Rokiškyje ir Kaune. Buvo 1863 m. sukilimo rėmėjas. Parašė keltą kūrinių lietuvių kalba. Mirė 1864 m. gegužės 28 d. Sverdlovsko srityje, kur buvo ištremtas.

– 90 metų, kai vasario 19 d. Kanske (Krasnojarsko kraštas) gimė **HALINA DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ**, dramaturgė, prozininkė, visuomenės ir kultūros veikėja. Vaikystėje dažnai lankydavosi senelių namuose Griežionėlėse. Studijavo Kauno universitete. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Parašė knygas "Ošiančios pušys", "Baltosios lelijos riteris". Gyvena Brazilijoje, San Paulo mieste.

– 90 metų, kai vasario 19 d. Čiukų k. gimė **FAUSTINA VILYTĖ-MANELIENĖ-MACKEVIČIENĖ**, agronomė, visuomenės veikėja. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Amerikoje bendradarbiavo "Vaidilutėje", "Moteryje", "Ūkininko patarėjuje". Išleido knygą "Kūdikio mirtingumas Lietuvoje". Mirė 1994 m. gegužės 30 d. Lockporte.

– 85 metai, kai vasario 29 d. Bareišėlių k. gimė tautodailininkas **LIUDAS TARABILDA**. 1932 m. baigė Anykščių vid. mokyklą, 1936 m. – Panevėžio amatų mokyklą. Tautodailininko darbų tematika – Anykščių legendos, anykštėnų rašytojų knygų herojai. Mėgstama jo kūrybos tema yra ir kaimo buitės, žmonių darbai. Mūsų kraštą puošia nemažai jo kopytstulpių bei kryžių.

Kovo mėn.

– 65 metai, kai kovo 4 d. Ukmergėje gimė **KĘSUTIS ARLAUSKAS**, prozininkas. Baigęs Vilniaus pedagoginį institutą mokytojavo Kavarske, Kurkliuose. Iš viso yra parašęs daugiau kaip 10 knygų: "Užtvanka", "Bėglys", "Svaigus pasiskraidymas virš

pjautuvo", "Mylėjus pamesti", "Medinis kadagyno žirgas", "Per pusvalandį pražilęs" ir kt. Šiuo metu gyvena ir kuria Kavarske.

– 85 metai, kai kovo 8 d. Anykščiuose gimė **LIUDVIKAS SURVILA**, profesorius, choro dirigentas, nusipelnęs artistas. Mirė 1998 m. Vilniuje.

– 70 metų, kai kovo 20 d. Janonių k. gimė **VYTAUTAS VACLOVAS ŠEŠTOKAS**, kelių inžinierius, technikos mokslų daktaras, nusipelnęs mokslo ir technikos veikėjas.

– 180 metų, kai kovo 17 d. Anykščių parapijoje gimė **JONAS ABELEVIČIUS**, kunigas. 1833–1838 m. mokėsi Troškūnuose, vėliau Vilniaus dvasinėje seminarijoje. 1847–1853 m. Vilniaus dvasinės seminarijos profesorius. 1850–1853 m. buvo Vilniuje spausdinamų vyskupo M.Valančiaus lietuviškų raštų korektorius, spaudos prižiūrėtojas ir kalbos taisytojas. Mirė 1882 m. liepos 3 d. Vilniuje.

Balandžio mėn.

– 105 metai, kai balandžio mėn. 25 d. Ustolėje (Irkutsko sritis) gimė **STASYS KEBLAS** (M.Ptou), prozininkas, dramaturgas. Parašė romanus "Pasauliniame fronte", "Ekstra telegrama", "Pasaulinis karas", dramas "Už tėvynę", "Mūšis ties Vilkmerge". Dirbo Kavarske.

– 60 metų, kai balandžio 28 d. Pašvenčio k. gimė **GEDIMINAS PURLYS**, paminklotvarkos ekspertas, Paminklų restauravimo instituto projektų vyriausiasis architektas.

Gegužės mėn.

– 145 metai, kai gegužės 3 d. Roblių k. (Rokiškio raj.) gimė **LIUDVIKA DIDŽIULIENĖ-ŽMONA**, pirmoji lietuvių moteris beletristė, švietėja, draudžiamos literatūros platintoja. 1877 metais, ištekėjusi už Stanislovo Didžiulio, apsigyveno Griežionėlėse. Savo prozos kūriniuose bei pjesėse ji propagavo tautinio atgimimo idėjas. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, išvyko pas dukrą į Krymą. 1924 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1925 m. spalio 25 d. Griežionėlėse.

– 120 metų, kai gegužės 11 d. Griežionėlių k. gimė **VANDA DIDŽIULYTĖ-ALBRECHTIENĖ**, poetė, publicistė. Paskelbė eilėraščių, straipsnių spaudoje. Dirbo gydytoja Kryme. 1941 liepos 25 d. kartu su žydais Panevėžyje sušaudė vokiečiai.

– 105 metai, kai gegužės 21 d. Juodupio viensėdyje gimė **JUOZAS MOTIEJŪNAS**, vet. gydytojas, profesorius. Baigė Tartu veterinarijos institutą. 1928 m. Berne jam suteiktas daktaro laipsnis. 1940 m. paskirtas Kauno veterinarijos akademijos rektoriumi. Po kurio laiko pasitraukė iš Lietuvos ir apsigy-

veno JAV. Bendradarbiavo periodikoje, parašė keletą knygų. Mirė 1969 m. liepos 11 d. Čikagoje.

– 80 metų, kai gegužės 21 d. Storių k. gimė **JONAS JUODELIS**, Panevėžio šv. Apaštaly Petro ir Povilo bažnyčios klebonas ir Panevėžio vyskupijos kurijos kancleris. 1935 m. Anykščiuose baigė pradžios mokyklos 6 skyrius, 1939 m. – Anykščių progimnaziją. Buvo Ramygalos ir Kupiškio vikaras. Vadovauja Panevėžio aukštesniajai teologijos mokyklai, rengiančiai teologijos mokytojus. Laisvu laiku rašo straipsnius katalikiškai spaudai.

– 95 metai, kai gegužės 28 d. Kalčių k. gimė **ANTANAS GAILIUŠIS**, teisininkas. Baigęs VU Teisės fakultetą 1942–1944 m. dirbo Plungės apylinkės teisėju. Vėliau pasitraukė į Vakarus. Rašė straipsnius teisės klausimais "Ryte", "Dirvoje". Dirbo teisininkų draugijoje BALEK. Yra rinkęs tautosaką. 1983 m. išleido novelių rinkinį "Visaip atsitinka".

– 75 metai, kai gegužės 26 d. Latavėnų k. gimė **PRANAS BALTAKIS**, inžinierius, mechanikas. Mechaniką ir aeronautiką studijavo Vokietijoje ir JAV. Dirbo taikomosios aeronautikos srityje, dalyvavo atitininkų veikloje.

Birželio mėn.

– 95 metai, kai birželio 14 d. Desiukiškio k. gimė **JONAS KAPČIUS**, Lietuvos kariuomenės savanoris. Dirbo Vidaus reikalų ministerijoje, policijoje. Vėliau pasitraukė į Vakarus. Mirė 1994 m.

– 115 metų, kai birželio 15 d. Rukiškių k. gimė **JONAS BANYS**, muzikos mokytojas. Yra parašęs apie 20 muzikos kūrinių. 1914 m. išvyko į JAV.

– 130 metų, kai birželio 16 d. Kurklių dvare gimė **PETRAS SLIŽYS**, vargoninkas, chorvedys. Vargonininkavo Traupyje, Taujėnuose. Jo sūnūs taip pat tapo muzikais. Mirė 1961 m. Vilniuje.

– 80 metų, kai birželio 5 d. Būtėnų k. gimė **ZENONAS PRŪSAS**, miškininkas, Lietuvos enciklopedijos bendradarbis, bendradarbiavo "Girios aide", "Drauge", "Mūsų giriose" ir kt.

– 110 metų, kai birželio 26 d. Čiukų k. gimė vertėjas **JONAS TREČIOKAS**. Išvertė L.Tolstojaus "Pasaką apie tris brolius", M.Tveno "Princą ir elgetą", Š.Pero "Burtų pasaulį" ir kt. Mirė 1938 m. Šiauliuose.

Liepos mėn.

– 70 metų, kai liepos 6 d. Jusiškių k. gimė **ALOYZAS SAKALAS**, fizikas, habil. daktaras, profesorius, Seimo narys, Nepriklausomybės akto signataras. 1960 m. baigęs Kauno politechnikos institutą, dirbo Elektrografijos institute. Išleido monografiją, paskelbė daug mokslinių bei publicistinių straipsnių.

– 70 metų, kai liepos 10 d. Surdegio k. gimė **ALGIMANTAS MASIULIS**, kino ir teatro aktorius. Mokėsi Panevėžio dramos teatro studijoje. Panevėžio ir Kauno dramos teatrų aktorius. Yra sukūręs daug vaidmenų teatro scenoje bei kino filmuose: Gustavas A.Strindbergo "Kreditoriuose", Gelovinis V.Krėvės "Šarūne", Dominykas J.Grušo "Unijoje" ir kt.

– 135 metai, kai liepos 27 d. Kunigiškių k. gimė **KAJETONAS SKLĖRIUS (ŠKLĖRIS)**, tapytojas, lietuvių akvarelės pradininkas. 1903 m. baigęs Peterburgo A.Štiglico Tech. piešimo mokyklos Skulptūros skyrių, mokytojavo Liepojoje. Gyveno ir dirbo Petrograde, Taline. 1919–1921 m. Kauno miesto apskrities viršininkas. 1922–1931 m. dėstė Kauno meno mokykloje. Ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu sukūrė skulptūrų, biustų, bareljefų, vėliau tapė peizažus. Mirė 1931 m. sausio 14 d. Kaune.

Rugpjūčio mėn.

– 100 metų, kai rugpjūčio 3 d. Kiaušų k. gimė **JONAS KUPRIONIS**, profesorius, miškininkas. Baigęs Lietuvos žemės ūkio akademiją, dirbo miškų urėdu Alytuje. Dėstė Vilniaus universitete, buvo katedros vedėjas. Vokiečių okupacijos metais dirbo Anykščių miškų urėdijoje, planavo Anykščių šilėlių paversti Tautos parku, redagavo žurnalą "Mūsų girios". 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Mirė 1982 m. rugpjūčio 8 d.

– 80 metų, kai rugpjūčio 14 d. Anykščių vieniemyje gimė **KAZYS TUTKUS**, dailininkas. Mokėsi Anykščiuose, Kauno menų mokykloje, vėliau Dailės Akademijoje. Dirbo Vilniaus akademiniame dramos teatre dailininku dekoratoriumi. Yra nutapęs daugiau kaip porą šimtų paveikslų. 1965 m. buvo surengta jo tapybos darbų personalinė paroda. 1968 m. buvo priimtas į Dailininkų sąjungą. Buvo išvežtas į Sibirą, tremtyje rašė eilėraščius. Mirė 1992 metais.

Rugsėjo mėn.

– 105 metai, kai rugsėjo 3 d. Liudiškių k. gimė **PETRAS BIRŽYS**, literatas, aktorius. Baigė Maskvos komercinę mokyklą, grįžęs į Lietuvą, baigė karo mokyklą, studijavo universitete literatūrą ir teologiją, mokytojavo. Nuo 1930 m. per Kauno radiją rengė satyrinius pusvalandžius "Pupų Dėdės pastogėje", gastroliavo po Lietuvą, išleido eilėraščių rinkinius "Sielos sparnai", "Karo metu". Akiro slapyvardžiu išleido keletą kraštotyrinio pobūdžio apybraižų. Mirė 1970 m. liepos 23 d. Vilniuje.

– 90 metų, kai rugsėjo 9 d. Svirnų k. gimė **ALEKSANDRAS KERNAGIS**, aktorius, režisierius, Lietuvos nusipelnęs artistas. 1933 m. baigė Valsybės teatro vaidybos mokyklą. 1933–1934 m. Jaučių teatro, 1940–1980 m. Valstybinio dramos teatro aktorius. Yra studijavęs teisę Kauno ir Vilniaus universitetuose. Vaidino spektakliuose F. Šilerio "Klasta ir meilė", J. Baltušio "Gieda gaideliai", A. Bieliausko "Egzaminas", V. Šekspyro "Daug triukšmo dėl nieko" ir kt. Mirė 1980 gegužės 12 d.

– 130 metų, kai rugsėjo 26 d. Šeimyniškių k. gimė **JUSTINAS BALTUŠKA**, tautinio judėjimo dalyvis, visuomenės veikėjas. 1905 m. dalyvavo Lietuvių suvažiavime Vilniuje. Dėl caro valdžios persekiojimų 1907 m. emigravo į užsienį. Mirė 1947 m. spalio 19 d. Čikagoje.

– 250 metų, kai rugsėjo 27 d. Svėdasų vls. gimė kanauninkas **MYKOLAS SMALSTYS-SMOLSKIS**. Mirė 1826 m. Svėdasuose.

Spalio mėn.

– 85 metai, kai spalio 5 d. Svėdasų mstl. gimė **STEPONAS GALVYDIS**, kunigas, literatas, švietėjas. 1923 m. pradėjo lankyti Svėdasų pradžios mokyklą, vėliau mokėsi Užpalių vidurinėje ir ją baigė 1931 m. 1934 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, 1941 m. baigė ir buvo įšventintas į kunigus. Stropiai dirbo pastoracijos ir sielovados darbą įvairiose Aukštaitijos parapijose. Daugiau kaip 30 metų buvo Traupio parapijos klebonas. Yra išleidęs keletą knygų, o rankraščiuose yra sukaukęs beveik 50 knygų – eilėraščių, apybraižų, pasakėčių, kunigų biografijų. Mirė 1999 m. kovo 23 dieną.

– 95 metai, kai spalio 8 d. Vidugirių k. gimė **KAZYS INČIŪRA**, dramaturgas, prozininkas, poetas. Studijavo Kauno universitete, dirbo teatruose Vilniuje bei Kaune. Sukūrė apie 30 vaidmenų. Yra parašęs daug eilėraščių, išleidęs poezijos rinkinius "Su jaunyste", "Prie Kauno marių", "Stirnių šaltinis". Buvo ištremtas į Sibirą. Mirė 1974 m. lapkričio 30 d. Vilniuje.

– 60 metų, kai spalio 6 d. Čekonių k. gimė **VALENTINAS ZAIKAUSKAS**, prozininkas, apsakymų rinkinio "Iš miesto A į miestą B" ir knygos "Sniegas" autorius.

– 50 metų, kai spalio 20 d. Anykščių raj. gimė **REGIMANTAS ANDRIŪNAS**, Kačerginės vaikų sanatorijos "Žibutė" vyriausiasis gydytojas. 1958–1969 m. mokėsi Troškūnų vid. mokykloje, 1969–1975 m. studijavo Kauno medicinos akademijoje. Straipsnių klinikinės ir eksperimentinės medicinos klausimais bendraautorius.

Lapkričio mėn.

– 105 metai, kai lapkričio 7 d. Troškūnų mstl. gimė **SOFIJA BAGDŽIŪNAITĖ-SAKALIENĖ**, visuomenininkė, laikraštininkė. 1910 m. išvyko į Ameriką, ten aktyviai veikė Vyčių, moterų bei kitose organizacijose, dainavo choruose, rašė straipsnius į "Vytį", "Darbininką". 1923–1951 m. redagavo laikraštį "Moterų dirva". Mirė 1984 m. kovo 5 d. Čikagoje.

– 80 metų, kai lapkričio 9 d. Kilėviškių k. gimė **POVILAS KEMĖŠIS**, habil. technikos mokslų daktaras, inžinierius elektrotechnikas, KTU Valdymo informacijos katedros profesorius. 1947 m. baigė Kauno universitetą, dėstė Kauno politechnikos institute. Sukūrė kalbos tyrimų laboratoriją ir yra jos mokslinis vadovas. Pagrindinė mokslinių darbų kryptis – automatinės kalbos atpažinimas ir sintezė. Parašė daugiau kaip 100 mokslinių straipsnių.

– 85 metai, kai lapkričio 16 d. Kirmėlių k. gimė **ANTANAS JUOZAPAVIČIUS**, inžinierius. 1940 m. baigė Kauno universiteto Technikos fakultetą. 1945–1947 m. gilino studijas Vokietijoje, kur gavo inžinerijos mokslų daktaro laipsnį. Vėliau išvyko į Kanadą.

– 80 metų, kai lapkričio 19 d. Papyvesių k. (Pasvalio raj.) gimė **ALBERTAS TALAČKA**, kunigas, monsinjoras. Besimokydamas Krinčino pradžios mokykloje įsijungė į angelaičių veiklą, Pasvalio gimnazijoje tapo aktyviu ateitininku. Baigęs mokytojų kursus ir neilgai mokytojavęs Kalneliškių pradinėje mokykloje apsisprendė stoti į Kunigų seminariją. 1947 m. įšventintas kunigu. Kunigavo Naujamiestyje, Parnėvėžyje, Rokiškyje. 1969 m. apsigyveno Anykščiuose, buvo Šv. Mato bažnyčios klebonas bei Anykščių dekanato dekanas. Mirė 1999 m. gruodžio 12 d. Palaidotas Anykščių miesto kapinėse.

Gruodžio mėn.

– 115 metų, kai gruodžio 2 d. gimė **PETRAS LIEPA**, kunigas. Įšventintas kunigu 1912 m. Buvo Skiemonyse kuratas ir Viešintų parapijos klebonas. Aktyviai bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje.

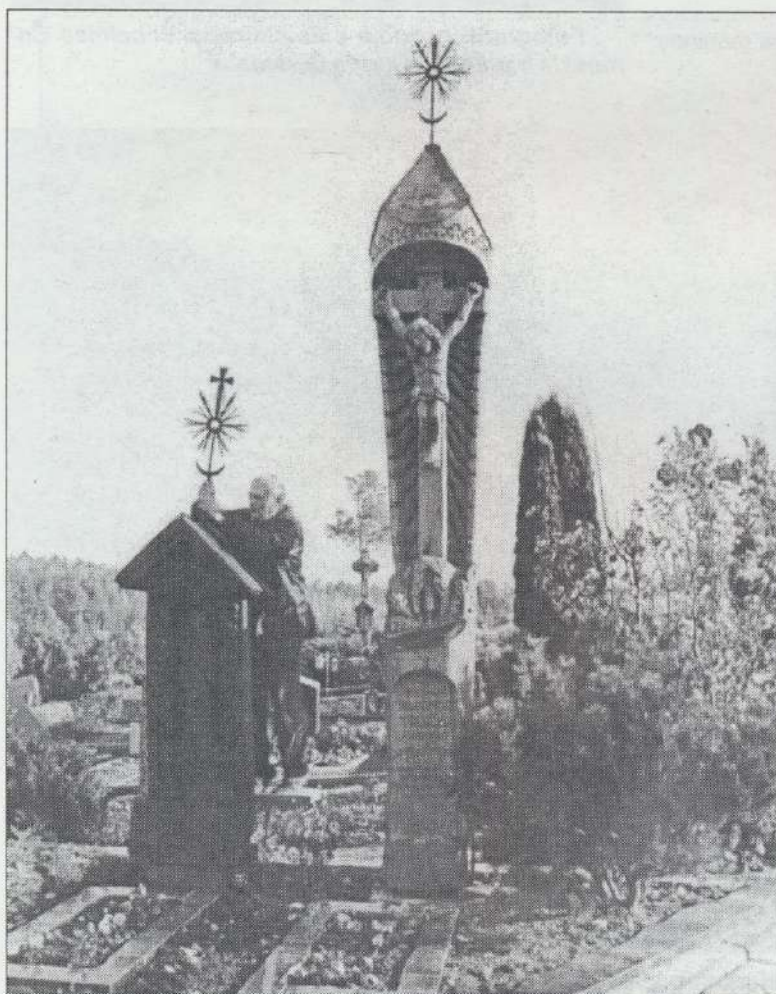
– 65 metai, kai gruodžio 18 d. Kišiūnų k. (Utenos raj.) gimė **VERONIKA LIMBIENĖ**, tautodailininkė. Gyvena ir kuria Anykščiuose.

– 135 metai, kai gruodžio 23 d. Vėjeliškių k. gimė **KLEMENSAS KAROSAS**, inžinierius. Baigė Susisiekimo inžinierių institutą Petrapilyje ir Matematikos fakultetą Maskvos universitete. Grįžęs į Lietuvą dirbo Susisiekimo ministerijoje. Nuo 1926 m. – Plentų ir vandens kelių valdybos direktorius. Mirė 1933 m. kovo 17 d. Kaune.

– 115 metų, kai gruodžio 15 d. Butėnuose gimė **JONAS JUŠKA**, literatas. 1906 m. išvyko į JAV. Parašė pjeses mėgėjų scenai "Dvaro bernas", "Trilypė poza" ir kt., bendradarbiavo "Laisvėje", "Vilnyje", rašė eilėraščius.

2000 METAI

Dailininko Kazio Šimonio tapytas paveikslas iš a.a. monsinjoro Alberto Talačkos dailės kūrinių kolekcijos

BALANDIS

4 d. Kultūros rūmuose tarptautinių konkursų laureatų smuikininko Vilhelmo Čepinskio ir pianistės Guodos Gedvilaitės koncertas.

9 d. Koplyčioje buvusio Anykščių dekanos monsinjoro Alberto Talačkos dailės kūrinių kolekcijos parodos atidarymas.

12 d. Koplyčioje Utenos muzikos mokyklos choro koncertas "Jau šaukia Velykų varpai".

29 d. Anykščiuose vyko respublikinis Maironiečių draugijos sambūris.

30 d. Koplyčioje dainininkės Juditos Leitaitės ir pianisto Andriaus Vasiliausko koncertas.

GEGUŽĖ

3 d. Koplyčioje Anykščių dailės mokyklos moksleivių darbų parodos atidarymas.

10 d. Jono Biliūno gimnazijoje poezijos šventė, skirta Lietuvos gimnazijų atkūrimo 10-mečiui. Dalyvavo poetai Jonas Strielkūnas, Rimantas Vanagas, aktorė Dalia Michelevičiūtė.

Tautodailininko Jono Tvardausko išskobtas koplytstulpis ant buvusio ilgamečio Anykščių šv. Mato bažnyčios klebono dekanos Alberto Talačkos kapo

10 d. Kultūros rūmuose Anykščių liaudies teatro 40-mečio sukakties minėjimas. Suvaidintas spektaklis P. Vaičiūno "Patriotai" (rež. A. Pajarskienė).

16 d. Koplyčioje Dailės akademijos Tekstilės katedros studentų darbų parodos atidarymas.

16 d. Anykščių muzikos mokyklos 40-mečiui skirti koncertai.

Išleista Janinos Cibienės kūrybos knygelė "Mano rudens medžiai".

BIRŽELIS

3 d. Niūronyse tradicinė žirgų sporto ir meno kolektyvų šventė "Bėk bėk, žirgeli!"

8 d. Vilniuje, Kultūros ministerijoje, knygos "Anykščiai XX amžiuje" pristatymas. Knygos sudarytojas – muziejaus direktorius Antanas Verbickas, straipsnių autoriai – žymūs istorikai, muziejaus darbuotojai.

17 d. Troškūnuose mokslinė konferencija "Troškūnai: praeitis, dabartis, ateitis".

16–18 d. Poilsio namuose "Šilelis" – Santaros–Šviesos konferencija.

19 d. Viešojoje bibliotekoje fotomenininko Algimanto Žižiūno nuotraukų paroda "Veidai ir mintys".

22 d. Koplyčioje Stanislavo Bagdonavičiaus meninės fotografijos parodos "Anykščiai" atidarymas.

Fotografui pozuoja smuikininkas Vilhelmas Čepinskis ir pianistė Guoda Gedvilaitė

Scena iš Anykščių kultūros rūmų mėgėjų teatro spektaklio – P. Vaičiūno "Patriotai" (rež. A. Pajarskienė)

Vakaronė ant Vorutos piliakalnio

"Bėk bėk, žirgelii!" šventės momentas. Ristūnų lenktynės

LIEPA

6 d. Vakarojimas prie laužo ant Vorutos piliakalnio Valstybės dienos proga.

8–9 d. Niūronyse 13-oji tarptautinė klotimo teatrų krivulė.

8–9 d. Skiemonyse paminėtas parapijos 500 metų jubiliejus.

16 d. Prie Puntuko susikaupimo valanda, skirta S.Dariaus ir S.Girėno skrydžio 67-osioms metinėms.

27–30 d. Anykščių miesto 560 metų jubiliejaus ir Pasaulio anykštėnų III-ojo suvažiavimo renginiai: meno kolektyvų koncertai, sporto varžybos, muzikos ir literatūros renginys koplyčioje "Muzika ir eilės vasarvidžio mėnesienos naktį", teatralizuota istorinė eiseną į Vorutą, orkestrų paradas miesto aikštėje, Šv. Onos atlaidai, iš Anykščių kilusių dailininkų darbų paroda "Širdimi į tėviškę" koplyčioje.

RUGPJŪTIS

1 d. Viešintų vaikų folkloro teatras "Žaginyš" išvyko į Pasaulio vaikų teatrų festivalį Japonijoje.

Viešojoje bibliotekoje atidaryta Veronikos Dikčiuvienės tapybos darbų paroda "Te saulės bus daugiau".

Išėivijos lietuvių vyskupui Pauliui Baltakiui viešnagę Anykščiuose Pasaulio anykštėnų III-ojo suvažiavimo dienos primins ir tautodailininko Jono Tvardausko įteiktas Rūpintojėlis

RUGSĖJIS

12 d. Viešojoje bibliotekoje poezijos vakaras, skirtas literatės V. Dikčiuvienės 70-mečiui. Jos knygos "Po dangum Anykščių" pristatymas.

15 d. A. Vienuolio gimnazijoje anykštėno istoriko Tomo Baranausko knygos "Lietuvos valstybės išta-

kos" pristatymas.

24 d. Koplyčioje Anykščių šv. Mato bažnyčios choro "Salve Cantus" jubiliejinis koncertas "10 metų giedu Viešpačiui ir Tėvynei".

29 d. Koplyčioje netradicinės lino dailės simpoziumo "Plinars 200" darbų parodos atidarymas.

Skiemoniečiai linksmi atšventė savo parapijos 500 metų jubiliejų

Veronikos Dikčiuvienės tapytas tautosakininkės Onos Tuskenytės portretas

SPALIS

11 d. Koplyčioje kamerinės muzikos ansamblio "Musica humana" ir dainininkių R.Maciūtės bei A.Širvinskaitės koncertas.

14 d. Kultūros rūmuose vakaras, skirtas J.Biliūno gimnazijos 80-mečiui.

26 d. Viešojoje bibliotekoje anykštėnų tarmės popietė.

29 d. Koplyčioje folklorinio ansamblio "Valaukis" surengta popietė, skirta Vėlinėms.

LAPKRITIS

8 d. Kultūros rūmuose kamerinio orkestro (meno vadovas ir dirigentas S.Sondeckis) koncertas.

12 d. Koplyčioje J.Armonaitės (smuikas), Z.Levickio (smuikas) ir A.Banaitytės (fortepijonas) koncertas.

14 d. Viešojoje bibliotekoje Monsinjoro A.Talačkos dovanotų knygų pristatymas.

18 d. A.Baranausko vidurinėje mokykloje mokyklos 20-mečio sukakties minėjimas.

21 d. Koplyčioje ukmergiškės dailininkės L.Dzigaitės-Spalgėnienės parodos "Augalų grafika" atidarymas.

24 d. Muzikos mokykloje mokinių ir mokytojų koncertas.

26 d. Kultūros rūmuose dainininkių V.Noreikos, E.Kaniavos ir V.Prudnikovo koncertas.

25 d. Koplyčioje susitikimas su poetu Just.Marcinkevičiumi.

Scena iš Viešintų vaikų folkloro teatro "Žaginyš" spektaklio

GRUODIS

1 d. Viešintų vidurinėje mokykloje popietė "Kas moka žodį – randa kelią visur ir visada", skirta Stanislovo Didžiulio 150-osioms gimimo metinėms.

12 d. Kultūros rūmuose Anykščių rajono kraštotyrininkų sambūris.

Br.Buivydaitytės 105-osioms gimimo metinėms skirti renginiai:

6 d. Viešojoje bibliotekoje rašytojos kūrybos popietė jaunesniųjų klasių moksleiviams.

8 d. Br.Buivydaitytės namelyje prisiminimų vakaras.

14 d. Koplyčioje literatūrologės Elenos Bukelienės paskaita vyresniųjų klasių moksleiviams apie Br.Buivydaitytės kūrybą.

14 d. Koplyčioje atidaryta paroda "Sesuo Ksavera-Emilija Šakėnaitė Bolivijoje". Dalyvavo menotyrininkas Aleksandras Guobys ir kunigas Antanas Saulaitis.

21 d. Koplyčioje atidaryta Aukštaitijos tautodailininkų drožinių ir audinių paroda.

Išleista Raimondo Guobio knyga "Ten, už kalvų, Skiemonys".

Išleista Svėdasų literatų kūrybos rinktinė "Baltieji debesys".

Iš tolimosios Bolivijos atkeliavę Anykščių muziejui dovanoti sesers Ksaveros paveiksłai, eksponatai traukė parodos lankytojų dėmesį

Burbiškio kultūros namų etnografinis ansamblis

Koncertuoja Anykščių šv.Mato bažnyčios choras "Salve Cantus"

2001 m.

SAUSIS

6 d. Anykščių šv.Mato bažnyčioje Aukštaitijos chorų šventė, skirta krikščionybės jubiliejinių metų užbaigimui.

9 d. Viešojoje bibliotekoje dailininko Kastyčio Juodikaičio grafikos darbų parodos atidarymas.

13 d. Sausio 13-osios prisiminimo renginiai: valstybės vėliavos pakėlimas prie Kultūros rūmų, šv.Mišios ir moksleivių koncertas šv.Mato bažnyčioje.

20 d. Kavarsko vidurinėje mokykloje Anykščių rajono folkloro ansamblių apžiūra.

Išleista Žilvino Smalskaus poezijos knygelė "XL".

VASARIS

4 d. Anykščių šv. Mato bažnyčioje ir Koplyčioje koncertavo Vilniaus vyrų choras "Varpas".

Koplyčioje uteniškių tautodailininkų Odetos Bražėnaitės ir Anelės Araminienės drožinių ir karpinių paroda.

16 d. Kultūros rūmuose Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas. A.Baranausko vidurinės mokyklos moksleivių koncertas.

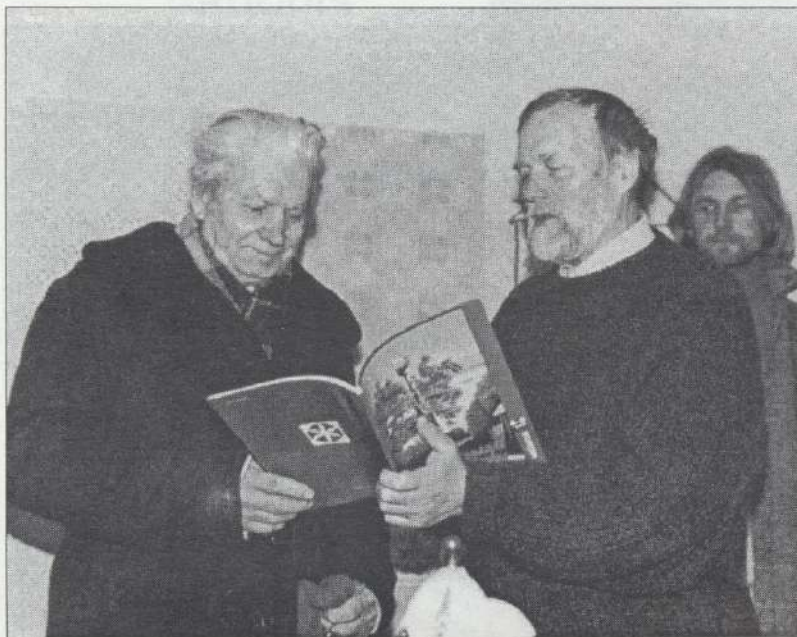
22 d. Viešojoje bibliotekoje Alvydo Latėno tapybos parodos atidarymas.

23 d. Koplyčioje anykštėnų tautodailės parodos atidarymas.

28 d. Viešojoje bibliotekoje anykštėno tautodailininko Liudo Tarabildos jubiliejinės drožinių parodos atidarymas.

Darbščioji Anykščių audėja ir pynėja Veronika Limbienė

Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio skyriaus pirmininkas Vidas Mažukna sveikina medžio drožėją Liudą Tarabildą 80-mečio proga

KOVAS

1 d. Koplyčioje pianistų Sonatos ir Roکو Zubovų koncertas "Fantazijos ir pasakos fortepijonui keturiomis rankomis".

11 d. Koplyčioje folkloro ansamblio "Valaukis" literatūrinių dainų popietė "Dienelė brėkšta".

Kultūros rūmuose Jono Biliūno gimnazijos moksleivių teatro spektakliai A.Jonesko "Pamoka" ir "Nuplikusi dainininkė". Režisierius A.Navalskas.

15 d. Koplyčioje dusetiško dailininko Alvydo Stausko meninės fotografijos parodos "Gamtos metamorfzės" atidarymas.

16 d. Didžiulių muziejuje Griežionėlėse Knygnešio dienos minėjimas.

21 d. Koplyčioje susitikimas su rašytoju Antanu Drilinga.

22 d. Vilniaus Rotušėje Anykščių kultūros, turizmo ir verslo diena. Rajono meno mėgėjų kolektyvų koncertas, tautodailės paroda.

24–25 d. Anykščių siaurojo geležinkelio paskutiniai reisai.

30 d. Koplyčioje Valstybinio Vilniaus kvarteto koncertas.

Parengė Vida ZASIENĖ

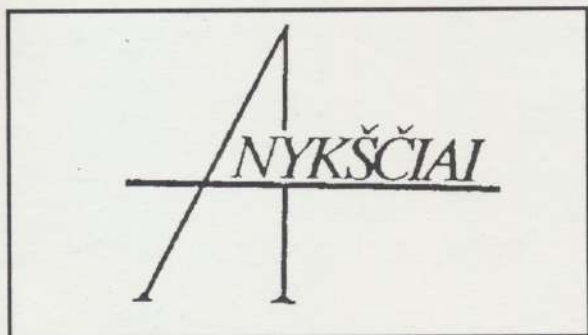
Su anykštėnais bendradarbiavimo sutartį Vilniaus Rotušės salėje pasirašo (iš kairės į dešinę) Dailės akademijos rektorius Arvydas Šaltenis, Radijo ir televizijos generalinis direktorius Vaidotas Žukas, Rašytojų sąjungos valdybos pirmininkas Valentinas Sventickas, Anykščių meras Leonas Alesionka, Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkas Antanas Tyla ir Nacionalinės filharmonijos direktorius Egidijus Mikšys

Paskutinis siauruko reisas

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio -
Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Rasa BRAŽĖNAITĖ (lituanistika)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (palikimas)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografas)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (red. pavaduotoja)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (personalijos, kronika)

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. LS 684.
Spaudė AB "Utenos spaustuvė", Kauno 33, 4910 Utena. Tiražas 500 egz. Užsakymo Nr. 1949

